

176042

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

ORD. PROF. DR.
ALİ FUAT BAŞGİL'İN FİKRİ YAPISI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ALİ GEDİZLİ

İstanbul 2001

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

ORD. PROF. DR.
ALİ FUAT BAŞGİL'İN FİKRİ YAPISI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ALİ GEDİZLİ

2501960052

Danışman: Doç. Dr. Ali Arslan

İstanbul 2001

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ.....	1
A- Milli Şef Dönemi.....	2
B- Demokrat Parti Dönemi.....	5
C- 27 Mayıs Askeri Darbesi Dönemi ve Sonrası.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ FUAT BAŞGİL'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I- HAYATI VE ŞAHSİYETİ.....	10
A- Ailesi ve Menşei.....	10
B- Tahsil Hayatı.....	10
C- Devlet Hizmetleri.....	11
D- Siyâsî Hayatı ve Cumhurbaşkanlığına, Adaylığı Meselesi.....	12
E- Etkilendiği Kişiler.....	16
F- Edebî ve Felsefî Şahsiyeti.....	17
G- Vefatı ve Vasiyetnâmesi.....	18
H- Ali Fuat Başgil Hakkında Düşünceler.....	20
II- ALİ FUAT BAŞGİL'İN ESERLERİ.....	22
A- Büyük Kitapları.....	22
B- Küçük Kitapları (Broşürler).....	22
C- Gazetelerde Çıkan Makaleleri.....	23
D- Mecmualardaki Etüt ve Makaleleri.....	26
E- Armağanlarda Çıkan Büyük Etütleri.....	26

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ FUAT BAŞGİL'İN FİKRİ HAYATI-I

I- FİKRİ HAYATINDAKİ DEVRELER.....	27
II- FİKRİ ŞAHSİYETİ.....	28
III- FİKİRLERİ.....	29
A- Hükümet.....	30
B- Adalet.....	32
1- Adalet Demokrasi ve Müsavat.....	33
2- Sosyal Adalet.....	34
C- Demokrasi ve Müsavat.....	36
D- Hürriyet.....	38
1- Modern Hürriyet fikri.....	39
2- Fikir ve Vicdan Hürriyet.....	40
3- Hürriyet, Müsavat, Hükümet ve Fert.....	41

4- Hak ve Hürriyetlerin Teminatı.....	41
E- Devlet.....	43
1- Fert ve Liberal Devlet İlişkisi.....	44
F- Demokrasi.....	46
1- Demokrasinin Şekilleri.....	47
2- Demokrasilere de Ekseriyet Meselesi.....	47
3- Batı Demokrasileri ve Doğu.....	48
4- Demokrasinin Manevi Değeri.....	49
5- Demokrasilerin Nüansları.....	50
6- Maarif Siyaseti, Mektep ve Demokrasi.....	51
7- Demokrasi Felsefesi ve Sonuç.....	53
G- Meclis.....	54
H- Anayasa.....	57
1- Demokratik Anayasa.....	59
2- Anayasaların Kıymeti.....	59
3- 1924 Anayasası'nın Tadili Meselesi.....	60
I- İnsan Hakları Fikri.....	62
1- İnsan Hakları Fikri ve Devlet.....	63
2- İnsan Hakları Fikri ve Totaliter Rejimler.....	63
3- İnsan Hakları Fikri ve Dünya Sulhu.....	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALİ FUAT BAŞGİL'İN FİKİRLERİ-II

A- Tek Parti ve Şeflik İdaresi.....	66
1- Partiler.....	66
2- İstibdat.....	67
3- Tek Parti ve Demokrasi.....	68
4- Şef Hakimiyeti.....	69
5- Tek Parti ve İnönü.....	70
6- Tek Parti ve Atatürk.....	72
B- Sosyalizm ve İhtilalci Sosyalizm.....	74
1- İhtilalci Sosyalizm.....	75
2- Türkiye'de Sosyalizm.....	76
C- Din ve Laiklik.....	77
1- Din.....	77
a- Din Mefhumunun Unsurları.....	77
b- Din Hürriyeti ve Bundan Doğan Haklar.....	78
c- Din Hürriyetinin Huduğu.....	79
d- İlim-Din Münasebetleri.....	81
2- Laiklik.....	83
a- Laiklik ve Fert Hayatı.....	83
b- Laiklik, İtidal Muvazene Sistemidir.....	84
c- Türkiye'de Din-Devlet Münasebetleri.....	86
d- Diyanetin Muhtariyeti Meselesi.....	87
e- Türkiye'de Laikliğin Anlaşılamamasının Sebepleri.....	90

f- Din Hürriyeti ve Laiklik Prensibi, 1961 Anayasasına nasıl Girmelidir.....	91
3- İslam Kongresi ve Başgil'in Düşünceleri.....	93
D- Millet ve Milliyetçilik.....	95
1- Millet.....	95
2- Milliyetçilik.....	97
E- Türkçe Meselesi.....	99
F- Türk İnkılabı ve Atatürk.....	101
G- 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Menderes.....	102
H- Buhranlarımız.....	104
I- Eğitim Hakkındaki Düşünceleri.....	106
1- Mekteplerde Din Dersi Meselesi ve Dini Eğitim.....	108
2- Hayatta Muvaffak Olmanın Kanunları.....	110
SONUÇ.....	112
BİBLİYOGRAFYA.....	115

KISALTMALAR

AP	Adalet Partisi
A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
b .	Baskı
bak.	Bakınız
C.	Cilt
Çev:	Çevirenler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	Demokrat Parti
Gös. yer.	Gösterilen Yer.
İA	İslam Ansiklopedisi
MBK	Milli Birlik Komitesi
s .	Sayfa
S .	Sayı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
YTP	Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştirdiği önemli ilim ve fikir adamlarından biri olan Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs 1960 sonrasındaki olağanüstü dönemdeki kısa süreli siyâsi tecrübesi ile de Türk siyasi hayatında önemli bir konuma haiz olmuştur. Bu çalışmada, Başgil'in hayatı, şahsiyeti, özellikle de fikri yapısını incelerken, kendi eserlerinden öncelikli olarak faydalanılmıştır.

Ali Fuat Başgil'in kitap olarak neşredilen eserleri dışında, çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlamış olduğu pek çok makalesi basından taranarak elde edilmiştir. Genellikle, makalelerini kitaplaştıran Başgil'in bu eserleri, makaleleri ile karşılaştırılmış ve bu tespit yapılırken oldukça zorluklar yaşanmıştır. Ancak, bu zorluklara rağmen, Başgil'in bütün yazıları temin edilmeye çalışılmıştır.

Ali Fuat Başgil gibi, Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli Hukukçularından birini çalışmamızın önde gelen sebebi, bu konunun Akademik düzeyde yeterince çalışılmamış olmasındandır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Dekanlık yapmış, Türk fikir ve siyâsi hayatında önemli bir yeri işgal etmiş Başgil'i, Yüksek Lisans Tezi olarak incelenmesine ihtiyaç olduğu kanaati etkili olmuştur.

Bu çalışmamız da, Giriş bölümünde; Başgil'in yaşadığı dönemin şartları kısaca anlatılmıştır. Özellikle Atatürk'ün vefatıyla, Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü dönemini, Çok partili hayata geçişle iktidara gelen DP ve 27 Mayıs 1960 Askeri darbesi dönemleri ve sonrası ana hatlarıyla incelenmiştir.

I. Bölümde; Başgil'in hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgi verdikten sonra, Başgil'i Türk siyâsi hayatında popüler yapan Cumhurbaşkanlığı adaylığının, hangi şartlar altında gerçekleştiği ve bu adaylıktan nasıl geri çekildiği anlatılmıştır. Bu bölümün sonunda da, Başgil'in bir ömür boyu mücadelesini verdiği fikirlerinin mevcut olduğu eserlerinin listesi verilmiştir.

II. ve III. Bölümlerde, Başgil'in fikirleri incelenmiştir. I. Bölümde; Hükümet, Adalet, Demokrasi, Müsavat, Devlet, Anayasa, İnsan Hakları ve Meclis hakkındaki fikirleri, eserleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

III. Bölümde ise, Başgil'in; Tek Parti ve Şeflik idaresi, Sosyalizm ve İhtilalci Sosyalizm, Din ve Laiklik, Millet ve Milliyetçilik, Türkçe Meselesi, Türk İnkılâbı ve Atatürk, 27 Mayıs Askeri Darbesi ve Menderes, Buhranlarımız ve Eğitim Hakkındaki Görüşleri değerlendirilmiştir.

Ali Fuat Başgil'i değerlendirirken dikkatli olmaya çalışılmıştır. Devrin en önemli Hukuk otoritelerinden biri olduğu için, özellikle hukuk konusunda Başgil'in fikirleri aynen aktarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmamızla, bir nebze de olsa katkı sağlayarak, gayemize ulaşma hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen, Danışmanım Doç. Dr. Ali Arslan'a teşekkür ederim.

Ayrıca, bu tezin hazırlanmasında, bizi sürekli motive ederek fikir veren çok değerli hocalarımdan, Prof. Dr. Mehmet Saray, Doç. Dr. Cezmi Eraslan ve Doç. Dr. Mustafa Budak'a teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin, son dönemlerinde dünyaya gelen Ali Fuat Başgil, 1921'de eğitimini tamamlamak için gittiği Paris'ten, 1930 yılının başında Garp kültürünü hakkıyla tanıyarak Türkiye'ye dönmüştür. Başgil'in Avrupa'ya gittiği dönem de Anadolu'da, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, yurdumuzu haksız yere işgal eden düşmanlara karşı Milli Mücadele verilmekteydi. O yıllarda; Türk milleti Milli Mücadele'ye başlamış ve ardından dünya tarihine altın harflerle yazılan, Türk'ün bağımsızlık uğrunda ölüm kalım mücadelesi verdiği Sakarya Meydan Muharebesi kazanılmıştı. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde, Milli Mücadele'nin askerî ve son safhasını teşkil eden, bağımsızlığımızı ispatlayan Büyük Taarruz gerçekleştirilerek, 9 Eylül 1922'de, Yunanlılar, bir daha dönmek üzere Yurttan atılmışlardı.

Bu askerî başarının ardından, İtilaf Devletleri ile Lozan Barış Antlaşması imzalanarak, bağımsızlığımız resmi olarak tescillenmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilerek, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Bundan sonra, yeni kurulmuş olan Cumhuriyeti güçlendirmek gayesiyle Ekonomik ve sosyal alanlarda inkılâplar başlatılmıştır.

Bu inkılâplardan biri de, milli egemenliği tesis etmek gayesiyle, bizzat Atatürk'ün isteği ile gerçekleştirilmiş olan, çok partili hayata geçiş denemesidir. 1930 yılında, Fethi Okyar'ın Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurması, Atatürk'ün bu isteğini gerçekleştirmiştir. Ancak, bu deneme, Devletin güvenliğini tehlikeye düşürdüğü gerekçesiyle, Fethi Bey tarafından partinin feshedilmesiyle başarısız olmuştur. Bu tarihten itibaren, 1945 yılında, Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasına kadar, Türkiye'de tek parti yönetimi sürmüştür. Bu yönetim, Atatürk zamanında halkın çıkarına çalışmış olup, milli kalkınmayı hedeflemiştir. 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatıyla, Türkiye'de tek parti yönetiminin birinci faslı kapanmıştır.

A- MİLLİ ŞEF DÖNEMİ

Türkiye’de tek parti yönetiminde ikinci fasıl, 11 Kasım 1938’de İsmet İnönü’nün, Cumhurbaşkanı seçilmesiyle başlamıştır. İsmet İnönü, Cumhurbaşkanlığı’nın yanında, Cumhuriyet Halk Partisi Genel başkanlığına da getirilmiştir. İnönü, CHP’nin 26 Aralık 1938 tarihinde toplanan, I. Olağanüstü kurultayında, Atatürk’ü; Partinin “Ebedi Şefi”, kendisini de; “Milli Şefi” olarak ilan ettirmiştir¹.

Bu deyim, İsmet İnönü’nün gerek siyasal yaşamda, gerekse parti içindeki sarsılmaz otoritesinin bir simgesi olmuştur².

1- İSMET İNÖNÜ’NÜN İCRAATLARI

İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, Başbakan olan Celal Bayar 25 Ocak 1939’da istifa etmiştir. 1939 yılında, İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması, yeni başa gelmiş olan Cumhurbaşkanı ve yeni kurulan Refik Saydam hükümetiyle birlikte, Türkiye’yi de olumsuz etkilemiştir. Türkiye, bu yıllar da meydana gelen olumsuzlukları uzun süre üstünden atamamıştır.

İkinci Dünya Savaşında, Türkiye’nin stratejik öneminden dolayı, savaşa katılan devletler, Türkiye’yi kendi yanlarında savaşa sokmak için büyük çaba harcamışlar ve bu konuda baskı yapmışlardır. Buna rağmen, Türkiye savaşın dışında ve savaşın etkisinden uzak kalmaya çalışmıştır³.

Türkiye’nin 1925 yılında, Sovyetler Birliği ile imzaladığı “Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması”⁴ ile 1939 yıllarına kadar gelinmişti. Ancak, Sovyetler Birliği’nin Almanya ile Saldırmazlık paktı imzalaması, Türkiye’de şaşırtıcı bir etki yapmıştır. Türkiye, bu durum karşısında başka müttefikler arama yoluna gitmiş, İngiltere ve Fransa ile dostluk anlaşmaları imzalamıştır⁵.

İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye’de oluşturduğu ekonomik ve sosyal olumsuzluklar halkı sefaletle sürüklemiştir. Birde bunların üstüne, hükümetin yanlış politikaları eklenince, halk tamamen çıkmaza girmiştir. Bu olumsuz politikalardan

¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1938-1950)*, II. 5.b. , İstanbul 1985. s. 38.

² Cemil Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Ankara 1986. s. 59-67.

³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, C. I (1914-1980), 7.b. , Ankara 1991. s. 407.

⁴ Bu konu için bak; Mehmet Saray, *Atatürk’ün Sovyet Politikası*, İstanbul 1990.

⁵ Armaoğlu, a.g.e. , s. 357.

biri de, dönemin İktisat Vekili Hüsnü Çakır ve grubunun hazırladığı, “Milli İktisadi Korunma Kanunu Projesi”nin, 18 Ocak 1940 tarihinde “Milli Korunma Kanunu” olarak kabul edilmesidir⁶.

Milli Şef İsmet İnönü devrinin, tartışmalı uygulamalarından biri de Eğitim alanında görülmüştür. Özellikle Köy Enstitüleri açılarak, buradan mezun olan genç öğretmenleri tekrar köye göndererek; 17-18 yaşındaki bir genci hem köyün önderi hem de ideolojik tartışma merkezi haline getirerek, bu eğitim kurumunun yıpranmasına neden olmuştur⁷. Ayrıca mekteplerde, tek kitap uygulaması da bu dönemin eğitim politikalarının özelliğini bize anlatmıştır. Bu politikaları en keskin bir şekilde eleştirenlerden biri olan Ali Fuat Başgil, tek kitap uygulamasını şu ifadelerle anlatmıştır: ‘Mekteplerde tek kitap demek, eski dini taassuba dayanan medrese ve manastır skolastizminin laik bir taassup şeklinde yeniden, daha feci bir surette hortlaması demektir⁸.

Bu dönemde laikliğin anlamı değişikliğe uğratılmış, din ve dini vecibelerle ilgili her hangi bir söz veya davranış, laikliğe aykırı görülmüştür. Bu politikalar, halk arasında dine karşı bir hareket olduğuna dair bir kanaat uyandırmıştır. İnönü devrinde “Dilin Türkçeleştirilmesi” adıyla yapılan düzenlemeler, siyâsi bir hal almıştır. Bu gayretin en açık ifadesi, 1945 yılında Anayasa’nın Meclis tarafından Türkçeleştirilmesinde görülmüştür⁹. Dil meselesinde, en önemli mücadeleyi verenlerden biri de Ali Fuat Başgil dir. Başgil, ata mirasımız, milletimizin öz kültüründen çıkmış olan Türkçe’mizin, siyâsi oyunlara alet edilmemesini istemiştir¹⁰.

Türkiye’de, 1938-1946 yılları arasında yaşanmış bütün bu olumsuzluklar, halkın tepkisi çekmiştir. Milli Şef İsmet İnönü, halk tarafından çağdaşları olan Alman, İtalyan ve İspanyol diktatörleri gibi algılanmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nı, Müttefiklerin (Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği) kazanarak ve iki kutuplu dünyaya doğru gidilmesi, her şeyi değiştirmiştir. Savaşa

⁶ Aydemir, a.g.e. , II, s. 211.

⁷ Osman Turan, *Türkiye’de Siyasi Buhranlarımız*, 2.b. , İstanbul 1979, s. 168.

⁸ Ali Fuat Başgil, *Demokrasi Yolunda*, İstanbul 1961, s. 78.

⁹ Kemal Karpat, “*Türkler*”, *İslam Ansiklopedisi*, XII / II, İstanbul 1988, s. 402.

¹⁰ Bu konu için bak; Ali Fuat Başgil, *Türkçe Meselesi*, İstanbul 1948.

ve özellikle savaş sonrasında, Sovyet saldırganlığına karşı İnönü; 1945'ten sonra çareyi, ABD ve İngiltere'ye yönelmekte bulmuştur.

2- ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, tüm dünyada tek partili diktatörlük yönetimine dayanan, siyâsal sistemlerin gözden düşmesi ve serbest seçime dayanan, liberal demokrasilerin canlanmasına paralel; Batılı müttefiklerin yanında yer almak isteyen Türkiye gibi devletleri, kendi sistemlerini bu açıdan gözden geçirmek zorunda bırakmıştır. Ancak, bu durum, Türkiye'nin tek parti yönetiminden vazgeçmesi için etkili bir sebep değildir. Çok partili hayata geçişteki en önemli etken; daha önce belirttiğimiz gibi, Türk-Sovyet ilişkilerinde, savaş havasının egemen olması, Türkiye'nin batılı bir müttefik aramasına neden olmuştur. Fakat bunun şartı ise; Demokrasinin egemen olduğu bir ortamın hazırlanmasından geçmekteydi¹¹.

Türkiye'nin; tek partili rejimden, çok partili demokrasiye geçiş sürecinin dış boyutlarının yanında, iç politikada yaşanan olaylar, tek parti rejiminin sonunun geldiğinin habercisi olmuştur. Bu dönemde, CHP hükümeti, kendi içinde bir takım anlaşmazlıklara düşmüştür. Başbakan Şükrü Saraçoğlu hükümetinin, 15 Haziran 1945'te Meclise sunduğu Toprak Kanunu'nun bazı maddeleri, özellikle 17. Madde görüşülürken, tek parti rejimine muhalifler tarafından çok ağır tenkitte bulunulmuştur. Özellikle parti içi muhalefetin artması ile beraber; Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın, CHP yönetimini eleştirmeleri üzerine, partiden ihraç edilmeleri Milli Şef İnönü'nün, 1 Kasım 1945'te, Türkiye'nin, daha normal siyâsi bir rejime kavuşabileceğini ve hatta muhalefet partilerine izin verilebileceği açıklamasına neden olmuştur¹².

Bunun üzerine, 6 Haziran 1945'te Nuri Demirağ, Milli Kalkınma Partisini kurmuştur. Ancak asıl muhalefet partisi, CHP' yi ağır bir şekilde eleştiren, Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından, 7 Ocak 1946'da kurulan, Demokrat Parti olmuştur.

¹¹ Cemil Koçak, "Siyasi Tarih", Çağdaş Türkiye Tarihi(1908-1980), C. 4 (1908-1945), 4.b, İstanbul 1995, s. 138.

¹² Ahmet Yeşil, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, Ankara 1988, s. 50.

Demokrat Parti' nin kurulmasından sonra, 10 Mayıs 1946'da CHP, ikinci olağanüstü kurultayını yaparak önemli kararlar almıştır. Bunlardan, İsmet İnönü'ye verilen Milli Şef, "Partinin Değişmez Başkanı" ünvanlarının kaldırması, demokrasi konusunda batıya verilen güvencelerden biri olmuştur.

1946- 1950 yılları arasında, DP ile CHP arsında seçim mücadeleleri olmuştur. DP' nin, olmasını istediği tek dereceli seçim esası getirilmiş, ancak seçim emniyeti getirilememiştir. Bütün engellemelere rağmen, DP 21 Temmuz 1947 seçimlerinde 61 mebus çıkarmayı başarmıştır.

B- DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ

14 Mayıs 1950 seçimleri, Türkiye tarihinde dönüm noktası olmuştur. Çünkü, o gün yapılan genel seçimlerde, CHP'nin 69 mebusuna karşı, DP 408 mebus çıkararak, tek parti yönetimine son vermiştir. Bu seçimde halk, CHP iktidarına karşı duyduğu hoşnutsuzluğunu, iktidarı değiştirerek göstermiştir.

Bu dönemde, Türkiye'de ekonomik ve sosyal alanlarda bir çok gelişmelere imza atılmıştır. Özellikle 1950-1954 yılları arasında ziraat alanında büyük gelişmeler olmuştur. Tarım ürünleri üretimi artmış, az sayıda olan Traktörlerin yanına, yenileri getirilerek üretim desteklenmiştir¹³.

Gelişmeler sadece ziraat alanında sınırlı kalmayıp ulaştırma, sanayi ve ticaret alanlarında da görülmüştür. Tek Partili CHP'nin aksine, Liberal ekonomi görüşü savunan DP' nin liderleri, yabancı sermaye girişini serbest bırakmak amacıyla önemli adımlar atmışlardır.

DP iktidarının halkı memnun eden faaliyetlerinin yanında, 1954 seçimlerinde ezici bir üstünlük kazanması, bir zamanlar CHP'nin icraatlarını eleştiren DP iktidarının, aynı konuma düşmelerine neden olmuştur. Şöyle ki 1954 yılında, muhalefet partisi olan Millet Partisi'nin kapatılması, 1954 seçimleri sonrası Kırşehir'in kaza haline getirilmesi daha sonraki yıllarda muhalif basına yapılan baskılar, DP iktidarının büyük hataları olmuştur. Özellikle 1957 seçimlerinden

¹³ Cumhuriyet, 2 Haziran 1954.

sonra, CHP' ye yapılan ağır tenkitler, DP iktidarının sonunu getiren sebeplerden olmuştur¹⁴.

1960 yılına girildiğinde iktidar, muhalefeti "ihtilal" kışkırtıcılığıyla, muhalefetse iktidarı bir "istibdat" idaresi kurmuş olmakla suçluyordu. CHP önderlerinin yurt gezilerinde durmadan olay çıkmaktaydı. 15 Mart'ta Güney Kore diktatörü Rhee'ye karşı ayaklanmaların başlamasını, basın örnek alması gereken bir davranış gibi kamuoyuna yansıtmış, böylece gerginliğin artmasına neden olmuştur. DP Meclis Grubu Nisan ayı ortalarında, CHP' nin yasadışı yöntemlerle siyâsal mücadele yaptığını, bir kısım basının da onu bu yolda desteklediğini ileri sürerek, 15 kişilik bir komisyon (Tahkikat Komisyonu) oluşturulmasını, kararlaştırılmıştır. Bu konuda hazırlanan önerge; Türkiye Büyük Millet Meclisince hemen kabul edilmiştir¹⁵.

Meclis görüşmeleri sırasında iktidarı sert bir dille uyaran İnönü'nün; "Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ihtilal behemehal olur. Böyle bir ihtilal dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır. Bu yolda devam ederseniz, bende sizi kurtaramam", şeklindeki açıklamaları ihtilalin habercisi olmuştur¹⁶.

Görüldüğü gibi, Türkiye'de, Nisan 1960' da oluşan bu gergin havanın, DP iktidarını düşüreceğini kesinleştirmiştir. CHP' yi totaliter olmakla suçlayanlar, zafer sarhoşluğu içinde aynı hatayı işlemekten uzak kalamamışlardır.

C- 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ DÖNEMİ VE SONRASI

Cumhuriyet tarihinin ilk askerî darbesi olan 27 Mayıs 1960 hareketi, 10 yıldır iş başında bulunan DP iktidarını devirmiş; Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idam edilmesine yol açmıştır.

Darbeyi yapanların bazıları; hükümetin duruma intibak edememesini, ordu mensuplarına ve gençlik teşekküllerine karşı, DP' nin tavrının değişmesini, iktisâdi

¹⁴ Mete Tunçay, "Siyasal Tarih (1950-1960)", Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980), C. 4. 4.b. . İstanbul 1995, s. 177.

¹⁵ Tunçay, a.g.m., s. 186.

¹⁶ Tunçay, a.g.m., s. 187.

ve sosyal alanlarda çöküntünün başlamasını, darbenin sebepleri¹⁷ olarak göstermişlerdir. Ancak, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi komutanlarından Alparslan Türkeş, darbe fikrinin, tek parti devrinde oluştuğunu belirterek, DP iktidarı olmasa bile darbe olacağına işaret etmiştir¹⁸. 1954 yılından itibaren, daha organik bir şekilde darbe gruplarının ordu içinde kurulmaya ve 1957’de darbe hazırlıklarının başladığı, bilinmektedir.

27 Mayıs 1960 darbesinden kısa bir süre önce, üniversitelerde talebe olayları başlamıştır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde bazı hocaların, Tahkikat Komisyonu hakkındaki beyanları üzerine, üniversite gençliği harekete geçirmiştir. 28 Nisan 1960’ da, İstanbul Üniversitesi’nde meydana gelen kargaşada, Talebe-Polis çatışmış, durumun sakinleşmemesi üzerine, asker hadiselerine müdahale etmiştir. Bütün herkes askerlerin, öğrencilere müdahale edeceğini zannederken, askerlerle öğrencilerin birbirlerine sarılması, darbenin başladığını göstermiştir¹⁹.

Ankara’daki Harp Okulu’nda, Mayıs başından itibaren olaylar çıkmaya başlamasıyla, Generaller duruma müdahale etmişlerdir. Daha sonra Harbiye silahlanmaya ve darbe hazırlıklarına başlamışlardır²⁰.

27 Mayıs 1960 sabahı şafak sökerken, Milli Birlik Komitesi ülkenin yönetimine el koymuştur. Bu olayın gerçekleştiğini, radyodan anons etmek görevi de Alparslan Türkeş’e verilmiştir.

Darbenin gerçekleşmesinden hemen sonra, ortalığı kin ve intikam havası kaplamış, ihbar ve onu takip eden, kitle halinde tevkifler birbirini izlemiş, DP’ ye mensup olmak bile suç unsuru olmuştur. Bu gergin atmosferde ülkeyi yöneten Milli Birlik Komitesi, ilk günkü verdiği sözü tutmamış ve CHP’ yi desteklemiştir²¹. Alparslan Türkeş’de, 27 Mayıs 1960 Darbesinin, CHP tarafından yaptırıldığını belirtmiştir²². Bununla beraber İnönü; bir yandan hemen seçimlere gitmek, diğer

¹⁷ Sıtkı Ulay, 27 Mayıs 1960 Harbiye Silah Başına!, İstanbul 1968, s. 10.

¹⁸ Alparslan Türkeş, Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs ve Gerçekleri, 3.b., İstanbul 1995, s. 13.

¹⁹ Ali Fuat Başgil, Hatıraları, İstanbul 1990, s. 68.

²⁰ Ulay, a.g.e., s. 65-95.

²¹ Darbeyi yapanlar, darbenin herhangi bir partiye yönelik hareket olmayacağı sözünü vermişlerdir. Bu konu için bak: Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, (Fransızca’dan, Çev: M. Ali Sebük, İ. Hakkı Aydın), İstanbul 1966, s. 155.

²² Türkeş, a.g.e., s. 34.

yandan da “Biz ihtilalin ne içindeyiz nede dışındayız” diyerek, hem halkın sempatisini kazanmak, hem de ihtilalcileri zayıflatmak ve demokrasiye geçiş bahanesiyle, bir an önce iktidara gelmek istemiştir²³.

Bilindiği gibi, darbeyle birlikte Anayasa rafa kaldırılmıştır. Darbe dönemini sona erdirip, Türkiye’yi yeniden normal siyâsi hayata geçirmek isteyen Kurucu Meclis, yeni bir Anayasa taslağı hazırlatmıştır. Bu taslak, 9 Temmuz 1961’de kabul edilerek; Cumhuriyetimizin 1921 Anayasası ile beraber, üçüncü Anayasası olmuştur.

1961 Anayasası’nın kabulünden sonra, siyâset sahnesine yeniden, partilerin katılması uygun görülmüştü. İşte, Adalet Partisi, 11 Şubat 1961’de Ragıp Gümüşpala’nın, İçişleri Bakanlığı’na verdiği kuruluş dilekçesiyle faaliyete geçmiştir.

Türkiye’de, 27 Mayıs 1960 Darbe döneminin sona erdiğini tescilleyen ve Anayasa’nın öngördüğü şekilde yapılan, 15 Ekim 1961 seçimlerinde, CHP kendine en büyük rakip olarak AP’yi görmüştür. Ancak, seçimlerin sonucunda ortaya çıkan tabloda, tek partiden müteşekkil bir hükümetin kurulamayacağı ortaya çıkmıştır.

Bu sırada, ülkemizin en saygın, ilim ve fikir adamlarından olan Ali Fuat Başgil’e, AP’den milletvekili adayı olması için teklif götürülmüştür. Başgil, AP’nin mevcut partiler içinde, ısmarlama bir parti olmadığını ve millet çoğunluğunun his ve efkarından doğduğuna inanmasına mukabil, 15 Ekim 1961 seçimlerinde, doğrudan AP’den milletvekili olmak yerine, AP’nin Samsun listesinden, sadece bağımsız milletvekili seçilmiştir²⁴.

Ayrıca, seçimlerden sonra Türkiye’de, Cumhurbaşkanlığı meselesi gündeme gelmiştir. AP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi, Ali Fuat Başgil’e, adaylığını koyması konusunda ki ısrarları sonucunda, Başgil; Cumhurbaşkanlığı’na, aday olmuştur. 27 Mayıs 1960 Darbesi anılarının çok taze olduğu bir dönemde, Orduyu elinde tutan MBK; Başgil’in adaylığını kabul etmemiş, kendi adayları olan Cemal Gürsel’i Türkiye’nin 4. Cumhurbaşkanı olarak seçtirmişlerdir.

²³ Kenan Esengin, *27 Mayıs ve Ordudaki Kısımlar*, İstanbul 1988, s. 51.

²⁴ Başgil, *Hatıraları*, s. 89.

1962 yılı, Türkiye’de demokratik hayatın yerleşmesi çabalarıyla geçmiştir. Ancak, bu tam olarak başarılamamış, 1963 yılında azınlık hükümeti kuran İsmet İnönü’nün son Başbakanlık dönemi, bunun en güzel örneği olmuştur. Zaten çok geçmeden 1965 seçimlerine gidilmiştir.

27 Mayıs 1960 Darbesi’nin bu çalkantılı döneminde siyâsi bir kişilik olarak ortaya çıkan Başgil; Cumhurbaşkanlığı adaylığından geri çekilmesinden sonra, İsviçre’ye gitmiştir. Başgil; burada fikir hayatına devam etmiş, bazı İstanbul gazetelerine makaleler yollamış, Türkiye’yi değerlendiren “27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri” kitabını kaleme almış ve beklemeye çekilmiştir.

AP genel başkanı Ragıp Gümüşpala’nın ölümüyle boşalan, genel başkanlık koltuğu doldurmak gayesiyle AP, Kasım 1964’ de olağanüstü kongreye gitmiştir. Bu kongre de Ali Fuat Başgil, İsviçre’den genel başkanlığa adaylığını koymuştur. Adı geçen kongrede; Başgil seçilememiş, Süleyman Demirel, Gümüşpala’dan sonra AP’ nin 2. Genel başkanı seçilmiştir. Başgil’in bu kongrede çok fazla iddiası olmamıştır.

Başgil’in, daha öncede söylediğimiz gibi AP’ ye büyük bir sempatisi vardır. Bundan dolayı, yurda döndükten sonra, 1965’ de yapılan genel seçimlerde AP’ den İstanbul Milletvekili olarak Meclise girmiş, vefatına kadar bu görevi sürdürmüştür. Ayrıca, bu zaman içinde, Meclis’te Anayasa Komisyon Başkanlığı görevini de ifa etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİ FUAT BAŞGİL'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I- HAYATI VE ŞAHSİYETİ

A- AİLESİ VE MENŞEİ

Ali Fuat Başgil; Samsun'un Çarşamba kazasının, Sarıcalı mahallesinin, yerli ahalisinden olan Bölükbaşıoğulları'ndan Hafız İbrahim Efendi'nin torunu, Mehmet Şükrü Efendi'nin oğludur. Annesi ise Fatma Hanım'dır. 1893 yılında (R. 1309) Çarşamba'da doğmuştur.

B- TAHSİL HAYATI

1- İlk ve orta tahsili:

İlk tahsilini Çarşamba'da, Orta tahsilinin bir kısmını İstanbul'da yapmıştır. 1914 yılında, İhtiyat zabiti (Yedek subay) olarak, dört yıl Kafkas cephesinde savaşmıştır. Terhis edilip İstanbul'a geldiği zaman, yarım kalan tahsil hayatına mı, yoksa diğer arkadaşları gibi ticarete mi, başlaması gerektiği hususunda tereddüde düşmüştür. İlmine ve kemâline derin hürmet beslediği Şevket Efendi isminde eski müderrislerden bir zata danışmıştır. Bu müderris, Ali Fuat Başgil'e, tahsilini tamamlaması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca adı geçen zat, isterse hayatının her devresinde tüccar olabileceğini, fakat okuma çağının geçince, bir daha okuyamayacağını nasihat etmiştir. Ayrıca Profesör Kemal Galip Balkır'dan da nasihat almıştır²⁵. Başgil yarım kalan tahsil hayatını tamamlamak üzere, yurtdışına gitmiştir. 1921'de Paris'e giderek, yarım kalan orta tahsili Buffone Lisesinde tamamlamıştır²⁶.

²⁵ Ali Fuat Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, İstanbul 1997, s. 75.

²⁶ A. Selçuk Özçelik, "Ali Fuat Başgil" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5., İstanbul 1992, s. 128.

2- Üniversite tahsili:

Yüksek öğrenimine Grenoble Hukuk Fakültesi'nde devam etmiştir. Paris Hukuk Fakültesi'ni, Boğazlar meselesi mevzuundaki doktorasıyla, başarıyla tamamlamıştır.

Paris Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe Bölümü'nden ve Paris Siyâsi İlimler Mektebi'nden diploma almıştır. Ayrıca, Lahey Devletler Hukuku Akademisi'nin kurlarına devam ederek şahadetname almıştır.

Başgil, böylece üç fakülte ve bir yüksek mektepten diploma sahibi ve Hukuk Doktoru, Garp kültürünü hakkıyla kavramış bir münevver olarak, 1929 sonlarında yurda dönmüştür²⁷.

C- DEVLET HİZMETLERİ

Şark ve Garp kültürlerini tam anlamıyla kafasında yoğurmuş olan Başgil'in Türkiye'ye dönünce ilk resmi vazifesi; Maarif Vekaleti Yüksek Tedrisat Umum Müdür Muavinliği'dir. 1930 yılında, Ankara Hukuk Fakültesi'nde açılan Doçentlik imtihanına "Hukukta Mesuliyet" adını taşıyan teziyle girmiş ve pekiyi dereceyle Doçent olmuştur.

Bir yıl sonra, aynı Fakülte' nin Roma Hukuku Profesörlüğü'ne terfiân tayin edilmiş, 1933 yılının sonuna kadar Fakültede, Roma Hukuku dersleri okutmuştur. Aynı zamanda Gazi Terbiye Enstitüsü'nde de Medeniyet Tarihi derslerini vermiştir. 1933-34 senesinin de İstanbul Üniversitesi'nin yeniden yapılandırılması²⁸ sırasında bu üniversitenin Hukuk Fakültesi'nde, Esasiye Hukuku Profesörlüğü'ne ve aynı zamanda; Mülkiye Mektebi, Esasiye ve Amme Hukuku Profesörlüğü'ne tayin edilmiştir.

1936 yılında, İstanbul Yüksek Ticaret ve İktisat Mektebi Müdürlüğü'nde bulunmuştur. Gerek bu mektepte, gerekse Hukuk Fakültesi'nde ilk defa İş Hukuku dersini vermiştir.

1937-1942 yılları arasında, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı görevini yapmıştır. 1939'da Ordinaryüs Profesörlüğe terfi etmiştir. 1942'de Dekanlığı sona erdikten sonra, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Mülkiye

²⁷ Mehmet Gökalp, Haksızlıklar Karşısında Susmayan Alim: Başgil, İstanbul 1963, s. 22.

²⁸ Bu konu için bak; Ali Arslan, Darülfünun'dan Üniversite'ye, İstanbul 1995, s. 355.

Mektebi'ne, Teşkilatı Esasiye Hukuku Profesörlüğü ile Mülkiye Mektebi'ne aynı zamanda Müdür olarak tayin edilmiştir.

1943 yılında, Mülkiye Mektebi Müdürlüğü'nden istifa ederek, tekrar İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Esasiye Hukuku Profesörlüğü'ne dönmüştür.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesinde, Milli Birlik Komitesi tarafından, 147 öğretim üyesi ile beraber Üniversite'den uzaklaştırıldı. Daha sonra bu öğretim üyelerinin özel bir kanunla, Üniversiteye iade edilmesine rağmen, O bunu bir haysiyet meselesi yaparak Üniversiteye dönmemiş, 10 Nisan 1961'de emekliye ayrılmıştır²⁹.

Ayrıca bu dönemde, "Kurucu Meclis" aleyhinde yazdığı makalesinden dolayı, 1961 yılının Ocak ayı başlarında tevkif edilmiş, Balmumcu Askerî hapishanesine konulmuştur. 29 Mart 1961'de de tahliye edilmiştir.

Şark ve Garp kültürünün sentezi ile Türkiye'de milli kültürü geliştiren ve hür fikirleri cesaretle yayan Başgil, yurt dışında da memleketimizi çeşitli yerlerde şerefle temsil etmiştir.

Hatay'ın Anavatana ilhakı için 1937 yılının baharında Cenevre'de toplanan Milletler Cemiyeti Komisyonu'nda, Türk heyetinin Hukuk Müşavirliği'ni yapmıştır. 1942'de Beynelmilel Devletler ve İdarî İlimler Akademisi'nin Berlin Kongresi'nde ve 1951'de Beynelmilel İdarî İlimler Akademisi Monako Kongresi'nde Türkiye'yi temsil etmiştir.

Ayrıca 1952'de, Pakistan'ın Karaçi kentinde toplanan Umum İslam Kongresi'nde, 1959'da Ürdün Kudüs'te toplanan Umum İslam Kongresi'nde ve 1959'da, Wiesbaden'de toplanan Hukukçular Kongresi'nde Türkiye'yi temsil etmiştir³⁰.

D- SİYÂSÎ HAYATI VE CUMHURBAŞKANLIĞI'NA, ADAYLIĞI MESELESİ

Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs 1960 Askerî darbesinin karışık dönemine son veren 9 Temmuz 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesi akabinde, yeni partilerin kurulmasına izin verilmesiyle, kendini yeni kurulan AP' nin içinde bulmuştur.

²⁹ Gökalp, a.g.e. , s. 22.

³⁰ A.g.e. , s. 23.

Başgil, AP' ye büyük sempati göstermesine rağmen, 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde, Adalet Partisi'nin Samsun listesinden bağımsız aday olarak senatör seçilmiştir.

Başgil'in Türk Siyasi Hayatında, popüler olmasını sağlayan hadise, onun fikirlerinden ziyade, Cumhurbaşkanlığı adaylığıdır. 1961'de Türkiye'de gündeme gelen Cumhurbaşkanlığı meselesinde; AP, CKMP ve YTP milletvekillerinin ısrarları sonucu, 23 Ekim 1961'de Cumhurbaşkanlığı'na adaylığını koymuştur. Fakat, Başgil'in adaylığına sıcak bakmayan darbeci grup, Başgil'in adaylıktan geri çekilmesi için baskı yapmışlardır. Başgil'in, kısa süren Cumhurbaşkanlığı adaylığında ki en önemli rakibi, CHP' nin ve MBK' nin desteklediği Cemal Gürsel olmuştur.

23 Ekim 1961 tarihinde adaylığını koyduktan sonra, aynı gün Ankara'da Başvekalet'e çağırılmış, Milli Birlik Komitesi üyelerinden olan Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay'la çok önemli bir görüşme yaptıktan sonra, Cumhurbaşkanlığı adaylığından çekilmiştir. Cumhurbaşkanlığı adaylığından ayrılması hususunda bir baskı ve tehdidin doğruluğunu yıllar sonra Sıtkı Ulay şöyle açıklamıştır: 'Ya Cumhurbaşkanlığı adaylığından vazgeçersiniz, ya da Etlik'te gömülürsünüz!'³¹.

Başgil, daha sonra anılarında, Cumhurbaşkanlığı'ndan geri çekilme sebeplerini, ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştır. Bu çok önemli hadisenin seyri şöyle olmuştur.

Başgil, 23 Ekim 1961 tarihinde adaylığını açıklaması üzerine, Başvekalet'ten çağırılmıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri darbesinin dirayetli komutanlarından ve MBK üyesi olan Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay Paşa'larla biraz sohbet edildikten sonra, Sıtkı Paşa'nın önemli açıklaması gelmiştir: 'Müşkül bir durumdayız. Son günlerde bizim hükümet olarak kuvvetimiz yoktur. Orduda yeni bir Cunta kurulmuştur. Bize bu Cunta dikte ettirmekte, talimat vermektedir. Biz bugün Devlet radyosuna bile hakim değiliz. Radyo da Cunta'nın emrindedir. Adaylığınızı geri almanız hususunda bize talimat veren de bu Cunta'dır. Biz size Cunta'dan aldığımız talimatı tebliğ ediyoruz. Kabul edip etmemek size aittir. Fakat kabul etmediğiniz takdirde, sizin hayatınızı garanti edemeyiz. Bunu açıkça söyleyeyim. Netice yalnız bundan

³¹ Milliyet, 27 Mayıs 1986.

da ibaret kalmayacaktır. Meclis açılmadan dağıtılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak ve askerî idare devam ettirilecektir. Siz, bir Hukuk Profesörü olarak, memleketin böyle bir akıbete düşmesine elbette razı olmazsınız'. Sıtkı Paşa'nın, tehditvari cümleleri, Başgil'in moralini bozmaya yetmiştir.

Başgil'in, o anda kafasından geçen, ancak söylemediği, daha sonra hatıralarında yazdığı düşünceleri şunlardır: 'Tehditler korkunçtu, gerçi ömrümün çok senelerini geride bırakmıştım, önde kalan üç beş senenin nazarımda hiç kıymeti yoktu. Fakat Meclis dağılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak, askerî idare devam ettirilecek ve bütün bu felaketler benim yüzümden kopacaktı. Yani İnönü-Bayar düşmanlığı, şimdi Gürsel-Başgil düşmanlığı şeklinde yeniden hortlayacaktı. Allah bunu bana göstermesin. Memleketi seven bir insan sıfatıyla, ben elbette buna razı olamazdım'.

Sıtkı Ulay'ın söylediklerine karşın, Başgil; o anda şu açıklamayı yapıp, Cumhurbaşkanlığı adaylığından geri çekileme kararını vermiştir: 'Arz ettiğim gibi ben, Cumhurreisliğine adaylığımı, hodbahot koymuş değilim. Halkın arzusu ve Milletvekillerinin talebi üzerine koydum. Fakat, buna söz verdim. Hatta, yalnız söz değil, yazılı bir beyanname imza ettim. Ben verdiğim sözden dönen ve imzasını yalayan namertlerden değilim. Adaylığımı geri almama imkan yoktur. Fakat benim yüzümden memleketin, söylediğiniz akıbetlere sürüklenmesine de gönlüm razı olmaz. Bu vaziyet karşısında bana düşen bir iş kalmıştır, o da yarın alessabah senatörlükten de istifa ederek evime dönmektir'. Başgil'in bu şekildeki ifadelerinden sonra, Sıtkı Paşa şunları söylemiştir: 'Bunu da yapamayacaksınız, çünkü bunun sebebi var'. Sıtkı Paşa'nın, böyle bir açıklama yapmasının nedeni, Başgil'in, kendi rızası ile Cumhurbaşkanlığı adaylığından geri çekildiğini göstermektir. Ancak, bunun üzerine Başgil: 'İstifa etmek benim hakkımdır. Hakkımı kullanmak için kimseden müsaade almaya ihtiyacım yoktur. Kararım verilmiştir'. Başgil'in bu ifadeleri, Cumhurbaşkanlığı adaylığından geri çekilmesinin, rızası ile değil, tehdit ile olduğunu göstermektedir.

Bütün herkes Başgil'in, adaylıktan geri çekilmesine bir anlam verememiş olabilir. Fakat, memleketinin selâmetini düşünen bir insan için bu Generaller karşısında, macera aramanın beyhudeliğini düşünerek, kararından vazgeçmiştir. Bu

konu hakkında Başgil'in, en son değerlendirmesi şöyle olmuştur: 'Konuşmaları arkadaşlara anlattım ve kararımı söyledim. Gökhan Evliyaoğlu ve diğer bazı arkadaşlar, tehditlerin kuru sıkı olduğunu, orduda kurulduğundan bahsettikleri Cunta'nın, bir umacı hikayesinden ibaret bulunduğunu ve irkilmemek lazım geldiğini söylediler. Fakat ben düşündüm, Tehditler birer blöf olabileceği gibi ciddide olabilirdi. Ciddi olmadığı takdirde, önümde tamir ve telâfisi imkansız bir tehlike ve riziko vardı. 27 Mayıs darbecileri kararlı idiler. Bu uğurda, memleket hesabına felaketle neticelense bile, her şeyi göze almışlar ve hazırlanmışlardı. Daha önceden buna göre de Anayasa yaptırmışlardı.

Yakın tarihimizin cezasız kalan cinayetleri gözümün önüne serildi, Menderes merhum da kendisine duyulan tehdit ve tehlikelere kulak asmamasının, kurbanı olmamış mı idi? Merhuma, Çankaya toplantısında bizzat kendim, çekilme teklifinde bulunmamış mı idim?³² Vaziyet aşağı yukarı aynı idi. Hususiyle, tehlikeyi bana haber verenler, rasgele kimseler değillerdi. Karşımda biri Hükümet Reis vekili, diğeri de Devlet vekili sıfatı taşıyan iki zat konuşuyor ve olacağını söylüyordu. Buna blöf deyip geçmek, tecrübelerden ders almamış olma³³.

Ali Fuat Başgil, 23 Ekim 1961'de Cumhurbaşkanlığı adaylığından ve senatörlükten geri çekilmiştir. 24 Ekim 1961 tarihinde de İstanbul'a geri dönmüş ve 1962 yılının Mart ayında İsviçre'ye giderek, Cenevre Üniversitesi'nde Türk Tarihi ve Dili Kürsüsü'nde görev yapmıştır.

Ali Fuat Başgil, başarısızlıkla sonuçlanan Cumhurbaşkanlığı adaylığından geri çekilmesiyle, siyâsi yaşamının kısa süren birinci faslını tamamlamıştır. Bundan sonra gittiği İsviçre'de, Türkiye'deki siyâsi gelişmeleri değerlendirmekle beraber fikri sahada çalışmalarına devam etmiştir.

³² Bu hadise 27 Mayıs 1960 ihtilalin hemen arifesinde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başvekil Adnan Menderes ve Ali Fuat Başgil'in hazır bulunduğu, 30 Nisan 1960 yılında, Çankaya köşkünde yapılan yemekli toplantıda, cereyan etmiştir. Başgil, ülkenin çok sıkıntılı olduğu bir zamanda, hadiselerin düzeltilmesi için, yapılacak olan en önemli işin, Adnan Menderes'e kabinenin istifa ederek, CHP'nin de içinde olduğu bir hükümet kurulmasını teklif etmiştir. Böylece ihtilal öncesi gerilen sinirler gevşeyecek, belki de ihtilal olmayacaktı. Başgil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığı meselesinde, kıyasladığı olay budur. Ayrıntılı bilgi için bak; Cumhuriyet, 5-9 Haziran 1960.

³³ Ali Fuat Başgil, Hatıraları, s. 100-101.

Ali Fuat Başgil'in yeniden aktif siyâsete dönmesi, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefatı üzerine boşalan AP Genel Başkanlığı'na, Kasım 1964 yapılmış olan kongrede, adaylığını koymasıyla başlamıştır. Ancak, Başgil bu kongrede fazla iddialı değildir. Bunu da kongre esnasında, kendisinin kongreye katılmayarak İsviçre'de bulunmasından anlamaktayız. Kasım 1964 yılında yapılan olağanüstü kongrede, Ragıp Gümüşpala'nın yerine AP Genel Başkanlığı'na Süleyman Demirel seçilmiştir.

Başgil, 11 Aralık 1964'te Türkiye'ye geri dönerek, yapılacak olan genel seçimlerde, Milletvekili adayı olmuştur. 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerde, Adalet Partisi'nden milletvekili seçilerek, parlamentoya girmiş ve Anayasa Komisyonu Başkanlığı yapmıştır³⁴. Yine adaylık mevzuuyla gündeme gelen siyâsi hayatının ikinci faslı, 17 Nisan 1967'deki vefatına kadar sürmüştür.

E- ETKİLENDİĞİ KİŞİLER

Ali Fuat Başgil'in yetişmesinde, fikirlerinin olgunlaşmasında, yaşadığı dönemin olaylarıyla birlikte; fikirlerine değer verdiği ve feyiz aldığı kişilerin önemi çok büyüktür. Özellikle tefekkür tarihinin en önemli memleketlerinden olan Fransa'da, öğrenim görmesi onun için çok büyük bir avantajdır. Fransa, gerek Rönesans ve Reform, gerekse modern anlamda Fransız İhtilali ile birlikte, pek çok yeni fikrin ortaya çıktığı yer olması nedeniyle önemlidir. Hürriyet, eşitlik, milliyetçilik ve demokrasi gibi kavramların burada gelişip şekillenmesi açısından, Başgil'in, bu konulardaki fikirlerinin oluşmasında, Batı kültürünün çok önemli etkisi vardır.

Başgil'in etkilendiği Batılı mütefekkirler şunlardır: Science Social İlmi İctima Mektebi'ne mensup Paul Des Champs başta gelir. Ayrıca, Paris Siyâsi İlimler Mektebi'nde: Andre Sicride, Profesör Cheffers, Ekonomi Profesörü Colson, Hukuk Fakültesi'nde: Gidel, Ekonomi Profesörü Charles Riste, Esasiyecisi J. Barthelmy Rouaste, Le Fur Paris Edebiyat Fakültesi'nde: Sosyolog Bougle'den dersler almış, Psikolog Profesör De la Croix, Sosyolog Fauconet, terbiyecisi Valen, Ahlakçı Tamim'den çok faydalanmıştır.

³⁴ Yeni İstanbul, 12 Ekim 1965.

İlim ve irfanından feyiz aldığı Garplı alimlerden ceza Profesörü Cuche, Maneviyatçı J. Chevalier³⁵, Rollan, Pepi, Mercel Porte de vardır.

Ali Fuat Başgil en çok L. Duguit'in³⁶ realist görüşüne bağlanmış, aynı zamanda Duguit'in tarihi ve sosyolojik nazariyesini benimsemiştir.

Ali Fuat Başgil, Batılı düşünce adamlarının yanında, Türk mütefekkir ve İslam alimlerinden en çok Manastırlı İsmail Hakkı³⁷ ile İzmirli İsmail Hakkı³⁸'yı, büyük İslam Fıkıh alimi Teftazânî'yi ve Molla Hüsrev'i³⁹ sevmiş ve takdir etmiştir.

Devlet adamı olarak en çok Yıldırım'ı, Cevdet Paşa'yı, Koca Reşit Paşa'yı sevip takdir etmiştir. Son devrin en büyük devlet adamı olarak da Atatürk'e karşı sevgisi vardır⁴⁰.

F- EDEBÎ VE FELSEFÎ ŞAHSİYETİ

Fransa'da, Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden sonra, Paris Edebiyat Fakültesi'nden de mezun olan Başgil, edebî ve felsefî bilgileriyle, hukukî bilgisini birleştirmiş bir ilim adamıdır. Yazılarında akıcı bir üslup, insanın içine ferahlık veren çekici bir anlatış tarzı ve edebî zevkle örülmüş parçalara sık sık rastlanır. Yer yer kuvvetli teşbihleri, istiare ve kinâye sanatlarını, makale ve etütlerinde sezmek mümkündür. İfadesinde tam bir vuzuh vardır.

Yazılarının en mühim hususiyeti, fikir hazinesinden doğan üslup güzelliğidir. Bunun sebebi, lisana olan hakimiyetidir. Bazı yazılarında, edebi kültürden fıskıran koyu bir sembolizm havası sezilir.

Tasvir ve tersim kudreti bütün yazılarında kendini gösterir. Bu tasvir kudretine psikolojik tahliller de girince, yazısı tam bir canlılık ve dirilik kazanır. Türkçe Meselesi adlı kitabında bulunan şu cümleler bunun en güzel örneğidir: '1938

³⁵ Jacques CHEVALIER (1882-1962) Fransız Filozofu. Grenoble Edebiyat Fakültesi'nde Felsefe okutmuştur. Eserleri arasında, "Ahlaki Hayat ve Öbür Dünya" önemlidir.

³⁶ Leone DUGUIT (1859-1928), Fransız Hukuk Profesörü. Hukuk nazariyatçısı. Anayasa ve İdare Hukuku uzmanıdır. 20. Yy'ın Hukuk anlayışında derin iz bırakan. "Anayasa Hukuku İncelemesi" eseri önemlidir. Pozitivist bir hukuk anlayışının savunucusu olmuştur. Psiko- Sosyolojik Hukuk anlayışını benimseyerek sosyal dayanışmayı, Hukukun temeli ve yegane kaynağı saymıştır.

³⁷ İsmail HAKKI, Manastırlı (1846-1912), Hukuk Mektebi Fıkıh muallimidir. Devrin mekteplerinde İslam Hukuku okutmuştur.

³⁸ İsmail HAKKI, İzmirli (1868-1946), Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde ders verdi. "İslam Felsefesi Tarihi" önemli eserleri arasındadır.

³⁹ Hüsrev MOLLA, Mehmet, (?-1480), Fıkıh bilginidir. Ayasofya Medresesi müderrisliği yapmıştır. Fatih döneminde kadılık yapmıştır.

⁴⁰ Gökalp, a.g.e. , s . 25-26.

kışında idi sanırım. Bir gün üniversite rektörlüğünde, dil meselesi konuşmak üzere, fakülteden çağrılan profesörlerden mürekkep bir toplantı yapıldı. Toplantıda, dışarıdan bilhassa bu iş için gelmiş iki zat da vardı. Müzakere üniversitenin dil inkılabı için seferber edilmesi gerektiği yolunda hararetle bir nutukla açıldı. Bir aralık söz alarak bu telaşa neden lüzum görüldüğünü, her milletin dili gibi Türkçe'mizin de kendi yapısının mantığına ve kanuna göre tekamülünü yapmakta yenileşip zenginleşmekte olduğunu ve bu gibi işlerde acelenin ve resmi müdahalelerin ileride dilimizi çetin tenakuzlara sevk edeceğini sorar ve söyler gibi oldum. Birden bire çehrelerin değiştiğini, müzakere odasının bir mezarlık sukutu içine daldığını, başların eğilip herkesin göz ucu ile birbirine baktığını gördüm ve büyük suç işlediğimi anladım. Bereket versin ki, toplantıya reislik eden zat; hem beni, hem de üniversiteyi farkında olmayarak düşürdüğüm müşkül durumdan kurtarmak için çabucak sözü başka bir mecraya çevirdi ve mesele kapandı'.

Başgil'in fikir ve ilim adamı hüviyetinin yanında, harikulade bir ifade kuvvetine ve edebî üslûba mâlik olduğunu, anılarında ve gerekse hitabelerinde açıkça görülür. Mesela, İdari İlimler Beynelmilel Enstitüsü'nün, 1951 Nisan Monako Kongresi'nde iştirak eden Profesör Başgil, 31 Mayıs 1951 günü kongrenin kapanışında özet olarak şu konuşmayı yapmıştır: '... İmdi, güzel Bosfor'un koyu yeşil sahillerinde buluşma zevkini tadacağımız iki sene sonraki mesut günlere intizaren, Enstitü'nün Türkiye Kongresi'nde müzakere edilecek meselelere dair şimdiden bazı fikirler ileri sürmemi müsaadelerinizi rica ederim'. Şeklindeki ifadelerinde üslup güzelliği görülmektedir⁴¹.

G- VEFATI VE VASIYETNAMESİ

Son devrin yetiştirdiği en önemli ilim ve fikir adamlarından biri olan Ali Fuat Başgil, 17 Nisan 1967 yılında, saat 01. 15'te, eşi Fatma Nüveyde Hanımefendi ile birlikte oturduğu Feneryolu Eflatun Sokak'taki evinde hayata gözlerini yummuştur. Bugün bu sokak, Ali Fuat Başgil Sokağı ismini taşımaktadır. Kabri Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı'nda Çiçekçi Durağı'nın karşısındadır.

⁴¹ Gökalp, a.g.e., s. 27-28.

Başgil, eşinin anlattığı üzere, son gününü şöyle geçirmiştir: ‘Ali Fuat Başgil, uzun süren son rahatsızlığına rağmen, son haftayı çok iyi geçirmiştir. Hele 15 ve 16 Nisan günlerini fevkalade iyi geçiren Başgil, Cumartesi günü Fransa’dan mektep arkadaşı olan Fransa’nın İzmir Başkonsolosu Marcel Grisard ile görüşmüştür. Mektep arkadaşı ve dostu ile görüşen Başgil, Pazar günü kendisinin gelmesini tekrar istemiştir. İki dost, Feneryolu’ndaki evinin balkonunda, iyi havalarda oturduğu yerde oturup sohbet etmişlerdir. Fransız diplomat, Başgil’in birkaç resmini çektikten sonra, üstâd dayanamamış “Ben de çekeceğim” diyerek arkadaşının makinesiyle onun resmini çekmiştir.

Başgil bu arada, Fransız dostu ile kendisinin birlikte fotoğrafını çeken karısına hitapla, “Gel Nüveyde, biz de bir son hatıra resmi çektirelim” demiş, fakat bir hissi kablelvuku ile eşi: “Fuat bey, daha çok birlikte fotoğraf çektiririz” demiştir. Başgil’in, bu sözlerini nakleden muhterem eşi, vefatı ona malum oldu. Keşke beraber son bir fotoğraf çektirseydim, şimdi çok pişmanım demiştir. Akşam yemeğini yiyen Başgil, gece istirahatı çekilmiş, fakat saat 24’ü geçtikten biraz sonra şiddetli bir sıkıntı duymuştur. Derhal müdavi hekim Dr. Fikret Erkmen çağırılmış, fakat müdahaleye rağmen yorgun kalbi bir daha çalışmamak üzere durmuştur.⁴²

18 Nisan 1967 günü öğle namazına müteakip, Kadıköy Osmanağa Camii’nde kılınan cenaze namazından sonra, Karacaahmet mezarlığına defnedildi.

Ali Fuat Başgil’in Vasiyetnâmesi:

1- Tabutuma bir takım ağır kumaşlar üzerinde sırma işlemeli mukaddes kelimeler ve ayetler örtmeyiniz. Hakir bir bez parçası yeter.

2- Cenazeme top arabası gelecek olursa onu vatan vazifesine iade ediniz. Çelenkleri kanalizasyon çukuruna atınız.

3- Olur da cambazhane kadrosu kılıklı şehir bandosu önümde gavur çığlıkları koparmaya kalkarsa, kendilerini başka kapıya diye kovunuz.

4- Namazıma duracak olanların dışında hiç kimseye cenazemde yer olmasın.

5- Namazımı kıldırarak imamın saf ve basit bir mümin olmasına dikkat ediniz.

⁴² Yeni İstanbul, 18 Nisan 1967.

6- Başıma yerden bir karış yüksekliğinde bir taştan gayri bir şey dikmeyiniz. Ve taşın üstüne yalnız küçük adımı (Ali Fuat) kazıyınız.

7- Mezarımda nutuk vermeye kalkışanların ağızlarını tıkayınız.

8- Uzaktan ve yakından sadece Fatıha ve Kuran'a muhtaç olduğumu biliniz.

9- Müslümanlardan üzerimdeki haklarını helal etmelerini dileyiniz⁴³.

Gerçekte Başgil'in, bu vasiyetnamesinden de anlaşıldığı gibi, sade ve gösterişten uzak, mütevazı bir hayatının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Başgil bu vasiyetnâme ile Batılı gelenekleri ve görenekleri red ederek, İslamî duyarlılığını ve inancını ortaya koymuştur.

H- ALİ FUAT BAŞGİL HAKKINDA DÜŞÜNCELER

17 Nisan 1967'de vefatından sonra, liderlerin ve ilim adamlarının söyledikleri, onun şahsiyetini kısaca bize anlatmaktadır.

DP' nin kurucularından ve 3. Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar: 'Kendisinin, ilmine, irfanına çok değer verdiğim ve hürmet ettiğim bir insandı. Şimdi başka bir şey söylemeyeceğim. Üzüntüm çok derindir. Allah gani gani rahmet eylesin', ifadeleri ile üzüntüsü bildirmiştir.

Atatürk'ten sonra Türkiye tarihine, Milli Şef olarak damgasını vurmuş, 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, her konuda muhalifi olan Başgil'in vefatının ardından üzüntüsünü şöyle ifade etmiştir: 'Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Mülkiye Mektebi'nin Ankara'ya geldiği senelerde ki çalışmalarından, yakın ve iyi hatıralar muhafaza ediyorum. Onu kaybetmemize çok müteessir oldum. Allah'tan rahmet niyaz ederim'.

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nin dirayetli komutanlarından olan, daha sonra siyâsete atılarak CKMP' nin genel başkanlığını yapmış, milliyetçiliğe siyâsi bir boyut kazandırmış olan Alparslan Türkeş, Başgil'in vefatının ardından üzüntüsünü, şu ifadelerinin içinde bulmak mümkündür: 'Ölümü Türk ilim aleminde, büyük bir kayıptır. Merhum, Doğu Batı kültürünü hakkıyla bilen, çok yönlü ilim adamları neslinin sonuncularındandır. Politikanın girdaplarını, labirentlerini tanımamış; bu yollara tenezzül ve tevessül etmemiş açık bir mücadele adamı idi. Hareketleri art

⁴³ Yeni Sabah, 21 Nisan 1967.

fikirlerle dayanmayan muhataplarında da aynı faziletin varlığını farz eden bir dürüstlüğe sahipti’.

AP’ den çalışma arkadaşı olan Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu, üzüntüsünü şu cümlelerle bildirmiştir: ‘Rahmetli Ali Fuat’ı, 1927 yılında Paris’te tanıdım. Ben toy bir talebe idim , O yetişkindi . Onun konuşmalarında, o zaman İstanbul gazetelerinde okuduğumuz makalelerin mâna ve zihniyetinden ayrı bir düşünce tarzı buluyordum. Ali Fuat, memleket davalarını milli müesseselerin temellerine dayandırarak konuşuyordu. Ben ilk defa sosyal meselelerde düşünme ilhamımı onun konuşmalarından almıştım, çok değerli bir ilim adamı idi’.

AP’ nin kurulmasında bulunmuş, daha sonra Ragıp Gümüşpala’nın vefatıyla genel başkan adayı olarak bilinen “Koca Reis” Sadettin Bilgiç, AP genel başkanlığı için mücadele ettiği Ali Fuat Başgil’in vefatının ardından, üzüntüsünü şu ifadelerle bildirmiştir: ‘Başgil’in vefatı ile bir demokrasi mücahidini kaybetmiş bulunuyoruz. İlimin haysiyetinin korunmasında, AP’ nin kuruluş ve gelişmesinde, demokrasimizin sağlam temellere oturtulmasında, gerçek bir Anayasa otoritesi olan Başgil’in, hizmeti çok büyük olmuştur. En buhranlı günlerde adı millete bir kaynak olan Ali Fuat Başgil Hoca’nın kaybı karşısında, üzüntü duymamamıza imkan yoktur’.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünün, çok değerli hocalarından olan ünlü Tarihçi Profesör Dr. İbrahim Kafesoğlu, Başgil’in vefatının arkasından şunları söylemiştir: ‘Muhterem Ali Fuat Başgil hoca, sayılamayacak kadar meziyetleri olan bir insandı. Kaybı uzun zaman telafi edilemeyecektir. Şimdiye kadar binlerce talebe, büyük adam yetiştirmiştir. Fakat ne yazık ki bunların çoğu sonradan ona cephe almış, fakat onun munis yüreği ile onlara gülüp geçmesini bilmiştir. Allah’ın rahmeti daima onunla olsun’⁴⁴.

Ali Fuat Başgil’in vefatı, Milletimizi büyük bir acıya boğmuştur. Siyasetçisinden öğrencisine, ilim ve fikir aleminden köylüye kadar, Başgil için ağlamıştır.

⁴⁴ Yeni İstanbul, 18 Nisan 1967.

II- ALİ FUAT BAŞGİL'İN ESERLERİ

A- BÜYÜK KİTAPLARI

İlim ve Fikir hayatında telif eser vererek, kendi fikir yapısını oluşturmuş, en değerli Ordinaryüs Profesörlerimizden olan Ali Fuat Başgil'in, yayınlamış bir çok eseri ve makalesi mevcuttur. Bunlar arasında büyük kitaplar olarak adı geçen eserleri şunlardır:

1- *La Ouestion des Detrois*, P. Bossuet Matbaası 1928.

2- *Roma Hukuku Ders Notları*, Ankara 1936-1937 Basılmamıştır. (Teksir halinde)

3- *Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri*, İstanbul Hak Kitabevi, İstanbul 1946.

4- *Türkiye'nin Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri*, Fasikül I, Baha matbaası 1957.

5- *Türkiye'nin Siyasi rejimi ve Anayasa Prensipleri*, Fasikül II, Baha matbaası, İstanbul 1960.

6- *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, Yağmur yayınları, İstanbul 1960.

7- *Demokrasi Yolunda*, Yağmur yayınları, İstanbul 1961.

8- *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, (Fransızca'dan Çevirenler: M. Ali Sebük ve İ. Hakkı Aydın), Çeltüt matbaası İstanbul 1966.

9- *Hatıraları*, 2. Baskı, Ekim 1990.

10- *Din ve Laiklik*, Yağmur yayınları, 6. Baskı, İstanbul 1996.

B- KÜÇÜK KİTAPLARI (Broşürler)

Başgil, çeşitli zamanlarda gazete ve dergilere gönderdiği, bir konunun değerlendirmesini yaptığı broşürleri de vardır. Yazdığı yazıların önemine binaen bunları küçük kitapçıklar halinde bastırmıştır. 1960'lı yıllarda, daha önce yazdığı bu broşürleri, bazı kitaplarının içine alarak temin edilmesini kolaylaştırmıştır.

1- *Cihan Sulhu ve İnsan Hakları*, İstanbul 1948. (Daha sonra, "Demokrasi Yolunda" eserine alınmıştır.)

2- *Türkçe Meselesi*, Tan matbaası, İstanbul 1948. ("Hatıraları" eserine alınmıştır.)

3- *Seçim Sistemimizin Kıymet ve Eksiklikleri*, İstanbul 1948. ("Demokrasi Yolunda" eserine alınmıştır.)

4- *Vatandaş Hürriyeti ve Bunun Teminatı*, İstanbul 1948. (“Demokrasi Yolunda” eserine alınmıştır.)

5- *Devlet Nizamı ve Hukuk*, İsmail Akgün matbaası, İstanbul 1950.

6- *Vatandaş Hak ve Hürriyetlerinin Korunması ve Anayasamız*, İstanbul 1956. (“İlmin Işığında Günün Meseleleri” eserine alınmıştır.)

7- *Gençlerle Başbaşa*, Yağmur yayınları, 29. Baskı, İstanbul 1997

C- GAZETELER’DE ÇIKAN MAKALELERİ

Ali Fuat Başgil, 1940 yılında gazetelerde başladığı makalelerine, 1966 yılına kadar devam etmiştir. Başgil’in, gazetelerde yazdığı bu makalelerini, 1960 ve 1961 yılında çıkan eserlerinde toplamıştır. Bunlar sırasıyla şöyledir.

1- Din ve Laiklik hakkında yazdığı makaleler:

Bu yazılar önce, 17 Mayıs 1950’den itibaren Yeni Sabah gazetesinde neşredilmiştir. Daha sonra bu fikirlerini genişletilerek, 1958’de Yağmur yayınlarından çıkan “Din ve Laiklik” kitabı ile neşredilmiştir.

2- Hürriyet, Müsavat ve Demokrasi hakkında yazdığı makaleler:

Bu konudaki fikirleri önce, 19 Mart 1946’dan itibaren Vatan ve Tasvir gazeteleri ile birlikte iktibas edilmek suretiyle; Hür Fikirler mecmuasında çıkmış, daha sonra Hürriyet ve Demokrasi adlı broşürüne almıştır. Bu konudaki fikirler nihayetinde, 1961 yılında Yağmur yayınlarından çıkan “Demokrasi Yolunda” eseriyle kalıcı hale getirilmiştir.

3- Anayasa hakkındaki yazıları:

Bu yazılar önce, 29 Aralık 1948’den itibaren Vatan gazetesinde, 18 Nisan 1956 itibaren de Son Posta gazetesinde yayınlanmıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri darbesinden sonra, Anayasa ve Meclisle ilgili yazıları, 23 Haziran 1960’ dan itibaren Yeni Sabah gazetesinde çıkmıştır. Bu fikirler, 1960 yılında Yağmur yayınları tarafından, “İlmin Işığında Günün Meseleleri” adlı eseriyle kalıcı hale getirilmiştir.

4- Garp Demokrasileri hakkındaki yazıları:

Bu konudaki yazılar önce, 13 Mayıs 1958’den itibaren Yeni İstanbul gazetesinde yayınlanmış, daha sonra da “Demokrasi Yolunda” adlı eserine alınmıştır.

5- İnsan Hakları ve Dünya Sulhu Hakkındaki yazıları:

Bu konudaki fikirleri önce, 21 Ekim 1946'dan itibaren Vatan gazetesinde, ardından Cihan Sulhu ve İnsan Hakları adlı broşüründe çıkmıştır. Daha sonra bu fikirler, "Demokrasi Yolunda" adlı eserine alınmıştır.

6- Eğitim ile ilgili yazıları:

Bu konuyla ilgili yazıların bir kısmı önce, 6 Ocak 1945'ten itibaren Cumhuriyet gazetesinde yayınlanmıştır. Başgil bu fikirlerini genişleterek, Yağmur yayınlarından çıkan, "Gençlerle Başbaşa" adlı eserine almıştır.

Ali Fuat Başgil, fikirlerini okuyucuya anlatma fırsatını sırasıyla şu gazetelerde bulmuştur: Tasvir, Cumhuriyet, Vatan, Zafer, Yeni Sabah, Son Posta, Dünya, Hürsöz, Kudret ve Yeni İstanbul.

Ali Fuat Başgil, yazılarının 1962'ye kadar olan kısmının neredeyse tamamını, yukarıda adı geçen kitaplarına dahil etmiştir. 1962'den sonra, Yeni İstanbul gazetesinde yazdığı makaleleri gazete sayfaları arasında kalmıştır. Yukarıda adı geçen kitaplarda yayınlanmayan az sayıdaki makaleleri ile birlikte, 1962 yılından sonra, Yeni İstanbul gazetesinde çıkan yazıları şunlardır:

"Açık Mektup", Yeni İstanbul, 5 Ocak 1962.

"Sosyal Adalet", Yeni İstanbul, 7 Ocak 1962.

"Sosyal Adalet ve Demokrasi", Yeni İstanbul, 9 Ocak 1962.

"Garp Demokrasilerinde Sosyal Adalet ve Tatbikatı", Yeni İstanbul, 15 Ocak 1962.

"Türkiye ve Sosyal Adalet", Yeni İstanbul, 18 Ocak 1962.

"Af Adaletten Üstündür", Yeni İstanbul, 25 Ocak 1962.

"Sosyalizm", Yeni İstanbul, 27 Ocak 1962.

"Sosyalizm Nedir?", Yeni İstanbul, 29 Ocak 1962.

"Doktrin Çarpışması ve Liberaliz Sosyalizm Kavgası", Yeni İstanbul, 31 Ocak 1962.

"İktisadi Hayatın Tabi Kamunları", Yeni İstanbul, 2 Şubat 1962.

"Liberalizmde Serbest Mübadele Rekabet ve Hususi Mülkiyet", Yeni İstanbul, 4 Şubat 1962.

- "*Liberalizmin İktisadi Politikası*", Yeni İstanbul, 6 Şubat 1962.
- "*Liberalizmin Zaferi ve Neticeleri, Sosyalizmin Doğuşu*", Yeni İstanbul, 9 Şubat 1962.
- "*Kelimeler Üzerine*", Yeni İstanbul, 11 Şubat 1962.
- "*İhtilalci Sosyalizm*", Yeni İstanbul, 20 Şubat 1962.
- "*Sosyalizmin Ana Davası*", Yeni İstanbul, 6 Mart 1962.
- "*Mesut İnsanlar Diyarında*", Yeni İstanbul, 3 Nisan 1962.
- "*Bir Hadisenin Düşündürdükleri*", Yeni İstanbul, 16 Nisan 1962.
- "*Bizim Gençlik*", Yeni İstanbul, 18 Nisan 1962.
- "*Milliyetçilik Bahsi*", Yeni İstanbul, 30 Kasım 1963.
- "*Hayalden Hakikate*", Yeni İstanbul, 5 Mart 1964.
- "*Yine Milliyetçilik Bahsi*", Yeni İstanbul, 14 Haziran 1964.
- "*Millet Nedir?*", Yeni İstanbul, 16 Haziran 1964.
- "*Millet ve Müşterek Vatan*", Yeni İstanbul, 18 Haziran 1964.
- "*Millet ve Devlet*", Yeni İstanbul, 22 Haziran 1964.
- "*Milliyet Nedir?*", Yeni İstanbul, 24 Haziran 1964.
- "*Milliyetçilik Nedir ve Bizde Nasıl Doğdu?*", Yeni İstanbul, 27 Haziran 1964.
- "*Milliyetçiliğin İdeolojisi*", Yeni İstanbul, 3 Temmuz 1964.
- "*Milliyetçi İdeolojinin Aktif Yönü*", Yeni İstanbul, 5 Temmuz 1964.
- "*İhtilalci Sosyalizm ve Milliyetçi İdeoloji*", Yeni İstanbul, 14 Ağustos 1964.
- "*Senin Var, Benim Yok Kavgası ve Müslümanlık*", Yeni İstanbul, 16 Ağustos 1964.
- "*Emek Ölçüsü ve Miras Hakkı*", Yeni İstanbul, 21 Ağustos 1964.
- "*Sosyalizm Nedir?*", Yeni İstanbul, 26 Ağustos 1964.
- "*Demokrasi Maneviyatçıdır*", Yeni İstanbul, 29 Temmuz 1966.
- "*Gazeteler Hususi Bir Statüye Bağlanmalıdır*", Kudret, 14 Ekim 1960.
- "*Gazete ve Gazeteciliğe Dair*", Kudret, 20 Ekim 1960.
- "*Mülk Emniyeti- İmar Faaliyeti ve Değerlendirme Vergisi*", Dünya, 16 Kasım 1959.
- "*Mekteplerde Mecburi Din Dersi ve Vicdan Meselesi*", Zafer, 5 Kasım 1950.

D- MECMUALARDA Kİ ETÜT VE MAKALELERİ

Ali Fuat Başgil'in mecmualarda çıkan yazılarının büyük bir kısmı, "Demokrasi Yolunda", "İlmin Işığında Günün Meseleleri" ve "Din ve Laiklik" eserlerine alınmıştır.

E- ARMAĞANLAR'DA ÇIKAN BÜYÜK ETÜTLERİ

1- "*Türkiye Teşkilatı Hukukunda Nizamname Mefhumu ve Nizamnamelerin Mahiyet ve Tabii Olduğu Rejim*", Profesör Cemil Birsell'e Armağan, İstanbul 1939, s. 17-30.

2- "*Vatandaşları Büyük Millet Meclisine Müracaat Hakkı*", Ebul'ula Mardin'e Armağan, İstanbul 1944, s. 537-550.

3- "*Din Hürriyeti*", Profesör A. Samim Gönensay'a Armağan, İstanbul 1955, s. 228-235.

Ayrıca, Ali Fuat Başgil'in Yurt dışında, İngilizce ve Fransızca yazılmış bir çok makalesi de vardır.

İKİNCİ BÖLÜM

ALİ FUAT BAŞGİL'İN FİKRİ HAYATI- I

I. FİKRİ HAYATIN'DA Kİ DEVRELER.

Büyük ilim ve fikir adamları, rasathanelerdeki hassas sismograflara benzerler. Cemiyet hayatında beliren sarsıntılar, içtimâî ve iktisâdî buhranlar, onları harekete geçirir ve işte o zaman mücadeleye başlarlar. Büyük devlet ve ilim adamları, hep sıkıntılı ve buhranlı zamanlarda ortaya çıkar. İlim ve fikir adamlığı sahasında, verilebilecek örneklerin içinde Ali Fuat Başgil de en önemlilerinden biridir. Fikirleriyle toplumu aydınlatarak çıkış yolu göstermiş, bir ilim ve fikir adamıdır. Başgil'in fikri hayatında 7 tane devre vardır.

A- 1893-1930 yılları arasındaki devre: Yetişme ve tahsil devresidir. Bunun 26 yılı Türkiye'de, 10 yılı da Avrupa'da geçmiştir.

B- 1930-1945 yılları arasındaki devre: Üniversite öğretim üyeliğine intisabı ve olgunlaşması devresidir. Beş yıl Ankara Üniversitesi'nde, diğer zamanı da İstanbul Hukuk Fakültesi'nde geçmiştir.

C- 1945- 1950 yılları arasındaki devre: Fikir ve hamleye yönelik devresidir. Bu devre, Türkiye'de çok partili siyasi hayatın başladığı döneme rastlar. Başgil, bu zaman içinde, demokratik prensipleri samimiyetle müdafaa etmiş, ideal hürriyet nizamının ve demokratik bir cumhuriyetin gelişip yerleşmesi için, cesaretle çalışmış değerli yazılar kaleme almıştır.

D- 1950- 1955 yılları arası devre: Türkiye'de tek partili rejimin, milli iradeyle yıkılmasından sonra, demokratikleşmeyle ilgili fikirlerinin mahsulünü görmek istemiştir. Bu arada Laikliği; İslam düşmanlığı şeklinde anlayanlara karşı, Türkiye'de ilk defa olarak Batılı manada, "Din ve Laiklik" adını taşıyan telif eserini yazmıştır. Önce makaleler halinde Yeni Sabah gazetesinde neşretmiş, daha sonra bir kitapta toplayarak, umumi efkara arz etmiştir.

E- 1955- 1960 yılları arası devre: İlk olarak, 1948’de bir günlük gazetede (Vatan) ortaya attığı eski Anayasa’nın tadil fikriyle, modern demokratik hayatın teessüsü için samimiyetle çalıştığı bu devre çok mühimdir. 1955 yılında Anayasa’nın değiştirilmesi ve yeni demokratik müesseselerin kurulması için, “Vatandaş Hak ve Hürriyetlerinin Korunması ve Anayasamız” adlı bir broşür yayınlamıştır. Daha sonra bu broşürü “İlmin Işığında Günün Meseleleri” adlı eserine almıştır. Başgil’in Anayasa hakkındaki fikirleri dikkate alınsaydı, demokrasinin yerleşmesi açısından büyük mesafeler kat edilmiş olurdu.

F- 27 Mayıs 1960-1961 yılları arası devre: 27 Mayıs’da Milli Birlik Komitesi’nin, partiler arasındaki uyuşmazlığa son vermek, demokrasinin içine düştüğü buhrandan kurtarmak ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla gerçekleştirdiği sırada, Başgil, Milli inkılap hareketinin meşru olduğunu samimiyetle müdafaa ettiği bu devirde, “İlmin Işığında Günün Meseleleri” adlı eserini kaleme alarak, Türk demokrasisine hizmet etmiştir. MBK’ ne yol gösterici makaleler yazmıştır⁴⁵.

G- 1961-1967 yılları arasındaki devre: İlk önce 1961 seçimlerinde milletvekili, ardından da Cumhurbaşkanlığına aday olduğu birinci siyâsi devresi başlamıştır. Daha sonra, zorla Cumhurbaşkanlığı adaylığından istifa ettirildikten sonra, İsviçre’ye yerleşerek tam anlamıyla fikrinin olgunlaştığı ve Yeni İstanbul gazetesi aracılığı ile doktrinler üzerine fikirlerini yazdığı dönemi içine almaktadır. Bundan sonra Başgil’in, 1965 seçimleri ile İstanbul Milletvekili seçildiği ikinci siyaset dönemi de aynı paralelde olan bir dönemdir.

II- FİKRİ ŞAHSİYETİ

Ali Fuat Başgil, yazılarından da anlaşılacağı veçhile; Türk milletini çok seven, onun yükselmesini, refah ve saadete erişmesini, demokratik esaslar çerçevesinde gelişmesini arzulayan, Doğu ve Batı kültürünü hakkıyla birleştiren, kudretli bir ilim ve fikir adamı olduğu kadar, temiz bir milliyetçi ve maneviyatçı olarak hafızalarda yer etmiştir. Ve bu özelliğini, her dönemde, açıkça da söyleyebilme yürekliliğini

⁴⁵ Gökalp, a.g.e. , s. 19.

göstermiştir; ‘Ben milliyetçi, mâneviyatçı, hürriyetçi, terâkkici ve muhâfazakârım’⁴⁶, demiştir.

Geniş bilgisi ve kültürü içerisinde halka inmesini bilmiştir. Çünkü, Başgil, Halk adamıdır. Anadolu’nun bağrından kopup gelmiş, ilmî ve fikrî ile kendini ispat etmiş, bulunduğu konumun bedelini ödemiştir. Bu şekilde kitleye mâl olmuş ikinci bir ilim adamını göstermek o dönemde çok zordur.

Başgil, fikrî namusa çok önem vermiştir. İnandığı hakikatleri, devrin şartları ne olursa olsun, söylemekten hiç bir zaman çekinmemiştir. Hatta, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi döneminde bile yazılarıyla, eleştirilerine devam etmiştir ve bu yüzden önce, “Yeni Sabah” gazetesinde ve bilahare “Türkiye ve Dünya” adlı dergi tarafından iktibas edilen “Kurucu Meclis” aleyhindeki bir yazıdan dolayı, 1961 yılının Ocak ayı başlarında tevkif edilmiştir. Başgil’i halkın nazarında büyüten en önemli nokta, fikri namusa sahip olmasıdır.

Başgil’in bütün eserleri incelendiğinde, önceki söyledikleri ile sonrakiler arasında hiç bir çelişki görülemez. 1940’lı yıllarda başladığı makalelerindeki fikirler ile, 1965 yılındaki yazmış olduğu makaleler arasında tezat bir durum yoktur. Yazdığının sonuna kadar arkasında olan bir fikir adamıdır.

Altmış senelik bir kültür, müspet ilim muhtevası ilim hazinesini, bir dağarcık kadar küçük görür, bu muhtevayı bilhassa, memleket gençliğine intikal ettirmekten mânevi saadet duyardı. Bilmediklerim, bildiklerimin yanında; denizde katre mesabesindedir, diyecek kadar da tevazu sahibi bir insandır.

III- FİKİRLERİ:

Başgil’in bu fikirlerinde, Türkiye’de 1938- 1950 yılları arasında mevcut olan tek parti yönetimine karşı, gerçek anlamda demokratik bir rejimin tesis edilmesi inancı yatmaktadır.

⁴⁶ Ali Fuat Başgil, “Meslek ve Mesrebim”, Yeni Sabah, 19 Ağustos 1960.

A- HÜKÜMET

Devletin hem kendi sınırları içinde, hemde yabancı devletlere karşı görevini yerine getirmesinde yetkili olan organ, yürütme kuvveti ve bu kuvveti temsil eden heyettir. Modern manasını demokrasi rejimlerinde kazanmış olan hükümet; gerçekte tarihin en eski zamanlarına kadar gitmektedir. ‘Lügat manasıyla fitne ve fesadı önlemek, ihtilaf ve nizâları halletmek suretiyle, adalet ve hakkaniyeti hakim kılmaktır’,⁴⁷ tanımının sadece hükümet tabirini izah etmeyeceğini söyleyen Başgil, siyâsi ilimlerde hükümet tabirinin iki manaya geldiğini belirtmiştir. İlk olarak hükümet; bir devlet camiası içinde en üstün karar ve kumanda iktidarını kullanan kimselerden mürekkep bir heyet⁴⁸, açıklaması ile tabiri müşahhas bir hale getirerek anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Ancak, Başgil, bununla da yetinmeyip, geniş ve ilmî manâsıyla: ‘Hükümet yalnız icrâ ve infâz kuvvetini temsil eden heyeti değil, hakkaniyet dediğimiz devlet kuvvet ve salâhiyetlerini kullanan, bütün şahıs ve organları ihtiva eder’,⁴⁹ diyerek devletin hükmi şahsına bir kimlik kazandırmıştır. Bu kimliği kullananların en önemlisi de, demokratik rejimlerde görülen, halkın iradesinin temsil edildiği meclistir. Burada asıl olan, hükümetin ne demek olduğu değil, hükümet kuvvetini sevk ve idare eden mekanizmanın içeriğidir.

Başgil, hükümetleri niteliğine göre sınıflandırmıştır:

Hükümet Çeşitleri;

1- Otokrasi yahut Mutlakıyet

a- Hükümdarlıklar

aa- Mutlak Hükümdarlıklar

ab- Meşruti Hükümdarlıklar

b- Diktatörlükler

2- Demokrat Hükümetler

⁴⁷ Ali Fuat Başgil, Demokrasi Yolunda, İstanbul 1961, s. 7.

⁴⁸ Gös. yer.

⁴⁹ Gös. yer.

Fakat, Bütün bu sınıflandırmalardan ziyade, hükümetler geliş şekillerine göre, farklılık arz etmektedir. Başgil'e göre: 'Halkın sârih reyini ve rızasını almaksızın hodbehot iktidara gelen hükümetlere, umumiyetle "Otokrat Hükümet" yahut kısacası, "Otokrasi" yani mutlâkıyet denir. Halkın sarih reyi ve rızasına dayanan hükümetlere de "Demokrat Hükümet" kısacası, "Demokrasi" yani Halk hükümeti denir'.⁵⁰ Burada ölçü olarak halk; kendisini yönetenleri rızasına ve rey vermesine göre belirlemiştir. Bu işlerin de açıklık prensibi ile yapılmasını istemiştir. Daha sonra Başgil, bu iki hükümet tanımını daha da genişleterek üçe çıkarmıştır:

- 1- Monarşi: Tek bir kişinin yönetimi
- 2- Oligarşi: Sınıf veya zümrenin yönetimi
- 3- Demokrasi: Halk ve ekseriyet denilen kitlenin yönetimi.

Burada görüldüğü gibi, Başgil, daha önceki hükümet çeşitlerine ek olarak, oligarşi yönetimini de eklemiştir. Bunun sebebi ise; halkın reyi ile gelip, bir sınıf veya zümre tarafından yönetilen cumhuriyetlere dikkat çekmek istemiştir. Çünkü, burada her şey demokratik teâmüllere uygundur. Ancak; yönetici kişiler, seçkin bir sınıf veya zümre olabilir. Bu durum ise; halkın çıkarlarına uygun değildir. Bundan dolayı önemli olan hükümetin şekli değil, içeriğidir. Yani onu tutan ellerin ferde bakış tarzıdır.

Başgil'in; hükümet hakkındaki teşhisi şudur: 'Bir kuvveti ellerinde tutanların sayısının azlığı veya çokluğu, o kuvvete kıymet vermez. Bir kuvvetin kıymeti ve meşruiyeti, onu tutan ellerin sayısına değil, insanî ve ahlâkî değerine tabiidir. Bu nedenle, üç beş çeşit hükümet yoktur. Yalnızca iyi hükümet, kötü hükümet vardır',⁵¹ diyerek bütün hükümet tanımlarını reddetmiştir. Gerçekte de odur ki, bu mesele, azlık çokluk işi değildir. Önemli olan başa gelenlerin, insânî ve ahlâkî değerlere kıymet vermesindedir. Burada yapılan hükümet fiilinin, halkın yararına olup, olamamasındadır. Çünkü hükümetler; her ne kadar çok reyle gelirse gelsin, "27 Mayıs Askeri Darbesi" sonrası Başgil'in, Menderes hükümetini değerlendirmesi ortaya konduğu gibi, halk nazarında hükümetin ne anlama geldiğini göstermiştir: 'Hükümetler ekseriya gerçekleştirdikleri işler ve yaptıkları iyi

⁵⁰ A.g.e. , s. 8.

⁵¹ Başgil, a.g.e. , s. 245.

hareketlerden ziyade, işledikleri hatalara göre değerlendirilir ve haklarında öyle hüküm verilmiştir⁵².

Başgil'in, iyi hükümeti bulmak konusundaki tedavi yöntemi şöyledir: 'Hükümet etmek için; ehliyetli insanların bulunup, hükümet dümeninin onlara teslim edilmesi, çok önemli ve esaslı bir iştir. Bir memlekette hükümet ve idare, o memleketin seçkin ve bilginlerinin işidir. Fakat, bütün mesele bu seçkin ehliyetlileri bulup, hükümet ve idareyi onlara emanet etmektir⁵³. Bu yöntem bir idealdir. Ancak; Bu insanları bulmak, çok zordur ve gerçekleşmesi hayâl olabilir. Çünkü, bu kişilerin ehliyetli olup olmadığına karar verecek bir mekanizma yoktur.

Sonuç olarak; Başgil'e göre hükümetin mânası, insanları memnun bir şekilde sevk ve idare edebilme işidir. Yani devlet mekanizmasını kullanan heyetin iyiliğine göre, halk nazarında kabul görmesidir. Bu konuda, devlet ve hükümet kavramları birbiriyle karıştırılmaktadır. Gerçekte, ferde yapılan muamelelerde devlet masumdur. Cemiyet üzerinde, her türlü iyiliği ve kötülüğü yapan kuvvet, hükümet kuvvetidir. Bundan dolayı Başgil, önce Hükümet tabirinin mânasını vererek, devlet hükmü şahsının üzerindeki yükü hükümete vermiş, fert-devlet münasebetlerindeki failleri belirlemiştir.

Bu açıklamalar, CHP' li tek parti yönetiminin devam ettiği bir zamanda, Başgil'in, hükümet konusunda ki özlemini dile getirmesidir. Bu fikirlerle, ilmi olarak tek parti hükümetlerinin, cemiyet hayatı üzerindeki tasarruflarının yanlışlığını eleştirmiştir.

B- ADALET

Adalet, çok geniş manası olan bir kavramdır. Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetmek ve doğruluktur. Devlet hayatında adalet, idaresi ve emri altında bulunanlara karşı; adil, insafli ve merhametli davranma fiilidir. Cemiyet hayatının huzurlu bir şekilde yaşayabilmesi, yarınından emin olabilmesi için gerekli olan en

⁵² Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, (Fransızca'dan, Çev: M. Ali Sebük, İ. Hakkı Aydın), İstanbul 1966, s. 25.

⁵³ Ali Fuat Başgil, "Demokrasi nedir?", Vatan, 20 Nisan 1946.

önemli unsurdur. Adalet; Devlet nizamının ve cemiyet hayatının temelidir. devlet-fert ilişkilerinde, uygulanması gereken en önemli ölçüdür.

Başgil, Adaletin klasik hukuktaki manası şöyle açıklamıştır: İki veya daha ziyâde kişinin yaptığı mübadelede, değişilen kıymetler arasındaki teadül ve tevazün bulunmasıdır⁵⁴. Devletler arası münasebetlerde ise: 'Küçük büyük her devletin eşit muamele görmesidir'.⁵⁵ Ahlâk ta Adalet ise: 'Kişinin kendine yapılmasını istemediği bir muameleyi, başkasına yapmamasıdır',⁵⁶ demiştir.

Adalet kavramının önemini şu şekilde açıklayan Başgil: 'Bir devlet ülkesinde her şey var olup ta, yalnız Adalet yok olsa o devlet mahvolmağa mahkumdur'⁵⁷ diyerek, adalet kavramının, insan ve devlet hayatı için ne kadar gerekli olduğunu vurgulamıştır.

1- ADALET, DEMOKRASİ VE MÜSAVAT

Üç kavram, hürriyetle birlikte birinin olduğu yerde hepsi vardır. Birinin olmadığı yerde, hiç biri yoktur mantığından gidildiğinde, birbirinden ayrılamaz kavramlar olduğu görülecektir. Çünkü bu kavramların temel hedefi ferttir. Ferdin huzuru ve mutluluğu, bu kavramların beraberce tatbik edilmesine bağlıdır. Başgil, adalet, müsavat ve demokrasi açısından, devletin temelini şu cümleleriyle açıklamıştır: 'Demokrasinin cemiyet nizamı, yalnızca hürriyetçi ve müsavatçı değil, hem de bilhassa adaletçidir. Demokrasi rejiminde, -Adalet devletin temelidir- hakikatinden hareket eder'⁵⁸. Devletin temelinde çok önemli yer teşkil eden adalet, hükümet-fert ilişkilerinde uzlaştırmacı bir kavramdır. Zaten bu ilişkilerde adaletin zedelenmesi, o ülkedeki ferdin; devlet şahsında hükümete olan güveninin sarsılmasına neden olur.

Başgil daha sonra, fert ve devlet ilişkisinde adaletin önemini şöyle izah etmiştir: 'Vatandaşın hürriyeti ve eşit muamele görmeye olan hakkı, adaletin yerine gelmesinin vasıtası ve temel şartıdır'.⁵⁹ Yani adaletin olmadığı yerde, ne vatandaşın

⁵⁴ Başgil, "Sosyal Adalet", Yeni İstanbul, 7 Ocak 1962.

⁵⁵ Gös. yer.

⁵⁶ Gös. yer.

⁵⁷ Ali Fuat Başgil, Esas Teşkilat Hukuku, Fasikül II, İstanbul 1960, s. 32.

⁵⁸ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 73.

⁵⁹ Gös. yer.

hürriyeti vardır, ne de eşit muamele görmesi mümkündür. Burada karşımıza çıkan durum ise; bu kavramların ve özellikle adaletin, fert hayatında vazgeçilemez bir unsûr olmasıdır.

Başgil'e göre, demokrasilerde adalet ve müsavat ilişkisi, fert ve devlet münasebetlerinde bir hakem rolü üstlenmiştir: 'Müsavat olmayan yerde adalet yoktur. Çünkü, yine devlet eliyle adalet; vatandaşlar arasında mükafat tevziinde herkese liyakat, hizmet ve yarlığına; mücazat tevziinde de suçuna ve suçluluk derecesine göre eşit muamele etmektir. Bu ise demokratik müsavatın kendisidir'⁶⁰. Görüldüğü gibi, devletin hakim sıfatıyla, ferde adil ve müsavi davranması, demokrasi inancının ferde ne kadar önem verdiğini ortaya çıkarır. Çünkü, fert-devlet ilişkisinde hakim sıfatında olduğu için devlet zarar görmez. Ancak, ferdin hak ve özgürlüğünün zarar görmemesi için, adalet ve müsavat; ferdin etrafında ferdi koruyan unsûr olarak durması gerekir. Çünkü devletin oluş gayesi ferttir.

Tarihte görülen isyan ve ihtilallerin çoğu, müsavat namına yapılmıştır. Başgil, tarihte görülen müsavat hasretini şöyle açıklamıştır: 'İnsanların adalet susuzluğu daima müsavat hasreti şeklinde belirmiştir'⁶¹. Bu olaylarda insanlar, müsavat adına yola çıkmışlar, ancak asıl istedikleri şey, adaletin tahakkuk ettirilmesidir. 'Yine tarihte demokrasi fikri, müsavat uğrunda mücadelelerden doğmuş ve eski zaman demokrasileri hürriyetten çok dar bir vatandaş muhitinde de olsa, müsavat fikrine dayanmıştır'⁶². İnsanlar hürriyeti, devletin kendilerine adil davranması ve müsavi olmak için istemişlerdir. Ve kendilerine tanınan bu adaleti, müsavatı ve hürriyeti, demokrasi evinde huzurlu bir şekilde tatmak ve devam ettirmek için yaşamışlardır.

2- SOSYAL ADALET

Adalet sadece, devlet-fert ilişkisinde kendini göstermez. Cemiyet hayatında, fert ile fert arasındaki ilişkilerde de karşımıza çıkar. Cemiyetin, devlet hayatında huzurlu ve emniyetli yaşabilmesi için, sosyal adaletin gerçekleşmesi şarttır. 'Manevi birliğini tamamlamış bir millet, geniş bir aile demektir. Devlette, aile babası mesabesinde. Nizamlı ve teşkilatlı bir devletin, tıpkı namuslu ve

⁶⁰ Gös. yer.

⁶¹ Başgil, a.g.e., s. 44.

⁶² Gös. yer.

haysiyetli bir aile babası gibi, fertler arasında hem sulhu ve huzuru, hem de adaleti yani karşılıklı yardımlaşmayı temin etmesi vazifesidir⁶³. Çünkü sonuçta; fertler arasındaki emniyet ve huzur, devletin yapısını etkilemektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, burada önemli olan sadece devletin ferde iyi davranması değil, ferdin, fert ile ilişkilerinin sağlam ve istikrarlı olması da gereklidir. Burada devlet, fert ile fert arasında bir hakem veya baba rolünü üstlenmektedir.

Bu konuda, Başgil çok önemli bir kıyaslama yapmıştır: ‘Komünizm kıskançlığın devlet eliyle teşkilatlanması ve sefaletle eşitliğin kanunlaşmasıdır. Sosyal adalet ise, yoksulluğu yok etmek ve herkese hayat sahasında layık olduğu yeri vermektir,⁶⁴ diyerek sosyal adaletin temelinde, ferdin huzur ve emniyetinin olduğunu vurgulamıştır.

Başgil, Garp demokrasilerinde sosyal adaletin gerçekleşmesini ve devletin ferde karşı olan tutumundaki değişimin, Şark milletlerinde yaşanmadığını şöyle anlatmıştır: ‘Eski çağların esir sürüleri gibi hükümet tekmesi altında yaşamaya alışmış olan Rus, Balkan ve Kızıl Çin gibi Şark milletleridir ki, iyi gün görme ümidini, ihtilalci ve bölüşmeci sosyalizme, yani müşterek kin ve kıskançlığın kükremesi demek olan Rus komünizmine bağlamışlardır. Bir esareten daha ağır bir esarete geçmeyi ve yiyecekleri ekmeği bile, hükümet adamlarının merhametinden beklemeyi ilerilik sanmışlardır. Garbın erkek milletleri ise, hükümetlerini kendilerine hizmetkar yapmasını bilmiş ve sosyal adalet davasını milletçe çalışmayı, rasyonel bir teşkilata bağlamak suretiyle halledip, yoksulluğu kökünden yok etmeye muvaffak olmuşlardır⁶⁵. Görüldüğü gibi, Garp demokrasilerinde fert; devleti, kendine sosyal adalet sayesinde, bir araç yapmasını bilmiştir. İlk önce ferdin, fert ile arasındaki münasebetler gelişmiştir, ardından da kendi arasında birlikteliği sağlayan cemiyet, devleti kendine hizmetkar yapmıştır.

Bizde, sosyal adalet teşkilat ve tatbikatı yok denecek kadar azdır. Ancak, bunun suçlusu demokrasi değil, insanların ta kendisidir. Başgil’in bu konuda verdiği örnek şöyledir: ‘Biz her şeyi şımarık çocuklar gibi çarçabuk eskitip yırtıyoruz.

⁶³ Ali Fuat Başgil, “Sosyal Adalet”, Yeni İstanbul, 7 Ocak 1962.

⁶⁴ Gös. yer.

⁶⁵ Ali Fuat Başgil, “Garp Demokrasilerinde Sosyal Adalet ve Tatbikatı”, Yeni İstanbul, 15 Ocak 1962.

Kullanmayı ve kıymeti bilmiyoruz. Meşrutiyet rejiminin, İngiltere’de 800 senelik bir hayatı var. Biz bu rejimi 10 senede çürütüp paçavraya çevirdik. Cumhuriyetin Amerika’da 180 senelik ömrü var. Demokrasinin garpta iki asırlık tarihi var. Bizde rejimler, sistemler kovalamaca oynuyor ve görmedik çocuklar gibi her şeye el uzatıyoruz. Her konduğumuz yuvayı da çabucak oturulmaz hale koyuyoruz. Elli senede, 4 rejim denedik hepsini vaktinden evvel çürüttük⁶⁶, diyerek siyâsal ve sosyal geçmişimizdeki uygulamaların, çarpıklıkların ve yanlışlıkların düzeltilmesi açısından, Garp demokrasilerine bakılarak örnek alınmasını vurgulamıştır. En başta da dediğimiz gibi sorun, kullandığımız sistemin tatbikat yanlışlığındadır. Çünkü Garp demokrasilerinde ulaşılan başarının altında yatan gerçek, tatbikatlarının doğruluğundadır.

Sosyal adalet meselesinin halli ve cemiyetin huzuru, demokrasinin tam anlamıyla tatbik edilmesine bağlıdır. ‘Hürriyet karın doyurmuyor. Eşitlik çıplak ayak giydirmiyor. İnsan ekmeğe muhtaçtır. Şu halde mesele; ekmek mi, hürriyet mi meselesi değil, insanca yaşama ve sosyal adalet meselesidir. Bu meseleyi en iyi ve hakkaniyetle uygun bir şekilde halleden rejim demokrasidir. Hürriyetle refahı birlikte yürüten ve bu iki insan ihtiyacından birini, diğerine feda etmeyen yegane rejim budur’⁶⁷. Bu nedenle ferde düşen vazife; fertle birlikte, devlete bu rejimi tatbik ettirmektir.

Sonuç olarak, Başgil’in nazarında hem adalet, hem de sosyal adalet; insanı, insanca yaşatmaktır. fert-fert ve fert-devlet arasındaki ilişkilerde ölçü, Adalette kantarın topuzunu kaçırmamak şartıyla, sosyal huzur ve emniyeti sağlamaktır.

C- DEMOKRASİ VE MÜSAVAT

Bütün insanları şartsız olarak eşit görmek, insana verilen en büyük değer ölçüsüdür. Şahıs, zümre, sınıf, ırk ve mezhep adına, her çeşit imtiyaz ve istisnayı temelde ortadan kaldırmak, insana yapılabilecek en büyük adalettir. Demokrasi ile idare edilen memleketlerde müsavat: ‘Devlet nizamının dayanması gereken esaslardan biri, milli camiayı terkip eden vatandaşların, hatta, yüksek ahlâk

⁶⁶ Ali Fuat Başgil, *Türkiye ve Sosyal Adalet*, *Yeni İstanbul*, 18 Ocak 1962.

⁶⁷ Başgil, *Sosyal Adalet ve Demokrasi*, *Yeni İstanbul*, 9 Ocak 1962.

nazarında bütün dünya insanların, insanlık cevherinde ve insan olmak sıfat ve şerefinde müşterekliliği ve hukuken birbirine müsaviliği kaidesidir⁶⁸. Yukarıda da belirttiğimiz gibi; adalet, müsavat, hürriyet ve demokrasinin, fert ve cemiyet hayatında, birbirinden ayrılamaz bir bütünün parçaları olduğu görülmektedir.

Başgil, adaletin gerçekleşmesini ancak; müsavata bağlı olduğunu şöyle açıklamıştır: ‘Müsavat kaidesi, adaletin gerçekleşmesi şartıdır’⁶⁹. Bu nedenle müsavat insanlığın kazanmak istediği en büyük değerdir. ‘Adaletin en esaslı bir şartı olduğu içindir ki, müsavatsızlık insan gönlünü inciten muamelelerin en ağırıdır’⁷⁰. Zaten insanlık, tarihte ve günümüzde de adalet adına müsavatın mücadelesini vermektedir.

İnsanların müsavi olması gereklidir. Fakat, Başgil, müsavatın nisbi ve tartılı olasından yanadır. Demokraside müsavat: ‘Çölde seraba koşan bedbahtların susuzluktaki müsaviliği değil, ehliyet, hizmet ve liyakatler arasında, içtimâî bir moral ve değer kademeleşmesi farz eden - nisbi- bir müsavattır. Bu da herkese layık olduğu muameleyi yapmak, mevki ve nimet vermektir’⁷¹. Ancak bu nisbi müsavat, adil gözükme de uygulamadaki titizlikle kabul edilebilir. Yoksa demokrasinin, oligarşiye kayması içten bile değildir. ‘Demokrasinin müsavatı, istisnasız herkes içindir, tamamiyle nispi ve tartılıdır. Nispi müsavatın remzi; nimete göre külfet, külfete göre nimettir. Ve bu müsavatın kantarı kanun, kantar topu da ehliyet, hizmet, seçkinlik ve şahsiyettir’⁷². Görüldüğü gibi, Başgil, bu tehlikeyi önceden sezdiği için şart koşarak, kantarın topuzunun kaçırılmamasını vurgulamıştır.

Buradan da anlaşılacağı üzere, demokratik rejim müsavatçıdır. Bütün insanların, insanlık cevherinde müsavi surette pay sahibi olduklarını kabul etmektedir. Ancak, bu cevherin dışında, ferdin yaptığı iş ve liyakatine göre de kontrollü, nisbi bir müsavatın olduğunu ifade etmektedir. Ve yine verilen bu nisbi müsavat sayesinde, oluşabilecek bir seçkinler sınıfını da red etmektedir. İşte bu durum, demokrasi ile oligarşiyi ayıran ince bir çizgidir.

⁶⁸ Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s. 43.

⁶⁹ Başgil, *a.g.e.*, s. 44.

⁷⁰ Gös. yer.

⁷¹ Ali Fuat Başgil, “*Demokrasi, Hürriyet ve Müsavat*”, *Vatan*, 11 Mayıs 1946.

⁷² Gös. yer.

D- HÜRRİYET

Hürriyet kavramı; bütün çabalara rağmen , üstünde kesin olarak anlaşmayı mümkün kılacak, bir şekilde tanımlanmamıştır. Bu sonuç, hürriyet kavramının çok yönlülüğünden illeri gelmektedir. En bilinen tanımlara göre hürriyet; başkasına zarar vermeden her şeyi yapabilmektir. Ancak, bu tanım hem yetersiz, hemde belirsizdir.

Fransız Devrimi öncesinde gelişmeye başlayan bu kavram, İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi'yle asıl, etkili ve geniş ifadesini bulmuştur. Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi ile beraber, hürriyet kavramının gelişmesi açısından önemli olan, Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi' dir.

Tahsilini Fransa'da yapmış olan Başgil, bu kavramın tanımını şöyle yapmıştır: 'İnsan bedeni, fikri ve mânevi kuvvet ve kabiliyetlerini serbestçe yani başkası tarafından tazyike ve müdahaleye uğramaksızın kullanabilmesi, aklının erdiği, iradesinin yettiği ve cemiyet hayatının müsaade ettiği yolda, inkişaf ettirebilmesidir'⁷³. Başgil, bu bağlamda hürriyeti; hayat ve medeniyetin şartı olduğunu kabul etmiştir. Hayatın ve medeniyetin oluşabilmesi, ancak insanın hür olması ile gerçekleşebilir. Hürriyetin olmadığı yerde, gerçek hayattan da söz etmek mümkün değildir. 'Mesut bir hayat ancak hür insanların nasibi, medeniyette hür insanların eseridir'⁷⁴.

Başgil; yukarıdaki kendi tanımlamasından sonra, hürriyetin hukukî, siyâsî, iktisâdî, ahlâkî, bir çok mâna almakta olduğunu söylemiştir.

Hukukî mânasıyla hürriyet: Fransızların 1791 Anayasası'ndan gelen bir tarif ile kanunların yap dediğini yapmak, yapma dediğini yapmamaktır. Türk Anayasasına göre de hürriyet; başkasının hürriyetine tecavüz etmemek, yani başkasına zarar vermemek şartıyla, herkesin dilediği gibi hareket etmesidir.

Siyâsî manâsıyla hürriyet: Vatandaşların hükümetle olan münasebetlerinde, hükümet kuvvetinin objesi, esiri ve kölesi değil; sujesi, hâmil ve sahibi rolünü, alması yani; hükümet heyetini, serbest reyleriyle seçmesi ve seçilen heyetin de efkar-ı ammenin gösterdiği yolda yürümesidir.

⁷³ Ali Fuat Başgil, "Hürriyet Mefhumu", Vatan, 19 Mart 1946.

⁷⁴ Gös. yer.

İktisâdî mânâsıyla hürriyet: İktisâdî hayat ve münasebetlere, hükümet kuvvetinin el uzatmaması, hususi teşebbüs ve faaliyetlere, bu kuvvetin engel olmamasıdır.

Ahlâkî mânâsıyla hürriyet: Ahlâkî vicdanın gösterdiği yolda yürümektir⁷⁵.

Hürriyet, hangi mânâyla tarif edilirse edilsin, asıl olan 'insanlık sıfat ve şerefine bir lazımesi, insan denilen mahlukun duyma, düşünme, anlama ve inanma kudretinin bir ihsanı olmasıdır'⁷⁶.

1- MODERN HÜRRİYET FİKRİ

Tarihte mânası çok eski olmasına rağmen, modern anlamda hürriyet fikri, yenidir. Başgil, modern hürriyet fikrinin; insan hakkı olarak hürriyeti, yeni bir fikir olduğunu vurgulamıştır. Ve insanlığın bu fikre, asırlar içinde karınca sabrıyla tırmanıp eriştiği bir hayat ve cemiyet prensibi ve yüksek bir mânevi medeniyet merhalesi olduğunu belirtmiştir⁷⁷.

Modern mânâsıyla hürriyet; insanın kendini özgürce yaşabilmesidir. 'Modern hürriyet, eskilerin görüp tatmadığı bir nimet ve modern rasyonalizmin bir şaheseridir. Modern mânâsıyla hürriyet, insanın sadece kula kul olmaktan kurtulması değildir, aynı zamanda haksız kuvvetlere boyun eğmekten, resmiyete bürünmüş keyfi otoritelerin baskısından ve taassupların tahakkümünden kurtulması, bir cümle ile insanın kendi benliğinde, insanlığını yaşamasıdır'⁷⁸. Klasik mânâyâ gelen hürriyet inancının ötesinde, modern hürriyet fikri; ferdin, sadece fert tahakkümünden kurtulması değil, aynı zamanda da devleti idare eden hükümet adamlarının baskı ve tahakkümünden kurtularak, kendi benliğinde özgür olması anlamına gelir. Başgil'in, bu ifadelerinin altında yatan gerçek; Türkiye'de 1945 yılında, çok partili hayata geçilirken yapılmış olan fikri hazırlıklardır.

Başgil'e göre, modern hürriyetlerimizin üç şekli vardır:

a- Bedenî Hürriyetler: Gelme, gitme, oturup kalkma, çalışıp, seyahat etme gibi bedeni hareket ve faaliyet serbestliğidir.

⁷⁵ Ali Fuat Başgil, "Hürriyet Mefhumu -2", Vatan, 21 Mart 1946.

⁷⁶ Gös. yer.

⁷⁷ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 53.

⁷⁸ A.g.e., s. 58.

b- Fikrî Hürriyetler: Serbestçe düşünme, hususiyle düşündüğünü, sözle ve yazıyla başkalarına duyurma hakkıdır.

c- Mânevî (vicdan) Hürriyet: Herkesin dilediği ve beğendiği bir dinin veya felsefî, siyâsî, iktisâdî, bir doktrinin akide ve esaslarını serbestçe benimseme ve bunları hiç bir korkuya ve endişeye düşmeksizin, açıklamaya dair olan mukaddes haktır⁷⁹.

Başgil, modern hürriyet tanımını; müşahhaslaştırarak, ferdi ön plana çıkartmış ve fertte olması gereken hürriyetleri, fert bazında ele alarak, fert-devlet münasebetlerine modern anlamda bir ölçü koymuştur. Yani burada önemli olan; ferdin benliğinde, kendini özgürce yaşabilmesidir. Ve burada özellikle, fikir ve vicdan hürriyetinin üzerinde durmuştur.

2- FİKİR VE VİCDAN HÜRRIYETİ

İnsanı, insan yapan en önemli özelliği, düşünmesi ve mânevî bir boyutunun olmasıdır. Yani maddenin ötesinde bir mânâ yönünün olması ve asla bu yönüne hükmedilememesi nedeniyle, fikir ve vicdan hürriyetinin değeri, hiç bir şeyle ölçülememektedir. Başgil, fikir hürriyetinin değerini şöyle izah etmiştir: ‘Fikir cereyanları arasında dünyayı arkasından sürükleyen en büyük bir kuvvettir’⁸⁰, diyerek fikir ve vicdan hürriyetinin kuvvetine işaret etmiştir.

Fikir ve vicdan Hürriyeti; ‘İnsan ferdi için tasavvur olunabilecek hak ve hürriyetlerin en değerlisi ve en tabii olanıdır. İnsanı hayat ve kemâlin başta gelen şartıdır. İnsan akıyla ve hür vicdanıyla insandır’⁸¹, şayet fertten bu haklar alınırsa, gerçek anlamda insan hayatından söz etmek mümkün değildir. Çünkü; daha öncede belirttiğimiz gibi, insanı insan yapan değerlerin en önemlisi fikir ve vicdandır. Ayrıca huzur ve emniyetin sağlanabilmesinin en önemli şartı, ferdin aklen ve vicdanen hür olmasına bağlıdır.

Başgil, bütün bunların yanında; fikir ve vicdan hürriyetinin yaman bir düşmanını tespit etmiştir: ‘Bu düşman, taassuptur. Taassubun öteden beri hürriyete karşı bir silahı vardır: Baskı ve tahakküm. Gerçi baskı tarzı ve sistemleri zamanlara

⁷⁹ Gös. yer.

⁸⁰ Ali Fuat Başgil, “Hürriyet Mefhumu-3”, Vatan, 23 Mart 1946.

⁸¹ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 62.

ve medeniyetlere göre değişmiştir. Fakat baskılar ne tarzda olursa olsun ve bu sistemler taassuplarının ilhamını, ister dinden, ister bir laik düşünceden alsın; insandaki zeka nurunu söndürdüğü ve tefekkür kudretini dumura uğrattığı ve bu suretle; ilmin, ahlâkın ve medeniyetin kaynağını kuruttuğu için iğrençtir⁸², diyerek burada fikir ve vicdan hürriyetinin önemini belirtmiş, kaynağı da ne olursa olsun, taassup ve baskıyı insanoğlunun en büyük düşmanı ilan etmiştir.

3- HÜRRİYET, MÜSAVAT, HÜKÜMET VE FERT

İdeal olan, ferdin huzur ve emniyetidir. Bunu sağlayan kurumların başında, devleti idare eden hükümet gelir. Adaletle birlikte, hürriyet ve müsavat, ferdin huzur ve emniyetini sağlamak gayesiyle; hükümetle, fert münasebetlerini tanzim eder. Başgil, hükümet-fert ilişkisinde, hürriyetin ve müsavatın yerini şöyle belirlemiştir: ‘İnsan için ideal olan; ne emniyetsizlik içinde idealdir, ne de hürriyetsizlik içinde emniyettir. Fakat; nizamlı bir cemiyet içinde, herkesin hayatından, varından ve sâ-y ’ının meşru meyvelerinden emin ve mahzun olarak huzur ile yaşamasıdır. İşte fert ve hükümet münasebetlerinde ideal olan budur⁸³. Fakat bütün mesele, bu ideale ulaşmakta ve mesut neticeye varmaktadır.

Bununla birlikte; Müsavatın oluşması için, Hürriyetin gerçekleşmesi şarttır. ‘Müsavat kürek mahkumlarının, sefalette beraberliği şeklinde anlamamak için, bir şartın tahakkuku lazımdır ki o da; Hürriyettir. Hür bir hava, serbest ve müsaadekar bir cemiyet muhiti, nisbi ve feyizli müsavatın temelidir⁸⁴. Başgil, yine burada, nisbi kelimesini kullanarak, müsavatın sınırını çizmiş ve böylece suiistimalleri önlemek istemiştir.

4- HAK VE HÜRRİYETLERİN TEMİNATI

Başgil, insan hak ve hürriyetlerinin teminatını şöyle izah etmiştir:

a- Vatandaş hürriyetinin ilk teminatı demokrasidir. Yani siyâsi kuvvet ve otorite manivelasını bizzat vatandaşların kendi ellerinde tutması ve hükümet salâhiyetini beğenip bizzat seçtikleri kimselere emanet etmeleridir. Usûlüne uygun, müsavi surette yapılacak bir seçim, demokrasinin gereği, hürriyetin ilk adımıdır.

⁸² A.g.e. , s . 59.

⁸³ Ali Fuat Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri, İstanbul 1960, s . 49.

⁸⁴ Başgil, Demokrasi Yolunda, s . 49.

b- Hak ve Kanunlar: Bu hususta; demokrasiden sonra, ilk tedbir olarak akla gelen, hak ile kanun mefhumlarını birbirinden ayırmak ve hakkı kanuna değil, kanunu hakka tabii kılmaktır. Bunun için ise, kanunlarla ve hükümet kararnameleriyle tesis olunacak hak ve vazifelerin üstünde, insanlık sıfat ve şerefine bağlanmak üzere; ideal sınırlar halinde birtakım ana haklar kabul edilmelidir. Fransızların İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi ve Amerikalıların İstiklal Beyannamesi gibi, kanunlar üstü hakların kabul edilip, hükümet adamlarının önünde, hürriyetin teminatı açısından, bir mihenk kabul edilmesi gereklidir.

c- Kanunlar arasında bir kıymet kademeleşmesi kurma tedbiri: Kanunlar arasında kesin bir kuvvet ve kıymet kademeleşmesi tesis etmek ve Anayasayı kanunların kanunu mevkiine çıkarmak gerekir.

d- Çift meclis usulü: Kanun koyma salâhiyetini, çift meclisli bir parlamentoya vermek gerekir. Azası, ne ehliyet ve ne de ihtisas şartlarına tâbi olmayan bu tek meclisin yanı başında, yüksek ehliyet ve vukuf sahiplerinden mürekkep ikinci bir meclis kurulur da, kanunlar halk meclisinde halkın aklı selimini, müttehâssıslar meclisinde de bilgi ve ehliyetin ışıgı altında müzakere ve kabul edilirse, elbette hak ve hürriyet için daha büyük bir teminat elde edilmiş olur.

e- Referandum tedbiri: Kanunların kabul edilip edilmemesini, halkın reyine sunma tedbirdir.⁸⁵

Ancak, Başgil bütün bu saydığı tedbirleri insan hak ve hürriyetlerinin koruması açısından kâfi bulmamaktadır. Çünkü bu tedbirlerin, mutlaka izale edilecek bir tarafı vardır. Bunun için Başgil şunu söylemiştir: ‘Bir memlekette hakkın ve hürriyetin teminatı ne bir takım kelime oyunlarında ve meydan nutuklarında, ne de her gün bozulup yeniden yapılan temelsiz kanunlardadır. Fakat bu teminat, o memleket insanlarının ruhlarında, medeni cesaret ve ahlâki terbiyesindedir’⁸⁶.

Demokrasi, insan hak ve hürriyetlerinin en müsait zemini ve gereğidir. Bu teminat, insanların yüreklerinde ki hakkı ve hürriyeti kime karşı olursa olsun, müdafaa edebilme cesaretidir. Başgil’in de dediği gibi, hakkı ve hürriyeti müdafaa eden ilk önce hakkı tanımış ve sağlam bir hürriyet terbiyesi almış olmalıdır.

⁸⁵ A.g.e., s. 107-110-112.

⁸⁶ Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri, s. 51.

Sonuç olarak Başgil'e göre Hürriyet; Hayat demektir. İnsan fikrinin tekamülü, ancak hür bir ortamda gerçekleşmektedir. 'Hürriyet fikrine karşı duracak, beşeri hiç bir kuvvet görmediğini'⁸⁷ söyleyerek, insanların huzur ve emniyetini, fikir ve vicdan hürriyetinin gölgesinde bulabileceklerine inanmıştır.

Başgil, ferdin kullanabileceği hürriyetin sınırını şöyle çizmiştir: 'Hürriyet, hükümet baskısından ve otorite tehdidinden hariç, muayyen bir sahada, herkesin şahsının, maddi ve mânevi varlığının sahibi kalması ve böyle yaşamasıdır. Bu saha da vatandaş evvela serbestçe düşünecek, dilediği ve beğendiği dinî, siyâsî ve felsefî akide ve kanaatî benimseyecek ve iç hayatına dilediği gibi vech'e verecektir'⁸⁸.

Başgil, hürriyet terbiyesinin önemini şu ifadelerle anlatmıştır: 'Hürriyet ve hakkaniyet rejimi olarak Demokrasi; gerek halkta ve gerek hükümet adamlarında, muayyen bir zihniyet, bir ruh haleti, bir hayat ve cemiyet görüşü ve hususi bir terbiye isteyen ve ancak bununla temel tutup yaşayabilen rejimdir. Bu terbiyenin mektebi, iyilik ve adalet duygusu, kitabı; ahlâkî vicdan berraklığı, hocası da, en yüksek ifadesini vatan sevgisinde bulan feragat ve fedakarlıktır'⁸⁹. Burada devlet hayatında, hürriyetin gerek halkta, gerekse devleti idare eden hükümet adamlarında bulunması gereken hürriyet terbiyesini açıklayarak, hürriyet kavramına farklı bir açıdan bakmıştır. Başgil'e göre hürriyetin merkezinde fert vardır. Ferdin, hayatın hazzını tatması ve gönlünü saadet nuruyla aydınlatması için her şeyden evvel, hür olmasına inanmıştır.

E- DEVLET

Bir hükümete ve ortak kanunlara bağlı, teşkilatlı, milletler veya milletler topluluğu manasına gelir. Fertler veya aileler devamlı bir üstün otoriteyi kabullenmeden evvel devletten söz etmek mümkün değildir. Eski Yunan sitelerinden bu yana insanoğlu, beraber yaşamanın getirdiği devlet gerçeğini devam ettirmektedir.

⁸⁷ Ali Fuat Başgil, "Hürriyet Meşhuru-3", Vatan, 23 Mart 1946.

⁸⁸ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 104-105.

⁸⁹ A.g.e., s. 113.

Türk milleti de bu bağlamda, tarihin bir çok sahnesinde, aynı anda bir çok devlet kurma becerikliliğini gösterebilmiştir. Devlet; kendisini kuran ferdin hareketi ile doğru orantılıdır. Başta da söylediğimiz gibi fertler beraber yaşama akdini yapmadıkça, devletin oluşması zordur. Bizim milletimiz bu konuda oldukça başarılı olmuştur.

Başgil, devleti şöyle tanımlamıştır: ‘Muayyen bir ülke üzerinde ve hükümetle temsil olunan, üstün ve merkezi bir otoritenin hükmü ve gözcülüğü altında muayyen hukuki ve otonom bir nizamla bağlı olarak yaşayan insanlardan mürekkep, geniş siyâsi bir cemiyettir’⁹⁰. Bununla beraber en basit manâsıyla devlet; siyâsî ve idârî bir teşkilattır. Millet, bu teşkilatın özü ve maddesidir.

Başgil, devletin içeriğini şöyle açıklamıştır: ‘Millet sivil ve sosyolojik bir insan grubudur. Bu grup, siyâsi rûst ve kemâlini bulunca içinde müstakil yaşamak ve kendi mukadderatına bizzat hakim olmak fikri belirir. Bu fikrin harekete geçmesinden de devlet doğar. Başka bir ifade ile Millet siyâsi bir üniforma giyince, devlet olur’⁹¹. Bu bağlamda, ‘Millet bir temel, asli bir unsur ve iptidaî maddedir. Devlet ise, bu temel üstünde yükselen bir şartıdır, Millet cemiyetinin hukuki şekli ve ifadesidir. Aynı realitenin sosyolojik adı Millet, siyâsi adı Devlettir’⁹². Devletin temelinde fert vardır. Ferdi, devlete götüren yani, o siyâsi üniformayı giydiren şey ise, ferdin tek başına hayatını devam ettirememesidir.

1- FERT VE LİBERAL DEVLET İLİŞKİSİ

İnsan, ‘Hayvan ve eşya gibi başkasının gayesine bir vasıta ve alet değil, mutlak bir gayedir’⁹³. Yeryüzündeki yaratılmışların en şereflişidir. Akıl nimeti ile de donatılmış olan tek canlıdır. Bu ayırt edici özellikleri sayesinde insan mutlak bir gayedir. İşte bu; İnsanın yani ferdin, yine kendisinin teşekkül ettirdiği devletle olan münasebetleri nasıl olması gerekir, ne mesafededir. Başgil bu konuda sadece liberal devletten söz etmiştir. Çünkü Başgil’e göre totaliter Devlet: ‘Vatan sanki geniş bir temerküz kampı, hükümette onun gardiyanıdır’⁹⁴ açıklamasıyla, burada

⁹⁰ Başgil, Esas Teşkilat Hukuku, Fasikül II, s. 134.

⁹¹ Ali Fuat Başgil, “*Millet ve Devlet*”, Yeni İstanbul, 22 Haziran 1964.

⁹² Başgil, Esas Teşkilat Hukuku, s. 153.

⁹³ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 140.

⁹⁴ A.g.e., s. 101.

gerçek anlamda devlet-fert ilişkisinden bahsedilemeyeceğini vurgulayarak, bu konuyu kapatır. Ancak, hürriyet ve otorite muvazenesi hüküm süren devlette, devlet-fert ilişkisinden bahsedilebilir. Bu da Liberal Devlettir.

Her şeyden evvel, devlet ve ferdin hayat sahalarının belirlenmesi gerekir. Başgil, bu sahalar şöyle belirlemiştir: 'Liberal rejimlerde hükümetin faaliyet ve salâhiyet sahasıyla, ferdin hayat sahası, ideal bir sınırla birbirinden ayrılır. Hükümet; huzur ve emniyet müstahsili kalır. Vatandaş ise; servet ve refah, terâkki, ilim ve medeniyet müstahsili rolünü alır'⁹⁵. Buna paralel olarak devletin fert hayatını nizamlaması, hakkaniyet ölçüleri içinde olması gerekir. 'Liberal devletler, ferdin hayat ve faaliyetlerini her noktasından değil, yalnız umumun hakiki selâmeti, nesillerin menfaati ve herkes için müsavi olan hak ve hürriyetlerin ahenkleştirilmesi noktasından ele alır ve nizamlar'⁹⁶. Fakat, ferdin hususi hayatını nizamlayamaz ve ona müdahale edemez.

Bununla beraber, devletle ferdin ilişkisi soğuk ve düşmanca olamaz. Çünkü, devleti meydana getiren asli unsur ferttir. Fertten çıkan bir teşekkülün, ferde karşı olması imkansızdır. Liberal devlette hükümet ve vatandaş ilişkisi, 'Bir hakim ve mahkum münasebeti değil, fakat bir gaye ve vasıta münâsebetidir. Liberal Devlette; fert gaye, hükümet ve temsil ettiği otorite ise sırf bir vasıttan ibarettir'⁹⁷.

Sonuç olarak; Başgil'e göre devlet ve fert ilişkileri; bir gaye ve vasıttan ibarettir. Devlet; huzurun ve emniyetin tahakkukçusu, fert ise; bu huzur ve emniyet içinde medeniyetin mümessilidir. Buradan şu sonucu çıkartabiliriz, yüksek medeniyetlerin kurulması, ilmin terâkki etmesi için mutlaka devletin, fert hayatına müdahale etmemesi gerekir. Yani devlet, kendi insanlarıyla barışık olması gereklidir. Çünkü, devletin gayesi ferttir. Ferdin mutluluğudur. Kendi gölgesinden korkan bir devlet hayatında, gerçek anlamda huzur ve emniyetten söz edilemez. Ne mutlu o ülkenin insanlarına ki, devletleri kendilerinin efendisi değil, hizmetkârlarıdır.

⁹⁵ A.g.e. . s. 103.

⁹⁶ Ali Fuat Başgil, "İnsan Hakları Nelerdir?", Vatan, 6 Haziran 1947.

⁹⁷ Vatan, 28 Kasım 1947.

F- DEMOKRASİ

Türkiye’de demokrasiye geçiş çabaları 1807’de, Osmanlı Sultanın yetkilerini kısıtlayan Sened-i İttifak ile başlamıştır. Ancak, gerçek anlamda demokratikleşme denemesi, 1876 Kanun-i Esasi’si olarak kabul edilir. Osmanlı Devleti’nin yıkılması, ardından Milli Egemenliği esas alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruması demokratikleşmede bir dönüm noktası olmuştur. Yapısında Milli Egemenliği esas alan bu devletin demokratikleşme süreci ise, 1946 yılında DP’ nin kurulup ve 1950 yılında iktidara gelmesi ile devam eder. İktidarda ki bu değişimin demokratik teamüller açısından ilk ve önemli bir adım olması nedeniyle, demokrasi tarihimizde ayrı bir yeri olmuştur. Başgil, tam bu zamanda, yani çok partili hayata geçiş döneminde, demokrasi hakkındaki fikirleriyle yol gösterici olmuştur.

Demokrasi; hürriyet, adalet ve müsavat kavramlarının son noktası ve mihverdir. Demokrasinin bu kadar önemli olmasının sebebi, insan hayatına verdiği değerden ve yukarıda saydığımız kavramları içinde almasındandır. Başgil, demokrasiyi şöyle anlatmıştır: ‘Demokrasi, insanlığın özlediği ideal bir devlet rejimidir, çünkü nerede ve ne durumda olursa olsun, her insanın hayat yolunu şeref ve haysiyetinin sahibi olarak yürümeye ve benliğinin efendisi kalmaya müsavi surette ihtiyacı vardır. Demokrasi, bu insan ihtiyacı ve gönül alışına en iyi cevap veren rejimdir.’⁹⁸. Bundan dolayıdır ki demokrasi özlemi, insanların ulaşmak istedikleri önemli bir hedefin vasıtasıdır.

Ancak, Başgil, demokrasi tanımlarından ziyade, bir şeyin özellikle üstünde çok durmuştur. Bu da demokrasi terbiyesidir: ‘Demokrasi her şeyden evvel, bir gönül işi ve bir içtimâi terbiyedir. Fertçe ve cemiyetçe bu terbiyeyi almamış memleketlerde, bu rejimin yerleşip kök tutmasına imkan yoktur. Bu terbiye ise, aile yuvasından ve ilk mektepten başlar, fert ve devlet münasebetlerinde kemâlini bulur’⁹⁹. Demokrasi terbiyesinin ahlâki formülü ise: ‘İyiliği ve adaleti sevecek, kötülük ve zulümden nefret edeceksin. Yalnız nefret edip durmayacaksın, hem de onunla mücadele edeceksin: Muktedir isen elin, kolunla; değilsen sözlerin ve yazılarınınla; buna da muktedir değilsen kötülük ve zulüm yapanlardan yüz çevirmek

⁹⁸ Ali Fuat Başgil, “*Demokrasi Niçin İdeal bir Devlet Rejimidir?*”, *Kudret*, 23 Mayıs 1961.

⁹⁹ Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s. 6.

suretiyle mücadele edeceksin. Bahtiyar o memlekettir ki, vatandaşları bu terbiye ile bezenmiştir¹⁰⁰.

1- DEMOKRASİNİN ŞEKİLLERİ

Başgil göre Demokrasiler; Oligarşiler gibi saf ve dejenere iki şekil almıştır.

a- Demokrasinin saf ve ciddi şekli; Kuvvet ve salâhiyetlerini hakiki ve yalansız bir ekseriyetin, yani siyâsi hürriyet ve müsavat esasları dairesinde teşekkül eden bir ekseriyetin elinde bulundurduğu hükümdür.

b- Demokrasinin tereddi ve tefessüh etmiş şekli ise demagojidir. Siyâsi ilimlerde demagoji; aldatılmış ve ifsât edilmiş bir ekseriyeti basamak yaparak yükselmiş ve sırf hayvani hırslarını tatmin için hükümet makinesini ele geçirmiş, ayak takımı şarlatanlar idaresine denir. Diktatörlük rejimleri, Oligarşilerin bir yarısı olduğu gibi, demagoji de demokrasinin bir belasıdır¹⁰¹.

Bu iki şekilde ekseriyetin rolü önem kazanmıştır. Ancak, demokrasinin, demagojiye kaymasının ve ekseriyetin aldatılmasının tek sebebi; İnsanların, demokrasi terbiyesinden mahrum olmalarıdır. Milletler istedikleri kadar demokrasi getirdiklerini söylesinler, gerçekte insanlar, içlerinde demokrasiyi yaşamadıkları ve bu terbiyeyi almadıkları sürece, o toplumda saf demokrasiden söz edilemez.

2- DEMOKRASİLERDE EKSERİYET MESELESİ

Hür insanların müsavi ve âdil bir seçimle, kendilerini yönetenleri seçmesi Demokrasinin gereğidir. Başgil'e göre, demokrasinin şartları şunlardır: 'Demokrasi, iki temel şartın tahakkukuna bağlıdır. Şartlardan biri ve ilki, iktidar adamlarının iş başına, serbest ve dürüst bir halk seçimi ile gelmeleridir. Diğer de iktidarda kaldıkları müddetçe, hukuk prensipleri ve insan hakları üzerinden gitmek suretiyle iş görmeleridir¹⁰². Bir memleketin, demokrasi usûlü ile yönetildiğinin delilini Başgil şöyle açıklamıştır: 'O memleketin hükümet işlerinde bir veya bir kaç şahsın, yahut bir menfaat zümresinin değil, halk içinden çıkan bir ekseriyetin reyi ve görüşünün hakim olmasıdır¹⁰³.

¹⁰⁰ Gös. yer.

¹⁰¹ Ali Fuat Başgil, "Demokrasilerde Ekseriyet Meselesi", Vatan, 25 Nisan 1946.

¹⁰² Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 135-136.

¹⁰³ Başgil, "Demokraside Ekseriyetin Rolü ve Teşekkülünün Şartı", Vatan, 7 Mayıs 1946.

Demokrasinin, ilk hareket noktasını teşekkül eden ekseriyet meselesi, farklı karakterde rol alabilir. Asıl hedefte olan: ‘Halk için ve halk tarafından, hükümet formülü yerine; Halk için fakat halkın ekseriyetiyle, ekseriyetin de, şeflerle temsili esası üzerinden hükümet formülü kaim olursa, demokrasi tip değiştirecektir’¹⁰⁴. Bu durumda, Demokratik ekseriyetten Oligarşi ekseriyetine, oradan da diktatörlüğe açılan bir yol olacaktır. Yani olayları, küçük ama çok önemli ayrıntılarla tersine çevirme ihtimali vardır.

3- BATI DEMOKRASİLERİ VE DOĞU

Demokrasi mücadelesine Doğu toplumlarından çok evvel girmiş olan Garp dünyası, bu meseleyi kökünden halletmiştir. Çünkü, Garp demokrasilerinin ilk hareket noktası ve gelişmesinin temelinde; Fert sürekli ön plandadır. Başgil, Garp demokrasilerinin farkını şöyle anlatmıştır: ‘Garp demokrasilerinin birlik noktası, fert ve ferdin hürriyetidir. Cemiyet nizamında bu ruh ve inanıştan hareket eden bu demokrasiler, zarûriliği sabit olmadıkça ferdin huzurunu, emniyet ve hürriyetini hiç bir hayâle fedâ edemez. Esasen edemez, çünkü Garp tipi demokrasi; bir hükümet ve idare rejimi olarak kuvvetini ve direktifini umumi efkardan alır’¹⁰⁵. Hal böyle olunca da demokrasinin zarar görmesine imkan kalmaz. Ancak, bizim toplumumuzda da umumi efkar önemlidir, fakat Garptan ayrıldığı nokta ise, bu kuvvet ve direktifin halkın elinde olup olmaması meselesidir. Halkın bu kuvveti eline almasının en önemli kaynağı da demokrasi terbiyesinden geçer.

Başgil; Doğu’nun, Batıda yaşanan hümanizm hareketlerini anlayamayışını şöyle ifade etmiştir: ‘Şark, Garbın hümanizma hareket ve inkılâbının mânasını anlayamamıştır. Bu bir yüksek seviye ve terbiye meselesidir. İnsan hayatı ve kaderi üzerinde düşünen aklın bulduğu ve ahlâki vicdanın seçtiği yoldur. Bu terbiyeyi almak, şalvar yerine pantolon, fes yerine şapka giymek kadar kolay değildir. Hümanist terbiyeyi ne zaman alacağız? Halkın dürüst ve temiz seçimine

¹⁰⁴ Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s. 38.

¹⁰⁵ Ali Fuat Başgil, “*Garp Demokrasilerinin Dayandığı İnanç*”, *Yeni İstanbul*, 15 Mayıs 1958.

dayanmayan iktidar koltuğuna oturmaktan utandığımız gün. İşareti de yüzümüzün kızartısıdır'¹⁰⁶.

4- DEMOKRASİNİN MANEVİ DEĞERİ

Demokrasinin dayandığı ahlâkî temellerden birinin mâneviyatçılık olduğuna inanan Başgil: 'Bu rejim, mânevi hakikat ve değerlere inanır. Çünkü hizmet ve vazife esasına dayanır. Maddeciliğin, egoistliğin, boşverciliğin, Demokratik bir sitede yeri yoktur. Bunun içindir ki bugün, demokrasinin en kötü işlediği memleketler, halkın ahlâkında maddecilik hakim olan memleketlerdir'¹⁰⁷. Demokrasinin dayandığı temellerden bir başkası da ekseriyet meselesidir. 'Ekseriyet, demokrasinin bir kalıbı maddesi ve iskeletidir. Onun özü ve ruhu, muayyen prensiplere dayanan bir zihniyet ve terbiyedir. Bu zihniyet ve terbiye ise muayyen bir hayat ve cemiyet görüşünün ifadesidir. Ve demokrasinin ahlâk ve insanlık nazarındaki yüksek değeri de bu görüştedir'¹⁰⁸. Başgil; tıpkı insan oğlunun maddi boyutunun yanında, bir de manâ boyutun olduğu gibi, demokrasiyi de bu yönüyle insana benzemekte, iki yönün de tam anlamıyla anlaşılması gerektiğine inanmıştır.

Demokrasinin ruhu mâneviyattır. Özü de ahlâk terbiyesidir. Başgil: 'Demokrasi her şeyden önce mânevi bir temel üzerine oturan siyâsi bir rejimdir. Bir memlekette ekseriyet prensibi tahakkuk edebilir ve anayasa müesseseleri de mevcut olabilir. Fakat, eğer bu memlekette manevi bir hava ve iklim yoksa ve bu yokluğun tabî bir neticesi olan ahlâk düşüklüğü hüküm sürüyorsa, demokrasinin temel tutup yerleşmesine imkan yoktur. Çünkü demokrasinin en ayırıcı vasfı, mâneviyata ve mânevi değerlere olan inancıdır'¹⁰⁹ demiştir.

Başgil; demokrasinin bu yönüne olan inancından sonra, memlekette cereyan eden din düşmanlığına anlam verememektedir: 'Bizde, hem demokrasi temel tutup yaşasın istiyoruz, hem de diğer taraftan halka, hususiyle genç nesiller arasında, din ve mâneviyat düşmanlığı saçıyoruz. Düşünmüyoruz ki bu iki hareket birbirinin

¹⁰⁶ Ali Fuat Başgil, "Demokrasilerde 'Seçim' İktidarın Sulh Yolu ile El Değiştirmesidir", Yeni İstanbul, 19 Şubat 1963.

¹⁰⁷ Başgil, "Demokrasi Maneviyatçıdır", Yeni Sabah, 31 Ağustos 1960.

¹⁰⁸ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 40.

¹⁰⁹ Başgil, "Demokrasi Maneviyatçıdır", Yeni İstanbul, 29 Temmuz 1966.

zıddı ve nâkısıdır. Hâkikatte bizde, demokrasi perdesi arkasında, Marksizm faciası oynanmaktadır'¹¹⁰ diyerek, demokrasi ile komünizm arasındaki maneviyat farkına işaret etmiştir. İyi düşünülürse, demokrasi de Marksizm yahut kominizm gibi maddecidir. Bu noktada ikisi arasında büyük bir fark yoktur. Fark şuradadır ki, Marksizm yahut komünizmde madde bir gaye değeri almakta, tanrılaşmakta ve her nevî hayatın temeli olmaktadır. Demokrasi de ise, aynı madde sadece bir vasıta değeri almakta ve hayatın kaçınılmaz bir lazimesi olmaktadır'¹¹¹.

Başgil'in en çok üstünde durduğu nokta terbiye meselesidir. Bu mesele de ancak, demokrasi inancının temeli olan mânevi değerle halledilebilir. Bundan dolayı cemiyet hayatında demokrasinin kök tutup yerleşmesi için, mâneviyatın olduğu bir muhit olması gerekmektedir. Demokrasi perdesi arkasında oynanan Marksizm oyunun arkasında yatan gerçek; cemiyetin mânevi muhitini yok etmek isteği yatmaktadır.

5- DEMOKRASİLERİN NÜANSLARI

Demokrasi; insan oğlu için ideal bir yönetim tarzıdır. Ancak; bunun yanında uygulamalarda meydana gelebilecek hatalardan dolayı demokratik rejim zarar görebilir. Bundan dolayıdır ki, demokrasiyi koruyacak bazı müesseseler ve anlayışların geliştirilmesi gerekir. Başgil: 'Demokrasi nazari olarak çok üstün ve insânî rejim olmakla beraber fiiliyatta hak ve hürriyet için ve memleketin uzak menfaatleri bakımından, her rejimden daha tehlikeli ve idare gidişi alabilir. Çünkü bu rejimde; nazâriyat ile fiiliyât, ideal ile realite arasında aşılması gereken, hakikâten güç mesafeler vardır'¹¹² demiştir.

Bu nazâriyat ile fiiliyât arasındaki farkların giderilmesi, insan hak ve hürriyetlerini garantiye almak için teminat müesseseleri kurmak gerekir. Başgil'e göre çare: 'Ekseriyet hükümeti demek olan modern demokrasiyi efsanelerdeki kuyruğunu ısırarak canavara benzetmemek için, bünyesinde sakladığı bu tehlikeyi önlemek ve tedbir almak vatandaş hak ve hürriyetlerini garantiye bağlamak için

¹¹⁰ Gös. yer.

¹¹¹ Gös. yer.

¹¹² Ali Fuat Başgil, "Anayasamız Eksik ve Sakattır", Son Posta, 20 Nisan 1956.

teminat müesseseleri kurmak zorundadır. Bunun için de -Çift Meclis- ve -Hâkim Murâkabesi- usûllerine ihtiyaç vardır¹¹³.

Demokrasinin en iyi bir şekilde tatbik edilmesinin şartlarından biri de terbiye meselesi demiştik. Özellikle, idarecilerin iyi olması, kanun koyucuların ve tatbik edicilerinin, belli bir eğitimden geçirilmesi, idareciler de aranılan şartlardan olması gerekir. Bu konuda Başgil: 'Bu rejimde kanun tatbikatçısından üniversite tahsili istendiği halde, kanun koyucu mebus olmak ve vekiller heyetinde yer almak için ilk mektep diploması bile şart değildir'¹¹⁴ diyerek, bizde ki olan en büyük mahsurlardan birinin bu olduğunu ifade etmiştir. Çünkü, kanun tatbikçisinden yüksek tahsil istenirken, asıl önemli olan yani insan hak ve hürriyetlerini ilgilendiren kanunlarda vâz edici olanlardan, hiç bir tahsil istenmemesi akla yatar bir durum değildir. Başgil bunun için, Çift Meclis usûlüne geçilmesini önermiştir.

Bu meselelerin izâle edilememesi durumunda, meydana gelen zararı halk çekecektir. 'Bu rejimin, fiiliyatında hakimiyet bizzat halkın olmaktan ziyâde, eski zâdeler yerine kâim olan parti şeflerinin ve bir politikacılar zümresinin elindedir. Halk ise; yalnız dört senede bir defa, o da yalnız bir seçim günü saltanat sürmek için bekleyen zavallı bir hükümdar durumundadır'¹¹⁵.

Başgil, bu mahsurlardan dolayı yani fiiliyâtla nâzariyat arasındaki oluşan bu gediklerin kapatılması için önce uyarmıştır, arkasından da yapılması gerekenleri açıklamıştır. Tabii ki her şeyin; ferdin hak ve hürriyetleri noktasından halledilmesi istemiştir.

6- MAARİF SİYÂSETİ, MEKTEP VE DEMOKRASİ

Bu konu, özellikle hür nesillerin yetiştirilmesi noktasından çok önemlidir. Ferdi, medeniyete götüren uzun yolda mektebin rolü tartışılmaz bir gerçektir. Devletimizin kurucusu Atatürk'ün bu konuda koyduğu ölçü şudur: "Öğretmenler; Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür nesiller ister". Ancak, kendinden sonra gelen iktidar adamları bu ölçünün zıddı olan politikaları ile mektebi dumura uğratmışlardır.

¹¹³ Ali Fuat Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, s. 85.

¹¹⁴ Başgil, "Demokraside Nazariyat ve Fiiliyat Tezatlari", *Son Posta*, 19 Nisan 1956.

¹¹⁵ Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, s. 49.

1938-1946 yılları arası dönemde Türkiye’de; Tek parti sistemi yaşam sürmekte idi. Buna bağlı olarak özellikle 1940’lı yıllarda, iktidarda bulunan devlet adamlarının izlemiş oldukları maarif siyâsetine ve mekteplerde olması gereken fakat, olamayan demokrasiye, Başgil çeşitli eleştiriler getirmiştir. Ve mektepte olması gereken demokrasiyi, inceleme altına almıştır.

Başgil, iktidarın o dönemde uyguladığı mektep siyâsetini şöyle anlatmıştır: ‘Yirmi küsur seneden beri bizde maarif ve mektep siyâseti, tamâmiyle otokratik esaslar üzerinden yürütülmüştür. Merkezleşen ve hareket noktasını iktidar şeflerinin indi görüşlerinde bulan ve böyle olduğu için, durmadan tezada düşen oynak ve kaypak bir mektep siyâseti, Demokrasinin insan ve vatandaş terbiyesine, daima aykırı gitmiştir’¹¹⁶. 1940’lı yıllarda, maarif siyâsetinde oluşan merkezileşme, mekteplerin iktidar politikalarının tasvip edildiği birer propaganda merkezi haline gelmesi nden olmuştur. Bu durum ise, demokratik açıdan kabul edilemez gerçektir.

Başgil, mekteplerde oluşan acı tabloyu şu çarpıcı ifadelerle anlatmıştır: ‘Acıda olsa söylemek bir vazifedir ki, süsü ve sayısı ile öğündüğümüz mekteplerimiz, tâlim ve tedriste, kuru bir Garp taklitçiliğine, kopyacılığına ve tercümeciliğine; Terbiye bahsinde ise, dar ve anlamsız bir zümre taassubuna ve geri bir otoriterizme saplanmıştır. Metot bakımından da mekteplerimizde, orta zamanları imrendiren bir kitabilik ve skolastizim hüküm sürmekte; yaratıcı zekayı işitme usûlü yerine, hafıza doldurma ve gençlerde zararlı bir ruhi konforizm ve bir otomatizm yaratma usûlü tercih ve tatbik edilmiştir’¹¹⁷ şeklindeki keskin eleştirisiyle, Milli Şef devrinde ki mektep siyâsetini anlatmıştır.

Başgil, mektebin hür ve demokrat olmasından yanadır. Mektebin sağlam bir hürriyet terbiyesiyle genç nesli yetiştirmesi ve bu yoldaki vazifesini hakkıyla yapabilmesi için: ‘Her şeyden evvel, yürekleri sırf hakikât ve memleket aşkıylâ çarpan, şahsiyet ve karakter sahibi hocalara ve idarecilere sahip bulunması, yani mektebin hür bir müessese olması lazımdır. Ta ki bu sayede, hükmeden otoritenin kulu ve politikanın esiri haline düşmesin’¹¹⁸.

¹¹⁶ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 86.

¹¹⁷ A.g.e., s. 87.

¹¹⁸ Ali Fuat Başgil, “Demokrasi ve Mekteplerimiz”, Vatan, 7 Ağustos 1949.

Demokrasi, mektepten sağlam bir hürriyet terbiyesi ister. ‘Demokrasi, mektebi hür yani politikaya karşı bitaraf ve ancak objektif hakikatlerin nuru ile aydınlanan bir müessese olarak kabul eder. Hayat ve cemiyete, tek kitap, tek görüş ve üniformalı hakikât zaviyesinden bakan esir mektebin demokraside yeri yoktur’¹¹⁹.

Mektep, tıpkı fert gibi hür olacaktır. Herhangi bir grubun çıkarına değil, önce ferdin, sonrada milletin çıkarına hizmet edecektir. Hür mektepte yetişen fert, ülkesinde hürriyeti yaşatmak ve adaleti hakim kılmak için çalışır. Ve neticede o memlekette; Fert ve millet huzur ve emniyet içinde, hür ve demokrat bir hava ile yaşamlarını devam ettirirler.

7- DEMOKRASİ FELSEFESİ VE SONUÇ

Başgil’e göre, demokrasi felsefesinde ideal olan şudur: ‘Ferdî, tehdit ve tenkil kuvveti karşısında eğilmiş görmek değildir. Bilakis onu irade ve karakter terbiyesiyle teçhiz ederek, insanlık şerefine eriştirmek ve içtimâî münasebetler sahnesinde kendini, kendi aydın aklı ve izanı ile bizzat sevk ve idare eder bir hale koymaktır’¹²⁰. Bu durum, insanın rüştünü ispat etmeye verilmiş bir haktır. Baskı ve zulüm ile ferdi ezmek yerine, ferdin önünü açmak demokrasinin gereğidir.

Birlik hayatına nasıl bir nizam vermek ve nasıl bir içtimâî muhit oluşturulmalıdır ki, bu nizam ve muhit içinde her insan, hayatın müşterek gayesine ulaşıp mutlu bir hayat sürsün. İşte bu sorulara Başgil’in demokrasi felsefesi şu cevabı vermiştir: ‘İki prensip vardır. Bu prensipler hürriyet ve müsavattır. Siyâsî bakımdan ve bir hükümet şekli olmak itibariyle ekseriyet vasıtası ile halkın hükümeti demek olan demokrasi; insanlık ve içtimâî ahlâk bakımından da hürriyet ve müsavat temelleri üzerinde yükselen bir adalet rejimidir’¹²¹ sözleriyle, demokrasi, müsavat, hürriyet ve adalet kavramlarının, insan için önemini vurgulamıştır. Hepsinin ortak hedefi; insanı, insanca yaşatmaktır.

Sonuç olarak demokrasi; tıpkı insan gibi hem maddi, hemde manevi yönü olan bir rejimdir. Maddi yönü ekseriyet usûlü, Manevi yönü ise ahlâkî terbiyedir. Diğer unsurlar ise, bu çekirdeğin etrafını saran değerlerdir. Başgil’in, demokrasi

¹¹⁹ Gös. yer.

¹²⁰ Ali Fuat Başgil, “Demokrasi ve Mekteplerimiz-2”, Vatan, 12 Ağustos 1949.

¹²¹ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 42.

konusunda savunduğu en önemli nokta, her şeyden evvel demokrasi terbiyesi, meselesidir. Demokrasinin, çok ince bir çizgiden meydana geldiğini ve bu çizgide en küçük bir sapma olması halinde demokrasinin şekil değiştireceği bildirerek, tedbir alınması istemiştir. İnsanı gaye alan bu idare rejiminin hassas bir şekilde tatbik edilmesini istemesi, Onun bu konuda, bir ömür boyu demokrasi mücadelesi vermesine sebep olmuştur.

G- MECLİS

Türkiye tarihinde ilk Meclis, 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesinden sonra, açılmış olan Mebusan Meclisi'dir. Bu Meclis, kısa bir süre sonra Sultan 2. Abdülhamit tarafından, 1877-78 Osmanlı- Rus Harbi bahane edilerek kapatılmıştır. Daha sonra, İttihat ve Terâkki'nin yaptığı mücadelelere dayanamayan 2. Abdülhamit, 1908 yılında Kanun-ı Esasi'yi uygulayarak Meclisi tekrar açmıştır¹²². Bu Meclis, 1. Dünya Savaşı sonunda İstanbul'un düşmanlar tarafından işgal edilmesine kadar devam etmiş ve buna karşı milli mücadeleyi başlatan Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da, milli egemenlik ilkesini kabul eden Türkiye Büyük Millet Meclisi açılarak yeni bir döneme girilmiştir.

Meclis, milli iradenin tahakkuk ettiği en yüce kurumlardan biridir. Ancak, sadece meclisin mevcudiyeti milli iradeyi tesis edemez. Bundan dolayı, insan hak ve hürriyetlerinin korunarak, demokratik bir rejim tesis etmekle milli irade gerçekleşmiş olur. Başgil'e göre: 'Bir anayasa içinde, sadece hakimiyet milletindir demek kâfi değildir. Tek başlı bir hükümdar yerine, millet diye bin başlı bir hükümdar oturtmak, saltanat tacını hünkarın başından alıp, millet şahsi manevisi diye tasavvur olunan zihni bir mevcudun başına geçirmek, gerçi şâirane bir hayâldir. Fakat bir gaye değildir. Millet hakimiyeti rejimi olan demokrasilerde gaye; millet, fert ve nesillerin huzur ve selâmetini, hak ve hürriyetini korumaktır'¹²³. Milli iradenin temsil edildiği meclis çatısı altında yapılması gereken en önemli husus, demokrasinin tahâkkuk ettirilmesidir.

¹²² Bu konu için bak; Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamit ve İslam Birliği*, İstanbul 1992, s. 37.

¹²³ Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, s. 13.

Başgil: ‘Bugünün parlamentoları, geçen asırlarda devrilen mutlak hükümdarların yerini almış, yüzlerce başlı birer taşsız hükümdar vaziyetindedir. İşte bugün, vatandaş için en tehlikeli olan devlet organı budur. Salâhiyetlerinin insan hak ve şerefiyle sınırlanması lazım gelen makam budur’¹²⁴ demiştir. Başgil için asıl mesele; İnsan hak ve hürriyetlerini garanti altına alacak teminat müesseseleri kurma meselesidir. Başgil’in, bu konudaki savunduğu en önemli fikir, İkinci Meclis usulü veya Çift Meclistir.

İkinci Meclis Meselesi: İkinci Meclis konusunda Başgil’in üzerinde durduğu en önemli mesele; kanun ve kararlarda itidal yolunun bulunması isteğidir: ‘Bu Meclisin varlığının başlıca hikmet ve sebebi; Kanun ve kararlarda olgunluğu ve ihtiyaca uygunluğunu temin etmek ve devlet hayatına bir muvazene ve itidal unsuru olmaktır’¹²⁵. Yani Birinci Meclisin yanında, İkinci Meclisin olgunluğu ve kanun koyma noktasında ki ağır başlılığı gereklidir.

Bununla birlikte İkinci Meclis, Meclis salâhiyetleri bakımından da önemlidir. Başgil’e göre: ‘Nazariyatta tek meclisin salâhiyetleri, ne kadar geniş olursa olsun kolay yutulabilir. Nitekim bizde iş böyle olmuş, ellerinde fiilen hükümet kuvvetini tutan nüfuslu iktidar adamları, daha Anayasa’nın kabulü çok geçmeden Meclisi bütün salâhiyetleriyle yutuvermişler ve bu suretle Anayasa’nın özlediği Meclis hükümeti ve hegemonyası yerine, emsaline yalnız totaliter rejimlerde rastladığımız bir şef rejimi yerleşmiştir’¹²⁶. Salâhiyetlerin izale edilmesi, demokratik rejimi tehlikeye düşürmektedir. Bundan dolayı İkinci Meclisin, diğer Meclise karşı frenleyici bir vazife görmesi çok önemlidir.

Başgil’e göre demokrasilerde, İkinci Meclisin en önemli faydalarından ilki: ‘Azgın olduğu kadar, menfaatlerine düşkün bir ekseriyetin eline geçmesi mümkün olan hükümet silindirinin, vatandaş hak ve hürriyetlerini çiğneyip gitmesini önlemektir. Daha başka deyişle Halk Meclisi hissi, Ayan da aklı temsil eder. His ve

¹²⁴ Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s. 266.

¹²⁵ Ali Fuat Başgil, “Kuvvetler Muvazenesi ve İkinci Meclis Meselesi”, *Vatan*, 21 Haziran 1949.

¹²⁶ Başgil, “Anayasamızın Değişmesinde Zaruret Vardır”, *Vatan*, 20 Ocak 1949.

akıl birbirlerini tamamlar'¹²⁷. Ve böylece şefin emrindeki tek Meclis istibdadı, önlenmiş olur.

Diğer önemli bir faydası da 'İkinci Meclis, memleketteki fikir ve kanaat akışlarını ve bunlarda doğan içtimâî kuvvetleri, hakkıyla temsil eder ve bu sayede içtimâî sulh daha teminatlı bir surette korunmuş olur'¹²⁸. Netice olarak Meclisin fonksiyonu, halk tabanına yayılmış olur. Böylece, ekseriyet bulmamış fikirler de Mecliste temsil edilmiş olur.

Başgil, İkinci Meclis hakkındaki düşüncelerini şöyle sıralamıştır:

1- Ekseriya genç elemanlardan teşekkül eden Mebuslar Meclisi'nin toyluğuna ve atılğanlığına karşı bir fren vazifesi görür.

2- Kanun ve kararların daha mükemmel, daha ihtiyaca uygun çıkmasını sağlar.

3- Mebuslar Meclisindeki ekseriyetin, muhtemel taşkınlıklarına karşı rampa hizmeti görür.

4- Teşri hayatında, bir muvazene ve istikrar amili olur ve bilhassa Cumhuriyet devletlerde, rejime en sağlam bir mesnet teşkil eder.

5- Anayasa hükümlerinin muhafızlığı rolünü oynar.

6- Bütçe işlerinde, Mebuslar Meclisi'nin israf temayüllerine set çeker.

7- İcra organı şeflerine karşı teşri kuvvetinin istiklalini, müdafaa ve muhâfaza eder ve binnetice vatandaş hak ve hürriyetlerinin teminatçısı olur.¹²⁹

Bu fikirler ölçüsünde Başgil'e göre, Meclisin Milli iradeyi tam anlamıyla temsil edebilmesi için, İkinci Meclis şarttır. Ta ki Meclis, bin başlı hükümdar olmasın.

Ayrıca, önemli bir teminat müessesesi olması için savunduğu İkinci Meclisin oluşma şartlarını, şöyle maddelemiştir:

1- Adı, Memleket Meclisi olmalıdır.

2- Yaş kaydı, 40 olmalıdır.

3- Bilgi şartı, üniversite mezunu olmalıdır.

4- Müddeti, 7 senede bir, 3/1 nispetinde yenilenmelidir.

¹²⁷ Başgil, Demokrasi Yolunda, s . 124.

¹²⁸ A.g.e. , s . 128.

¹²⁹ Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri, s . 32.

5- Seçim teşkilat esasları, Mebus seçiminde olduğu gibi vilayet, kaza, kurul ve komisyonlarına havale edilmelidir. Ve seçmenlerin yaş haddi 30'a çıkarılmalıdır.

6- Seçim hakkı ve nispeti ilim ehli olmalıdır. Vilayetin nüfusuna göre değil, her vilayetten ikişer aza seçilmelidir.

7- Vazife ve salâhiyetleri sırf teşrii sahada kalmalıdır.¹³⁰

İkinci Meclis, yüksek bir manevi otorite temin etmeli, Cumhuriyet Anayasası'nı vatandaş hak ve hürriyetlerinin, amansız bir bekçisi mertebesine çıkarılmalıdır.

Ancak, Başgil'in İkinci Meclis fikrine karşı çıkanlar da olmuştur. Tek Meclisi savunanların dayanak noktası, milli iradenin zedelendiği fikridir. Başgil ise, bu durumun milli iradeyi zedelediği, aksine daha da güçlendirdiğini iddia etmiştir. Zaten, İkinci Meclisin yukarıda saydığımız faydaları ve teşekkül şekli itibariyle, Başgil'in iddiasına dayanak teşkil etmiştir. Başgil'in asıl gayesi, İkinci Meclisle birlikte, milli iradeyi güçlendirmektir.

Sonuç olarak; Başgil, insan hak ve hürriyetlerinin muhafazası açısından, Meclisin, milli iradeyi tamamen tahakkuk ettirmesinden yana olmuştur. Meclisin açılması ile milli irade tesis edilmez diyerek, Meclisin üstlendiği önemli vazifeyi yani insan hak ve hürriyetlerinin tahakkukunu istemiştir. Ve bunundan dolayı tek Meclisin, bin başlı taşsız hükümdarlara dönüşmemesi için, İkinci Meclisin açılmasından yana olmuştur. Yoksa muhaliflerinin dediği gibi İkinci Meclis, milli iradeyi zedeler fikrine karşı, İkinci Meclis Milli iradeyi güçlendirir fikrini savunmuştur.

H- ANAYASA

Devletlerin en temel kanunlarıdır. Anayasa; İnsanların devlet hayatında birleştikleri en önemli paydalardan birisidir. İnsan hak ve hürriyetlerini düzenleyen temel bir kanundur. Türkiye'de anayasa hareketleri, Osmanlı Devleti zamanında başlamıştır. Anayasa olarak kabul edilmese de, 2. Mahmut'un ayânlarla yaptığı Sened-i İttifak, insan hak ve hürriyetleri açısından bir ilktir. İnsan hak ve

¹³⁰ A.g.e. , s. 33-34.

hürriyetleri açısından asıl başlangıç, Osmanlı Sultanı'nın fert üzerindeki tasarrufunda kısıtlama getiren ise, 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'dur.

Batılı anlamda ilk Anayasa, Mithat Paşa'nın gayretleriyle hazırlanan 1876 Kanun-i Esasisi'dir. Belçika Anayasası'nı örnek alarak hazırlanan bu Anayasa, devrin Padişahı 2. Abdülhamit tarafından gerekçe gösterilerek rafa kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren, 1908 yılında, adı geçen Anayasa'nın tekrar yürürlüğe girmesine kadar geçen zamanda, 2. Abdülhamit'in mutlak otoritesi mevcut olmuştur.

1908'de, 2. Abdülhamit'e karşı verdikleri hürriyet mücadelesini kazanan İttihat ve Terâkki, rafa kaldırılmış olan Anayasayı düzenleyerek, hayata geçirmeyi başarmışlardır. Bu Anayasa, Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasına kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşından yenik çıkmasını sağlayan Mondros Mütarekesine dayanarak, yurdun işgal edilmesine karşı verilen mücadele sırasında, bir Anayasa olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, olağanüstü şartlarda Büyük Millet Meclisi tarafından 1921'de Ankara'da kabul edilmiştir.

Olağanüstü zamanda kabul edilen bu anayasadan sonra, Cumhuriyet tarihimizin ilk Anayasası, 1924 tarihinde kabul edilmiştir. İlk kez 1947 sonlarında tadil fikri ile Başgil'in gündeme getirdiği bu Anayasa, 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Başgil'in bu konudaki fikirleri, genellikle tadil fikri ve yeni bir Anayasa'nın yapılması hakkında olmuştur.

Başgil'e göre: 'Anayasa o kanundur ki Devlet adı verilen siyâsi birliği kurar, birlik adına hareket edecek ve iş görecektir organ ve heyetleri tayin ve teşkil eder, bunlardan her birinin vazife ve salâhiyetlerini sınırlar ve bu organlar karşısında vatandaş hak ve vazifelerini gösterir'¹³¹. Anayasaların en önemli görevi de, insan hak ve hürriyetlerinin korunması konusunda cemiyete güvence vermesidir. 'Bir memleketin anayasası, vatandaşların serbest rey ve rızalarının kanun şeklindeki ifadesidir. Daha doğrusu, O bir milli ve içtimâî sulh misakıdır'¹³². Herkesin ona uymayı taahhüt ettiği yüksek bir anlaşma olmasından dolayı, toplumda sulhun ve emniyetin timsali olmuştur. Çünkü burada; müsavatın, adaletin, hürriyetin ve

¹³¹ Ali Fuat Başgil, "Anayasa Nasıl Bir Kanundur?", Yeni Sabah, 30 Ekim 1960.

¹³² Başgil, "Anayasa Bir İçtimâî Sulh Misakıdır", Yeni Sabah, 2 Kasım 1960.

demokrasinin tahakkuku ile birlikte, insan hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınması mevcuttur.

1- DEMOKRATİK ANAYASA

Anayasaların yapılış tarzları ve ilan edilişlerinden ziyade, içeriği önemlidir. Bu içerik, insan hak ve hürriyetlerine verdiği teminat ölçüsünde kabul edilebilir bir kanundur. ‘Bir Anayasa’nın demokratik olması ve bir içtimâî sulh misakı mahiyeti alması için iki şartın olması gereklidir. Anayasa’nın bir Kurucu Meclis tarafından yapılması, diğeri de halkın reyine sunulup referandum ile kanunlaşmasıdır’¹³³.

Anayasa’nın demokratik olması için milletin hür iradesiyle, her hangi bir baskıdan münezze bir Kurucu Meclis tarafından, insan hak ve hürriyetlerini ölçü alınarak hazırlanmış olması gereklidir. Bununla beraber anayasalar, vatandaşların hür ve serbest reyi ile tasdiklenmesi gerekir. Bu şartlar altında Anayasal ve demokratik bir rejimden söz edilebilir. Anayasaların, cemiyet hayatında içtimâî sulh misakı olması konumu nedeniyle, işletilmesi açısından dikkatli davranılması gereklidir.

2- ANAYASALARIN KIYMETİ

Anayasaların kıymet arz etmesi, tatbik edilişine ve milli olmasına bağlıdır. Başgil: ‘Anayasaların en iyisi, en iyi ve en kolay tatbik edilenidir. En kötüsü de, hiç tatbik edilmeyeni yahut kötü tatbik edilenidir. En iyi ve en kolay tatbik edilen bir Anayasa ise, bir ithal metât gibi başka memleketlerden derleneni değil, memleket reâlitesinden ve milli iradenin emparatiflerinden çıkarılanıdır’,¹³⁴ diyerek milli bir Anasadan yana tavrı olduğunu göstermiştir.

Bununla birlikte, bizde anayasaların kıymet ve üstünlük kazanması için, diğer kanunlardan ayrılması gerekir. Çünkü, anayasalar sıradan kanunlar değildir. Temel meseleler üzerinde hükümleri vardır. Başgil: ‘Anayasalar ve kanunlar arasında organik bir fark gözetilmediği içindir ki, bizde öteden beri Anayasa, diğer kanunlara nazâran açık ve kâti bir psikolojik üstünlük almamış, halkımız; bir anayasa ile alelade bir kanun arasındaki kıymet ve kuvvet farkını sezememiştir. Bununla neticesi, bizde şimdiye kadar gelip geçen iktidar adamlarının, anayasaya

¹³³ Ali Fuat Başgil, “Demokratik Anayasa ve İki Şartı”, Yeni Sabah, 7 Kasım 1960.

¹³⁴ Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri, s. 73.

hakıyla sadık kalma mecburiyeti duymamalarına neden olmuştur',¹³⁵ demiştir. Anayasalara verilen kıymet ölçüsü, gerek tatbik edilişi, gerekse insan hak ve hürriyetleri açısından çok önemlidir. Çünkü, iktidar adamları tarafından suiistimal edilemeyen bir anayasa'nın şartı; halk tarafından ciddi olarak anlaşılmasına bağlıdır.

Anayasa'ya gerçek anlamda kıymet verilmesinin yanında, koruyucu bazı müesseselerle desteklenmesi gerekir. Bu olmazsa, yine anayasalar, iktidar adamları tarafından suiistimal edilebilir. Başgil'e göre, 1924 Anayasası; dünya anayasaları arasında en demokratik bir kanundur. Fakat, demokrasinin muhtaç olduğu müesseselerle teçhiz edilip teşkilatlandırılmamış ve bu sebeple, koyu bir halk hükümeti mefkuresinden hareket ettiği halde, fiiliyatta şahsi hükümetlerin yerleşmesine yol açmış ve bunların gölgesinde yaşamıştır.¹³⁶

Bundan dolayı, anayasamıza gereken kıymetin verilip, halk tarafından iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlamak, yapılabilecek en önemli iştir. Çünkü unutulmamalıdır ki, anayasalar 'İçtimai bir sulh mişâkıdır'.

3- 1924 ANAYASASI'NIN TADİLİ MESELESİ

Cumhuriyetin ilanından sonra, kabul edilen 1924 Anayasası çok kereler tadil edilmiştir. Bunlar genellikle, Cumhuriyet rejiminin sağlamlaştırılması açısından olmuştur. Başgil'e göre; Anayasa da tadil yapılmasının sebebi, evvela insan hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınması için olmalıdır, sonra da, nizamlı devlet hayatı için yeni müesseselerin kurulması açısından, tadil yapılması gerektiğine inanmıştır.

'Anayasamızda vatandaşlara geniş hak ve hürriyetler tanınmış gibi görünüyorsa da, dikkat edenler için, bu sırf görünüşten ibarettir. Hakikatte Türkiye'de ferdin hak ve hürriyetleri kanun vâzının yani meclis'in, meclisteki ekseriyetin, hatta fiiliyatta, bu ekseriyet şeflerinin görüşüne ve telâkkilerine bağlıdır'.¹³⁷ Bu durumun izâlesi için de Anayasa'nın tadile ihtiyacı vardır.

¹³⁵ Ali Fuat Başgil. "Türkiye'mizin Anayasası Nasıl Yapılıp Kanunlaşmalıdır?", Yeni Sabah, 11 Kasım 1960.

¹³⁶ Başgil, *Anayasamız Tadile Muhtaç mıdır? Niçin?*, Vatan, 29 Aralık 1948.

¹³⁷ Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri, s. 59.

Devlet nizamının, yeniden demokratik olarak sağlanabilmesi için, Anayasa'nın tadil edilmesi gereklidir. Başgil: 'Nizamlı ve mutedil bir demokrasiye samimiyetle taraftar isek, evvelemirde, Meclis perdesi arkasından şahıslar istibdadına ve zümre istismarına yol açan bu sistem yerine -Kuvvetler Ayrılığı- esasına müstenit bir -Kuvvetler Muvazenesi- sistemini kabul etmek zorundayız',¹³⁸ demiştir.

Anayasa'nın ikinci maddesinde birer kelime olarak yer alan Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçı kavramlarının açıklanması demokratik açıdan önemlidir. Başgil bunu şöyle izah etmiştir: 'Anayasa'nın ikinci maddesinde birer kelime olarak sıralanan prensipler, ne Anayasa da ne de tatbikat kanunlarında tarif edilmiş ve ilmî izahı yapılmıştır. Eğer aynı prensipler, yeni yapılacak Anayasada, eskisi gibi tarifsiz birer kelime halinde yer alacaksa, yandık demektir',¹³⁹. Bundan dolayı bu kelimelerin, insan hak ve hürriyetleri açısından tarif edilerek, herkesin çektiği bir yere gitmemesi sağlanmalıdır.

Devletçilik tatbikatında; ferdin, devletle olan ilişkilerinde meydana gelen karşılıklı güvensizliğin aşılması açısından, Anayasa'nın tadile ihtiyacı vardır. 'Anayasamız yeniden gözden geçirilirken, prensipleşen bir devletçiliğin doğurduğu kötülüklerle, iyilikler mukayese edilmeli ve şimdiye kadar birbirine düşman olarak yaşamış olan fert ile devlet barıştırılmalıdır. Bizce bunun tek yolu, şimdiye kadar olduğu gibi devlet hegemonyası altında ferdi ezmek ve üzme sistemi yerine, fert ile devletin her ikisi de, aynı adalet ölçüsü ve zihniyetiyle hakka tabî kılma sistemi koymaktır',¹⁴⁰

Sonuç olarak; Başgil'in Anayasa hakkındaki en önemli düşüncesi, ilk önce alelade kanunlardan ayrılması, yani kıymetinin anlaşılmasını istemektedir. Ardından Anayasa'nın ciddi bir şekilde tadil edilmesi gerektiği vurgulamaktadır. Ve en önemlisi de, Başgil'e göre, Anayasa'da yapılması gereken değişiklik: 'Ruh ve zihniyet değişikliğidir. Müstakbel Anayasa'nın hayata ve cemiyete bakışı, fert ve devlet münasebetlerini alış tarzı değişmeli, fert ve devlet münasebetlerinde, hak ve vazife fikrine müstenit iyi bir muvazene vücûda getirilmelidir. Bu sayede

¹³⁸ Başgil, "Anayasa Hangi Noktalardan ve Ne Yolda Tadil Edilmelidir", Vatan, 20 Haziran 1949.

¹³⁹ Başgil, "Eski Anayasanın Temel Prensipleri", Yeni Sabah, 27 Haziran 1960.

¹⁴⁰ Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri, s. 71.

Türkiye’de, ferdin bedenî, fikrî ve manevî kuvvet ve kabiliyetinin serbestçe inkişafına meydan açılmalıdır¹⁴¹. Anayasamız, insan hak ve hürriyetlerini teminat altına alacak şekilde, tadil edilmesi gereklidir. Çünkü asıl olan, ferdin emniyeti ve huzurudur. Bunun hukuksal olarak en önemli sağlayıcısı da Anayasa’dır.

I- İNSAN HAKLARI FİKRİ

Devlet ile fert arasındaki münasebetlerde üzerinde durulması gereken en önemli konu; İnsan haklarıdır. Ferdin hak ve hürriyetleri tam anlamıyla emniyet altına alınmadığı sürece, o cemiyette, devlet-fert münasebetlerinde muvazene olduğunu söylemek mümkün değildir. Bundan dolayı Başgil, bu konunun iyi anlaşılmasını istemiştir. ‘İnsan hakları fikri yenidir ve hiç şüphe yok ki, hukuki tefekkür tarihinde orijinal ve feyizli bir fasıl açan inkılapçı ve rasyonel adaletçi bir fikirdir. Bu fikrin hedefi doğrudan doğruya devlet gücüne hücum etmek ve bunu yıkmak; devlet kuvvetini yani fiiliyatta hükümet başındakilerin iktidar ve salâhiyetlerini insan ferdinin “Hukuk” ile remizlendiren manevi kıymet ve şerefiyle hudutlamak; insan varlığını hukukî nizamının hem merkezi ve mihveri, hemde ideal kaynağı yapmaktır’¹⁴².

Başgil’e göre insan hakları üç tanedir:

a- Yaşama hakkı

b- Müsavat ve hürriyet hakkı

c- Mülk hakkıdır

Bu haklar; İnsan ferdinin şeref ve haysiyetini koruyarak, yaşayabilmesi için gerekli olan temel haklardır. ‘İnsan hakları doktrinde hak insan için var olma ve yaşama imkanı, insan benliğinin bir imtiyazıdır ve bu münasebetler hayatına karışan ferdin bedenî, fikrî ve mânevî kuvvet ve kabiliyetlerini kullanıp fiil ve harekette bulunma iktidar ve salâhiyetidir’¹⁴³.

Fert, hem vatandaşlığıyla hem de insanlığıyla iki yönlü bir varlıktır. Başgil bu durumu şöyle açıklamıştır: ‘İnsan hakları doktrinde fert iki veçheli bir varlık

¹⁴¹ Ali Fuat Başgil, “Anayasamızda Nelerin Değişmesi Lazım”, Son Posta, 27 Nisan 1956.

¹⁴² Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 253.

¹⁴³ A.g.e., s. 257.

olmakta ve hayatının biri, diğzerinin içinde, fakat birbirinden farklı sahaya ayrılmaktadır. Ferdin bir veçhesi insanlığı, öbür veçhesi de vatandaşlığıdır. Ferdi insanlığa bağlayan hayat ve faaliyetleri “Hususi hayat sahası” nı, vatandaşlığa bağlı olan münasebetleri de “Amme hayatı sahası” nı teşkil eder¹⁴⁴. İşte insanın bu iki yönüne paralel olarak, devlet münasebetleri ne şekilde olmalıdır?

1- İNSAN HAKLARI FİKRİ VE DEVLET

Devlet, ferde ait kanunların düzenlenmesinde önemli rol oynar. Ancak, bu düzenleme ferdin ana haklarını yok edemez. Başgil, devlet- fert ilişkilerini şöyle açıklamıştır: ‘Ferde ait ana hakların bu sahada kullanış şekil ve şartlarını, vatandaşlık vazifelerini ve bunların ifası suretlerini kanunlarıyla devlet tayin eder ve nizamlar. Yalnız, nizamlama bahanesi ve bir içtimâî disiplin efsanesiyle, ferdin insan olarak yaşaması şartı olan ana haklarını kökünden kazıyıp yok edemez ve odaları anahtar deliğinden gözetleyen mütecessisler gibi, insanların yaşama tarzlarına, kılık kıyafetlerine, işlerine ve mesleklerine, fikir ve kanaatlerine; dil ve din gibi milli ve vicdani unsurlara, hülâsa “Hususi hayat”ına sansür koyup burnunu sokamaz’¹⁴⁵.

İnsan hakları konusunda devlet; Fertler arasında geçen münasebetlerden ziyade, fert ile devlet arasındaki münasebetleri hedef alır. Başgil bu hedefte, nelerin olduğunu yukarıdaki açıklamalarıyla belirtmiştir. devlet-fert münasebetleri her zaman suiistimale açıktır. Devlet kuvvetini elinde bulunduran hükümet adamlarına karşı, ferdin hakları garanti altına alınmadıkça, devlet-Fert münasebetleri tam anlamıyla düzene girmeyecektir.

2- İNSAN HAKLARI FİKRİ VE TOTALİTER REJİMLER

İnsan hakları fikrine en fazla karşı çıkan rejimler, totaliter rejimlerdir. ‘İnsan hak ve hürriyetleri fikrinin doğuşu ve tarihi göz önüne alınırsa, bugün memleketlerde bu hak ve hürriyetleri tehdit eden ve insanları kah korkutup, kah ifsat ederek sindiren, tek kuvvet kalmıştır ki, o da hak ve hürriyetlere aykırı

¹⁴⁴ Ali Fuat Başgil, “İnsan Hakları ve Hususi Hayat”, Vatan, 13 Haziran 1947.

¹⁴⁵ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 262.

kanunları ve oligarşik menfaatler üzerinde giden icraatlarıyla ortada dimdik ayakta kalan hükümetlerdir¹⁴⁶.

Bu tarzda ki hükümetler, insan hayatının her safhasına el uzatmaktan geri kalmamışlardır. Ferdin hem hususi, hem de amme hayatına müdahale etmişlerdir. Başgil, totaliter hükümetleri, insanın hususi hayatına müdahale etmekle eleştirmiştir. ‘Totaliter hükümetler, insan hayatının her safhasına el uzatır ve amme menfaatlerini memleket selâmeti gibi, gönül alıcı kelimelerin gölgesine sığınarak, vatandaşların en mahrem hayatını bile göz altına almaya kalkışır. Hükümet ise, bir takım adamlardan mürekkep bir heyet olduğuna göre, totaliter rejimlerde hak, netice itibariyle hükümet adamlarının dediği ve dilediği olmuştur¹⁴⁷. Buradaki hak, insanlardan oluşmuş olan hükümet adamlarına kaymıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, burada suç devletin değil, devleti idare eden hükümet adamlarınınadır. Sadece devlet hükmi şahsı, bu uygulamalarla zarar görmüştür.

3- İNSAN HAKLARI FİKRİ VE DÜNYA SULHU

İnsan haklarının olmadığı bir yerde, gerçek anlamda dünya sulhundan bahsetmek mümkün değildir. Başgil bu durumu şöyle izah etmiştir: ‘Milletler arasındaki harplerin ve her çeşit buhran ve huzursuzlukların çıban başları, milletlerin bizzat kendi içlerinden çıkan, hükümet ve idare rejimlerindedir. Bu rejimler, insanlığın yüksek şerefine, hak ve imtiyazlarına saygı esası üzerine kurulup işler bir hale gelmedikçe, insanlık dünyasında sulh ve huzur, saharalardaki seraptır¹⁴⁸.

Hükümetlerin dünya düzenini etkilediği bu dönemde, insan hakları fikrinin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Başgil’in güzel tabiriyle: “Harpleri ateşleyen kıvılcımın ocağı, hükümet kazanlarının altındadır”.

İktidar mevkiine yükseldiğinde insanda meydana gelen değişiklik, ona özünü kaybettirerek, kendisi gibi fertlere zulüm yapmaktan alıkoyamamıştır. Ve dünya sulhunün gerçekleşmesi de, insanın özünü kaybetmemesine bağlıdır.

¹⁴⁶ Başgil, “İnsan Haklarında Kopan Fırtına”, Vatan, 21 Ekim 1946.

¹⁴⁷ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 262.

¹⁴⁸ A.g.e., s. 270.

Sonuç olarak Başgil'e göre, insan hakları çok önemlidir. Devlet ve fert münasebetlerinde, insan hakları  l    alınmalıdır. İnsanlık şeref ve haysiyetinin korunarak, dünya sulhunun sağlanacağı gerçeğini de vurgulamıştır. Bu konuda, devlet mekanizmasını elinde bulunduran hükümet adamlarına fırsat vermeden, ferdi dinamik hale getirerek, kendi haklarını bilen ve koruyan insanlar ülkesi olmak için, İnsan hakları fikri çok önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALİ FUAT BAŞGİL'İN FİKİRLERİ-II

A- TEK PARTİ VE ŞEF'LİK İDARESİ

29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesi ile milli egemenlik ilkesini esas alan yeni bir devlet kurulmuştur. Türkiye'nin kurulduğu zamanda tek bir parti vardır, CHP. 1924 yılında CHP' ye ilk muhalefet, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla oluşmuştur. Ancak, bu muhalefet hareketi kısa bir zaman sonra, rejim aleyhtarı olduğu gerekçesiyle 1925 yılında kapatılır. Böylece ilk, çok partili hayata geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'na kadar, parti bazında muhalefet olmamıştır. Atatürk'ün çok partili hayata geçme isteği, SCF' nin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Bu parti de kısa bir zaman sonra, istismar edildiği gerekçesiyle, kurucusu Fethi Okyar tarafından feshedilmiştir. 1930'dan, 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi'ne kadar, tek parti yönetimi Türkiye'nin bir gerçeği olmuştur.

Ancak, burada dikkat çekmek istediğimiz, ayırmakta büyük fayda olan bir nokta vardır. 10 Kasım 1938'den sonra, iktidarı devralan Milli Şef İnönü dönemi, kendisinden önceki Atatürk döneminden ayrılması gerekir. Çünkü, Atatürk'ün samimi politikalarına karşın, İnönü'nün inatçı ve halktan olmayan politikaları arasında fark vardır. Zaten tek parti yönetiminin tam anlamıyla kurulduğu devir, Milli Şef dönemidir. Biz burada; Ali Fuat Başgil'in bu dönemle alakalı eleştirilerini aktaracağız¹⁴⁹.

1- PARTİLER

Ortak bir düşünce, görüş ve çıkar çerçevesinde birleşmiş kişilerden meydana gelen ve bir ülkenin yönetimini bu düşünce, görüş veya çıkarın gerektirdiği yönde yürüme gayesiyle kurulmuş siyâsi topluluktur. Bütün insanların aynı şeyleri

¹⁴⁹ Bu dönem için bak; F. Hüsrev Tekin, Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi, İstanbul 1995, s. 92.

duyup, düşünmeleri imkansızdır. Ancak, insanlar ortak paydalarda birleşip, hareket edebilirler. Ortak paydalar da birleşilen yerlerden biri de partilerdir.

Başgil partileri şöyle tanımlamıştır: ‘Bir görüş ve kanaat farklılaşmasında, aynı esaslarda birleşen ve aynı bir istikamete giden, şuurlu veya şuursuzca gruplaşan, birer siyâsi teşekküllerdir’¹⁵⁰. Aynı zamanda bu teşekküller, ülkenin yönetimine, yani iktidar koltuğuna oturup, hükümet etmek isteyen insanlardan müteşekkil kuruluşlardır.

Başgil: ‘Demokraside fikir ve kanaat grupları, yani partiler, hem hükümet ve idare için birer hazırlık ekibi, hem de siyâsi mücadelede birer disiplin kadrosudur. Partiler, cemiyet bünyesinde esasen tabî bir surette mevcut olan, fikir ve kanaat akışlarının, gruplaşması ve kuvvetli birer terbiye ve disiplin teşkilatı haline gelmesidir’¹⁵¹ demiştir. Bu kanaat ve fikir akışlarından meydana gelen partiler, birer siyâsi terbiye mektebi olmalıdır.

İnsanın, fert olmaktan hareketle grup halinde devlete, hükümet etme durumuna geldiği en önemli kurum partilerdir. Yani bir bakıma insanların başkalaşım geçirdiği, kendisinin fert olduğu zamanlarda karşı çıktığı şeyleri hükümet olduğunda yapan, ferdin durumu vardır, bu başkalaşımda. Ancak, durum her zaman böyle olmayabilir. Yani ferdin karşı çıktıklarına, hâlâ karşı çıkması olabilir.

2- İSTİBDAT

İnsan oğlunun yeryüzünde en fazla maruz kaldığı harekettir. Başgil: ‘İstibdat tarihi tekamülünde iki şekil almış ve iptidâî devirlerden başlamak üzere, evvela cemiyet baskısı halinde zuhur etmiştir. Eski çağların iptidâî cemiyetlerinde fert adeta çelikten örülmüş bir disiplin ve yasak çerçevesi içindedir. İçtimâî kuvvet ve iktidar, bir elde veya bir heyet ve sınıfta toplanıp şahsileştikçe; kral, imparator, han ve hakan gibi bir şahsın; senato gibi bir heyetin ve aristokrasi gibi bir sınıfın elinde temerküz ettikçe, istibdatta şahsileşmiş ve bir -hükümet baskısı- şeklini almıştır. Hükümet baskısı da dinî ve laik olmak üzere, iki nevi istibdat şeklinde zuhur etmiştir’¹⁵² diyerek istibdadın şeklini anlatmıştır.

¹⁵⁰ Ali Fuat Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s. 29-30.

¹⁵¹ Başgil, “*Ekseriyet Meselesi ve Partiler*”, *Vatan*, 25 Nisan 1946.

¹⁵² Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s. 251.

Ülkemizde 1938 den sonra, iktidarda bulunan İnönü devrinde, yapılan modern istibdada en keskin eleştiri Başgil tarafından yapılmıştır: ‘Modern istibdat, evvela millet kesesinden bol bol ikram ettiği para ve mevki sayesinde, etrafında bir takım çürük seciyeli, menfaat düşkünü mahluklar ve çeşit çeşit ücretli şakşakçılar toplamıştır. Bunların kimine alim, kimine filozof, kimine tarihçi, dilci veya şâir üniforması giydirerek, uydurma bir ilim, felsefe, tarih, dil ve edebiyat imal ettirmeye çalışmıştır. Bu kirli ve kiralık ellerin tahrif edip gülünç bir hale koyduğu hakikatleri de, -Tek devlet kitabı- diye icat ettiği, en zalim inhisar usûlüyle memleketin masum çocuklarına pervasızca okutturulmuştur. Saniyen, modern istibdat, menfaatlerine destek olarak kullanamadığı dinlere ve din adamlarına, kendi taassup politikasına alet edemediği, ilmî, felsefi ve siyasî kanaat sahibi mert insanlara karşı, canavarca mücadeleyle girmiş ve harp açmıştır’¹⁵³. Burada Başgil’e; kendilerini, yazılarıyla meşru göstermeleri için desteklemesini istedikleri, hükümet adamlarına karşı, fikir namuslusu bir insanın yapmış olduğu bir baş kaldırma vardır. Başgil, hiçbir zaman bu tür baskılara boyun eğmemiş, hakkaniyet ölçülerinden vazgeçmemiştir.

Başgil bunlar için modern diktatör tabirini kullanmıştır. Sözde halkın reyiyile iktidara gelmiş insanların, hükümet olduktan sonraki başkalaşımı, modern anlamda bir diktatörlük meydana getirmiştir. Bu rejimlerin en korktuğu şey fikir, görüş ve menfaatlerin birleşmesidir.

Yine bu konuda Başgil çok önemli bir tespit yapmıştır: ‘Eğer bir memlekette, dalkavukluk, yalancılık ve mürailik alıp yürümüşse, bilinmelidir ki o memlekette, ağır bir istibdât sürmekte ve istibdât fikre ve vicdana saldırmaktadır’¹⁵⁴. Cemiyet hayatında meydana gelen bu kötü değişmelerin, insanlığı, modern bir istibdât anlayışına götüreceği tespiti, gerçekten düşündürücü bir durumdur.

3- TEK PARTİ VE DEMOKRASİ

İnsana yapılabilecek en büyük kötülük, insanı insan yapan değerlerini elinden almaktır. Başgil’e göre bu değerlerin kaybedildiği en kötü zaman, tek partinin iktidarda olduğu zamandır. Başgil: ‘İki dünya harbi arası devirde, Garp’ta ve

¹⁵³ A.g.e. , s. 63.

¹⁵⁴ A.g.e. , s. 66.

Şark'ta, tek parti adı altında, yer yer zümre diktatörlükleri ve insan haklarını inkar üzerine müesses baskı idareleri kuruldu. İnsanlığın en tabii ve elemanter hakları bile ayaklar altına alındı¹⁵⁵ diyerek tek parti yönetimlerini, insan hak ve hürriyetleri açısından değerlendirmiştir. Partiler; gerçekte, demokrasi rejiminde mevcut teşekküllerdir. Ancak, partilerin kemmiyeti ve temsil ettikleri hakikatlere göre, baskı aracı olmaları mümkün olmuştur.

Tek parti ve demokrasinin aynı anda gerçekleşmesi mümkün değildir. Çünkü, fikirleri ve vicdanları tek bir potada eritmek imkansızdır. Bundan dolayı Başgil: 'Partisiz, demokrasi olmayacağı gibi, tek parti de demokrasi olmaz. Esasen tek parti tabirindeki parti sözü, hüküm süren despotizmi maskeleyerek için, demokrasi lügatinden çalınmış bir kelimedir'¹⁵⁶ demiştir. Başgil'in bu izahı tek parti tabirini, insan hak ve hürriyetleri açısından ele alarak, tek partinin demokraside yeri olmadığını anlatmıştır.

4- ŞEF HAKİMİYETİ

Başgil'e göre, demokrasinin en önemli unsurlarından biri de ekseriyet meselesidir. Ve bu ekseriyetler aslen, halkı temsil etmektedirler. Başgil'e göre: 'Ekseriyetin temsili esasına dayanan demokrasiler, fiiliyatta halkın hükümeti olmaktan ziyade, bir veya bir kaç partinin, hatta parti başındaki şeflerin hükümeti haline gelmiştir. Demokrasilerde hüküm süren halk değil, halkı faaliyetlerine destek yapan ve umumi efkarı kendilerine ram etmesini bilen parti şeflerininindir'¹⁵⁷. Bu durumda, milleti temsil eden vekilleri, siyâsi hayatlarını, parti şeflerinin iki dudağı arasında gördüklerinden, inandığı ilkeleri unutup başkalaşım geçirmişlerdir. Ve neticede parti şefleri, mutlak güç halini almışlardır.

Başgil'e göre, şef hakimiyetinin formülü şöyle gerçekleşmektedir: 'Seçimlerde en fazla oyu alan parti, bütün devlete hakimdir, Meclise de hakimdir. Parti demek şef idaresi demek, böylece şef idaresi, memleket idaresine dönüşür ve neticede şefin hakimiyeti demokratik olarak (!) gerçekleşir'¹⁵⁸.

¹⁵⁵ Ali Fuat Başgil, "İnsan Hakları", Düşünen Adam, S. 20, İstanbul, 17 Mayıs 1961, s. 9.

¹⁵⁶ Başgil, "İsviçre Parlamentosunda Partiler", Yeni İstanbul, 3 Temmuz 1958.

¹⁵⁷ Başgil, "Anayasamız Eksik ve Sakattır", Son Posta, 20 Nisan 1956.

¹⁵⁸ Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri, s. 55.

Başgil, Türkiye’de şef idaresinin hakim olmasını sebebini, ilk önce Anayasa’daki eksikliklere dayandırmıştır. Başgil, ‘Bizde seneler boyunca, Anayasa dışında ve bu kanunların ruhuna ve prensibine uymaz şekilde, bir şef rejimi ve vasilik idaresi hakim olduysa, bunu doğuran ve tutunup devam etmesini sağlayan sebeplerden en başta geleni, mevcut Anayasa’nın eksik ve hatalı olması ve tatbik kabiliyetinden mahrum bulunmasındandır’¹⁵⁹ diyerek, hem Anayasa’nın düzenlenmesini, hem de insan hak ve hürriyetlerini koruyacak teminat müesseselerinin kurulmasını istemiştir.

İkinci Dünya Harbi’nden sonra Başgil, tek partili rejimin terk edilip, çok partili demokratik bir sisteme geçilmesini istemiştir: ‘Bugün görüyoruz ki tek parti ve şef idaresi için biçilen kaftana, çok parti rejimi sığmıyor. Şu halde yapılacak iş, ya eskiyi devam ettirmek, -ki buna bugün için imkan yoktur- yahut yeniden söküp dikmek, çok partili muvazeneli bir demokrasi bünyesinde, geniş surette tamir etmektir’¹⁶⁰.

Bununla beraber Başgil, bizde hâlâ şef idaresinin devam etmesini şöyle açıklamıştır: ‘Bizde seneler boyunca memleketin, adı ve etiketi ne olursa olsun, diktatörlük idaresinden kurtulamamamızın biri ve baş mesulü, 1937’de Anayasaya giren ve baskı rejimini zaruri kılan, birer kelime halindeki prensiplerdir. Bu prensiplerin yeri, belki parti programlarıdır, fakat asla Anayasa değildir’¹⁶¹.

Böylece Anayasa da meydana gelen bu eksikliklerin giderilerek, insan hak ve hürriyetlerini koruyan, demokratik bir rejime geçilmelidir.

5- TEK PARTİ VE İNÖNÜ

İsmet İnönü, 10 kasım 1938’de Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatından hemen sonra CHP’nin başına, daha sonra da Türkiye Devleti’nin Cumhurbaşkanlığı’na seçilmiştir. 1938’den 1950’ye varıncaya değin geçen döneme, İnönü devri veya Milli Şef devri denilmiştir.

Başgil, İnönü’yü şöyle değerlendirmiştir: ‘Ünlü selefi gibi, parti ve devlet başkanlıklarını şahsında toplayan İnönü, çağdaşları Mussolini ve Hitlerin kurdukları

¹⁵⁹ Ali Fuat Başgil, “Anayasamız Niçin Tadile Muhtaçtır?”, Vatan, 16 Ocak 1949.

¹⁶⁰ Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri, s. 23.

¹⁶¹ Ali Fuat Başgil, “Laiklik Anayasaya Tarif Olarak Girmelidir”, Yeni Sabah, 9 Temmuz 1960.

diktatörler modelinde, bir diktatörlük yolunu tuttu. Esasen, önceden beri mevcut tek parti sistemi böyle bir teşebbüse müsaitti. Köylerde, jandarmanın dipçiğine, şehirlerde polisin copuna dayanan bir terör rejimi kurulmuştu. Sinsi ve kinci tabiatlı, dar görüşlü olan İnönü’de, Atatürk’teki ihata kabiliyeti ve fevkalade zeka seyyaliyeti yoktu. CHP’ nin altı prensibinden yalnız üçüne itibar etti. Devletçilik, laiklik ve milliyetçilik. Fakat bunlara da, olanca inadıyla sarıldı¹⁶². Açıklamasıyla, Atatürk dönemini, İnönü döneminden ayırmış, Atatürk’ün samimiyetine, fakat İnönü’nün inatçılığına değinerek, İnönü devrini, devrin diktatörlüklerinden esinlendiği tespitini ortaya koymuştur.

Atatürk’ten sonra, Halk Partisi tamamen dejenere olmuş, iki dünya harbi arası devirde, İtalya, Almanya ve Rusya’daki benzerleri gibi, silahlı bir oligarşi teşkilatı gidişi almıştır. Halk Partisi’ndeki bu gidişat, halkı vesayeti altına almıştır. Başgil: ‘CHP’ ye göre idare etmek sanatı, zulüm ve baskı ile hareket etmekten ibaret idi. Metodu da -Zirveden kaideye- formülünde manasında buluyordu. Bütün diktatörlüklerin prensibi olan bu formüle göre; Şef, vesayet altına alınmış olan halkın adına düşünür ve karar verir’,¹⁶³ demiştir.

İnönü devrinde, üzerinde çok durulan ilkelerin başında Laiklik; dine karşı acımasızca bir cephe almıştır. Başgil’e göre, İnönü’nün Laikliği: ‘Komünistler gibi, dine karşı yürümüş, din duygusunu ve Allah aşkını insan kalbinden söküp atmak için, mücadele eden bir nevi materyalizm şeklinde görülmüştür’.¹⁶⁴ Ve bu bağlamda hayattan çıkarılan din duygusunun yerine, milliyetçilik duygusu işlenmiştir.

İnönü devrinde, üstünde çok durulan diğer ilke ise, devletçiliktir. ‘İnönü devrinin devletçiliği, komünizmin tebdili kıyafet etmiş şekli olan, sert bir demir perde rejimi halinde cereyan etmiştir. Her sınıf halk, ister istemez devletin bu demir pençeli baskısına boyun eğmiştir’¹⁶⁵.

Türkiye’de, 1938 ile 1946 yılları arasında devam etmiş ve Avrupa’daki diktatörlükleri kendine örnek almış olan bu idareyi, Başgil şöyle tarif etmiştir:

¹⁶² Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, s. 35.

¹⁶³ A.g.e., s. 74.

¹⁶⁴ A.g.e., s. 36.

¹⁶⁵ Gös. yer.

‘Türkiye geniş bir sirttir. Kendileri de, vahşi hayvan terbiyecisidirler. Bu gidiş ancak, 1946’dan sonra doğan kuvvetli muhalefet karşısında değişmiş ve Halk Partisi, demokratik hizaya girebilmiştir. Bu tutum ve zihniyettir ki, memleket çoğunluğunun, Halk Partisi’nden yüz çevirmesine neden olmuştur’¹⁶⁶. 1950 seçimlerinde, CHP’ nin sandığa gömülmesi bunun en güzel örneği olmuştur.

Ancak, Başgil’e göre İnönü; ‘İspanya diktatörü Franko gibi, harpten sonra da totaliter rejimini devam ettirebileceğini kanaat getirseydi bunda tereddüt etmeyecek ve ancak Müttefikler tarafından terk edilme korkusuyla diktatörlüğünden vaz geçecek idi’¹⁶⁷. İkinci Dünya Harbi sonrası, yeniden şekillenen dünyada Türkiye’nin, müttefiksiz kalması olasılığından, İnönü çok partili hayata geçmeye karar vermiştir. Ancak bu kararın en büyük dayanak noktası, dış etkiler olmuştur.

Her ne kadar Türkiye, onun zamanında çok partili rejime geçse bile, Başgil’e göre, İnönü’nün bu davranışı samimi değildir. İnönü devri, tek partiyle özdeşleşmiş bir zaman dilimidir. Başgil’de, bu zaman dilimin en büyük eleştiricisi olmuştur.

6- TEK PARTİ VE ATATÜRK

Devletimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün en önemli vasfı, toparlayıcılık vasfıdır. Milli mücadele bunun en önemli delilidir. O, milleti tek bir gaye etrafında toplamasını bilmiştir. Onun liderliğinde, millet bağımsızlığını elde etmiş ve vefatına kadar da ülkesinin kalkınması için çalışmıştır.

Bunun için de, bizzat kendisi tarafından “Halk Fırkası” adında bir parti kurarak, kalkınmayı sistemleştirip, halka mâl etmek istemiştir. ‘Vaktiyle Atatürk, Halk Partisi’ni kurarken, Osmanlı devrinin son senelerinde, siyâsi partiler arası çekişmelerin, memleketin kaderi üzerinde menfi hatta feci neticelerini göz önünde tutmuş ve kurduğu partinin ileride Türk milletini kucaklayıp, bağrında toplayacak bir teşekkül olmasını arzu etmiş ve böyle düşünmüştü’¹⁶⁸. Bu düşüncesinde ne kadar samimi olduğunu ileri ki yıllarda halk görmüştür.

¹⁶⁶ Ali Fuat Başgil, “Başgil, CHP’ yi Anlatıyor”, Yeni İstanbul, 15 Ekim 1964.

¹⁶⁷ Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, s. 55.

¹⁶⁸ Ali Fuat Başgil, “CHP’ yi Anlatıyorum”, Yeni İstanbul, 15 Ekim 1964.

Mustafa Kemal'in kanâtine göre, 'Türkiye'nin kalkınmasına ve modernleşmesine, yalnız tek parti rejimi imkan verecekti'¹⁶⁹. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda, durum bu şekilde hal almış olabilir, fakat Mustafa Kemal her zaman, milli iradenin gerçek bir şekilde tahakkuk ettirilmesinden yana olmuştur. Bunun ispatı ise, 1924' deki ve 1930'daki çok partili rejime geçiş denemeleridir. Bu olayların gerçekleşmesinde, İnönü devrindeki gibi dış baskılar değil, Mustafa Kemal'in Milli iradeye olan inancı sebep olmuştur. Bundan dolayı Başgil, iki dönem arasındaki tek parti anlayışını birbirinden ayırmıştır.

Yine Atatürk dönemi incelendiğinde, karşımıza çıkan tabloda, evvela Cumhuriyet'in sağlam temellere oturtulması, ardından da ekonomik olarak, devletin güçlendirilerek bu konuda bağımsızlığın kazanılması hedeflenmiştir. Ayrıca dış politikadaki kararlılık, Cumhuriyet tarihinin hiç bir döneminde görülmemiştir. Fakat bütün bunlara karşın İnönü devrinde, ne ekonomik olarak, ne de dış politikada, başarılı olduğumuz görülmüştür. Yapılan tek şey; halkı, devlete karşı küstürmektir, 1950 seçimleri, bu küskünlüğün en güzel ispatı olmuştur.

Sonuç olarak; Başgil tek parti yönetiminin ve şeflik idaresinin karşısında olmuştur. Bundan dolayı, özellikle İnönü dönemi hakkında, en ağır eleştirileri yapmıştır. Bu eleştirileri, en keskin ifadelerle söylemiştir 'Ağızlara gem ve fikirlere yasak damgası vuruldu. İnsanlar için, inandıkları şeyleri sevip, takdis etmek bir suç oldu. Teşebbüste kalmış suçlar için bile hususi mahkemeler kuruldu, adamlar asılıp canlar yakıldı. Hükümet kuvvetleri, kılık kıyafetlere, sakal bıyıklara varıncaya kadar, insanların en şahsi ve mahrem hayatını bile yasak çemberi içine aldı. Matbuat, birer hükümet bürosu, radyolar ve telgraflar birer hükümet ninnicisi yapıldı. Devletin normal işleri ve icraatı bile, resmi yalanlarla şişirildi ve bu yüzden, resmi sözlere kimse inanmaz oldu. Koyu bir hırs ve siyâsi taassup içinde çırpınan zümre diktatörleri, milletlerin tarihine, dinine ve diline tahakküm etti. Mektepte çocuklara, edebiyat namı altında, hüküm süren diktatörlerin methiyeleri ezberletildi. Siyâsi, dinî ve felsefî akîde ve kanaatlerinden dolayı, insanlar sürü

¹⁶⁹ Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, s. 34.

halinde sürgün edildi ve toplama kaplarında akla gelmedik işkencelere sokuldu¹⁷⁰. Başgil bu ifadeleriyle, İnönü dönemi mevcut tek parti rejimine, reddiye yazmıştır.

B- SOSYALİZM VE İHTİLALCİ SOSYALİZM

Sosyalizm Fransızca asıllı bir kelimedir. 19. Asrın birinci yarısında (1830-1835) kullanılmaya başlanmıştır. Kelime olarak yeni ise de ifade ettiği fikir ve manâ, sosyal adalet kavramı kadar eskidir. Ancak modern anlamda, Sosyalizmin manâsı ile önceki manâları arasında fark vardır. Her fikir ve müessese gibi Sosyalizm de, zamanlara ve medeniyet seviyesine göre değişmiştir.

Ali Fuat Başgil'in, Sosyalizm hakkındaki düşünceleri şöyledir: 'Zamana göre değişmenin yanında, milletlerin tarihi seyrine ve milli karakterine göre de değişmişler olmuştur. Fransız Sosyalizmi, esasında idealist ve mâneviyatçıdır, cemiyet meselesinde, sosyal adalet fikrinden hareket eder. İngiliz Sosyalizmi pratiktir, aynı meseleye içtimai fayda ve menfaat kaygısından hareket eder. Karl Marks'ın temsil ettiği Alman Sosyalizmi, maddeci ve ihtilalcidir. Bu günkü Rus Sosyalizmi ise, yalnız maddeci ve ihtilalci değil, aynı zamanda emperyalisttir¹⁷¹.

Sanayi inkılabı Avrupa'da, bir çok alanda değişmelere neden olmuştur. Sanayileşmenin getirdiği bu değişmeler, toplumsal yapıyı da etkilemiştir. Bu etkilenmelerin en başında, Avrupa'da bir işçi sınıfının doğmasına neden olmuştur. 'Sosyalizm, geçen asırlarda bir işçiler hareketi olarak değil, işçiler sefaleti karşısında, yürekleri kanayan bir takım hassas mütefekkirler hareketi halinde başlamış ve asrın ortalarına, hatta sonlarına kadar öyle devam etmiştir. Sosyalizmin tam bir işçi hareketi şeklini alması, ancak 1. Dünya Harbi'nden sonradır¹⁷².

Kısaca Başgil'e göre, bir ruh haleti olarak Sosyalizm: 'Hem sefillerin haline acımak ve sefaleti yok etmek için çalışmak, hem de müşterek bir kıskançlığın sistemleşerek harekete geçmesidir¹⁷³.

Başgil, Sosyalizmin sırf bundan ibaret olmadığını, bugün ne müşterek bir kıskançlığın sistemleşmesi, ne de kanayan yüreklerin sızlanmasından ziyade: 'O bir

¹⁷⁰ Başgil, Demokrasi Yolunda, s. 281.

¹⁷¹ Ali Fuat Başgil, "Sosyalizm Nedir?", Yeni İstanbul, 29 Şubat 1962.

¹⁷² Gös. yer.

hak ve hayat davasıdır. Komünizm ve Kollektivizm gibi ifratçı kollarından, maddeci ve ihtilalci gidişlerinden sakınmak şartıyla sulhçu, adaletçi, insancı ve terbiyeci bir Sosyalizm, komple bir cemiyet rejimidir. Garp demokrasilerinde gerçekleştirilen bu türlü bir Sosyalizm, herkes için iş ve emek, herkes için ekmek sistemidir. Yani siyâsi demokrasinin, içtimaîleşip cemiyete inmesidir¹⁷⁴.

Başgil, bundan önce söylediklerine ek olarak, geniş manasıyla Sosyalizmi, şöyle tarif etmiştir: ‘Cemiyetlerde bütün tarih boyunca hüküm sürmüş ve sürmekte olan, (Senin var, benim yok) kavgasına son vermek üzere, ileriye sürülen, iktisâdi bir düzen ve içtimai bir sistemdir. Bu sistemin temel taşı, şahsi sây ve emektir. İdeal gayesi de, iktisâdi müsavat, yani yeme ve yaşama şartlarında eşitlik¹⁷⁵’.

Görüldüğü gibi Başgil; Sosyalizmin karşısında değildir. Onun karşı çıktığı şey, Sosyalizmin ifrat kolu olan İhtilalci Sosyalizm, yani Komünizm’dir. Başgil, daha önce demokrasi konusunda, sosyal adaletin ne kadar gerekli olduğunu belirtmiştir. Buradan yola çıkarak, cemiyet hayatında gerekli olan huzurun ve emniyetin sağlanması, özellikle demokrasinin içtimaîleşmesi açısından, Sosyalizm sakıncalı olmadığını vurgulamıştır.

1- İHTİLALCI SOSYALİZM

Karl Marks’la şekillenen bir Sosyalizm görüşüdür. ‘Karl Marks, ilmî metotlarla, devrinin fertçi ve liberal doktrinine sarılmış olan, iktisâdi ve içtimâî nizamını incelemiş ve bunun amansız bir tarihî tekamül önünde duramayıp, yıkılacağını söylemiştir. Fakat bu nizamı inceler ve tenkit ederken Marks, barut deposu yanında yükselen bir ateş halinde, bir doktrin yaymıştır. Bunun delili, Rusya’daki Bolşevik İhtilali, Kızıl Çin ve peyk memleketlerde ki hareketlerdir¹⁷⁶’.

Karl Marks ve onu takip eden ihtilalci Sosyalistlerin bir ana davası ve bu davayı izah ve ispat için başvurdukları iki metot vardır. Başgil’e göre bu ana dava ve metot şöyledir: ‘Ana dava; İktisadi müsavat, yani herkesin yeme ve yaşama şartlarında

¹⁷³ Ali Fuat Başgil, “Sosyaliz Nedir?”, Yeni İstanbul, 29 Ocak 1962.

¹⁷⁴ Gös. yer.

¹⁷⁵ Başgil, “Sosyalizmin Tarihi”, Yeni İstanbul, 26 Ağustos 1964.

¹⁷⁶ Ali Fuat Başgil, “İhtilalci Sosyalizm”, Yeni İstanbul, 20 Şubat 1962.

eşitliğidir. Başvurdukları metotlardan biri diyalektik, diğeri de tarihi maddeciliktir'¹⁷⁷.

2- TÜRKİYE'DE SOSYALİZM

Milli Mücadele sırasında Sovyet yakınlaşmasıyla başlayan, Cumhuriyet'in ilanından sonra Sovyetler Birliği ile ilişkilerimize paralel olarak Türkiye'deki, Sosyalizm faaliyetleri artmıştır. Atatürk'ün Komünist faaliyetleri yasaklaması üzerine, 1930'lu yıllarda Şevket Süreyya Aydemir'in başını çektiği, ileri Sosyalizmi savunan bir hareket oluşmuştur. Bu hareket, fikirlerini "Kadro" adında bir dergide neşretmişlerdir. Bundan sonraki hareketleri ise, 1946'da kurulan, Türkiye Sosyalist Partisi ile devam etmiştir.

Bütün bu faaliyetlere rağmen, Türkiye'de Sosyalizm inkişaf sahası bulamamıştır. Başgil, Türkiye'de Sosyalizmin tutunamamasını iki sebebe bağlamıştır. Bunlar:

1- Sosyalizm, muayyen bir tarihi oluş merhalesine erişmiş cemiyetlerde görülen bir fikir ve harekettir. Biz henüz bu merhaleye erişemedik. Başka bir ifade ile Sosyalizm, büyük sanayi ve ticaret hayatının ve kesif bir işçiler zümresinin doğurduğu bir davadır. Türkiye gibi parçalanmış bir mülkiyet rejiminde bulunan, halkının büyük bir kısmı tarlada ve küçük kasaba da yaşayan, büyük şehirlerde de küçük esnaf ve ticaretin hakim olduğu memleketlerde, Sosyalizm davasının yeri yoktur.

2- Sosyalizmin bizde inkişaf etmemesinin ikinci sebebi; Müslümanlıktır. Sosyalizmin, hususiyle Komünist kolu, dinlerle bilhassa Müslümanlıkla asla bağdaşamaz. Çünkü saf Komünizm, mülkiyeti ve aileyi kökünden nefyeder. Müslümanlıkta ise, bu iki müessese temeldir. Bundan dolayı, Sovyet idarecilerinin en çok düşman oldukları ve yok etmeye çalıştıkları şey de, din ve hususiyle Müslümanlıktır'¹⁷⁸.

Sonuç olarak; Başgil ifrata düşmemek şartıyla, Sosyalizmin kabul edilebilir olduğunu belirtmiştir. Ancak, Sosyalizmin bir dalı olan Komünizmin karşısındadır. Komünizme karşı olduğundan dolayı, bu konudan ziyade, gerçek Sosyalizmin

¹⁷⁷ Gös. yer.

¹⁷⁸ Ali Fuat Başgil, "Sosyalizm", Yeni İstanbul, 27 Ocak 1962.

tahlilini yapmıştır. Demokrasinin kitlelere ulaşması açısından cemiyet hayatında, sosyal adaletle birlikte Sosyalizmin gerekli olduğuna inanmıştır.

C- DİN VE LAİKLİK

1- DİN

Din; insanlar için önemli unsurlardandır. Çünkü insan, hem maddeden, hem de, mânâdan meydana gelen bir canlıdır. Maddi yönlerini, gözlerinin gördüğü dünya nimetlerinden alan insan, mânevi yönünün ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yollar aramaktadır. Bu yollardan bir tanesi, felsefî görüşlerdir. Diğer de din mefhumudur. Burada insan, sadece maddi olarak düşündüğünde ihtiyaçlarını karşılamasında kolay ve tarafsızdır. Ancak, mânevi ihtiyaçlarını karşılamak için bu kolaylığa ve tarafsızlığa ulaşması oldukça güç ve zordur. Bundan dolayı, dünya kurulduğundan beri, insanın bu yönü çıkmazdan kurtulmanın çarelerini aramaktadır.

Başgil'e göre din: 'İnsan ve cemiyetle beraber doğmuş, sayısız asırlar ve milletler içinde, bin bir çeşit inkılâp ve istihâlelerin muştası altında, bu güne kadar yaşamıştır. Bugün dünyayı sevk ve idare eden kuvvetlerin başında gelmektedir'¹⁷⁹. Din, insanların hayatında çok önemli bir konumdadır.

a- DİN MEFHUMU'NUN UNSURLARI

Din, insanın manevi yönünü tatmin eden bir araç olmakla beraber, bir inanç sistemidir. Başgil'e göre: 'Bu sistemin iki unsuru vardır. İman ve amel. Evvela iman, sonrada ameldir. Amel de, Allah'a ibadet, dine hizmet ve insanlığa hürmet, yani ahlâktan ibarettir. Bütün maruf dinler ve bilhassa İslamiyet, bu esaslara dayanmaktadır. Dinden bu esasları çıkartır ve imanı amelden ayırırsanız, ortada çıplak bir akide kalır ki, din bu değildir. Din ile felsefî inânç arasındaki fark; 'dinin amele dayanması, şekil ve şartları vâhye müstenit naslar ile tayin ve tespit edilmiş ameller, yani vazifeler ihtiva eden bir inanç sistemi olması'¹⁸⁰ nedeniyle din bir bütündür. Yani dinin bu iki unsûrunu ayırıp, farklı değerler gibi telakki etmek yanlıştır.

¹⁷⁹ Başgil, Din ve Laiklik, İstanbul 1996, s. 30.

¹⁸⁰ A.g.e. , s. 103.

Dinin bu iki önemli unsuru, dini meydana getiren inancın sebebidir. Din, sırf vicdanı bir şey ve gönül işi değildir. Bununla birlikte, inanç sistemi olan din, ferdi ve içtimâî hayatı da düzenler. Felsefî akideler gibi, sadece fikirden ibaret değildir. Dinin, bu iki unsurunun birbirinden ayrılması fikrine Başgil, şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü bu durumun, din fikrini kökünden kazıyacağına inanmıştır. Ancak dinden, hurafelerin yani sonradan girme insanî düşüncelerden ayıklanması fikrine de sıcak bakmıştır.

b- DİN HÜRRİYETİ VE BUNDAN DOĞAN HAKLAR

İnsanların düşüncelerine, inânçlarına ve sezîşlerine ipotek koymak mümkün değildir. İnsanın her hangi bir dine mensup olması, o inancı savunmasından doğal bir durum yoktur. Başgil: 'Dindar vatandaşların din bahsinde, haiz oldukları haklardan her birini serbestçe, korkusuz ve endişesizce kullanmalarını ve her birinden serbestçe faydalanmalarını gerektirir'¹⁸¹ demiştir. İnsanlar, bir dine olan inancından dolayı bir takım haklar kazanırlar ve bu hakların tahâkkuk ettirilmesi, bir ülkede din hürriyetinin olup olmadığının ölçüsüdür.

Başgil, din hürriyetinden doğan hakları şöyle sıralamıştır:

a- İnanma hakkı: Bu hak en derin, rûhi bir ihtiyacın ifadesi ve vicdanımızın hakkıdır. Böyle olduğu içindir ki buna -Vicdan hürriyeti- de denir. Yalnız din ve vicdan hürriyetini birbirine karıştırmamalıdır. Din hürriyeti bir nevi vicdan hürriyetidir. Fakat, vicdan hürriyeti, mutlaka din hürriyeti demek değildir. Başka bir tabir ile vicdan hürriyeti, din hürriyetinden daha geniştir. Ve yalnız dinî değil, aynı zamanda her hangi bir siyasî, iktisadî ve felsefî âkide ve kanaat serbestliğini de ifade etmektedir¹⁸².

ab- İbadet ve dua hakkı: Ferdin beğendiği dinî bir akideyi, serbestçe benimsemeye hakkı olduğu gibi, beğenip benimsediği dince kabul edilmiş usûl ve âdab üzere, serbestçe ibadet ve dua etmeye de öylece hakkı vardır. İman gibi ibadet, dua ve münacat da, insan ruhunun derin bir temayülü ve insan yaratılışının bir ihtiyacıdır¹⁸³.

¹⁸¹ A.g.e. , s . 16.

¹⁸² Ali Fuat Başgil, "Din Hürriyeti Fikrinden Doğan Haklar", Yeni Sabah, 27 Mayıs 1950.

¹⁸³ Başgil, Din ve Laiklik, s . 112.

ac- Talim ve tedris; neşir ve telkin hakkı: İnanların, Allah'a karşı vazifelerinden biri de, mensup oldukları dinin, akide ve erkanını başkalarına öğretmek, okutmak, yaymak ve telkin etmek ve bu sayede, onları cehaletin pençesinden kurtarıp kazanmaktır. Din hürriyetinin en esaslı ve en hayati cephesidir. Hatta bu hak din hürriyeti prensibinden doğan hakların en ehemmiyetlisi ve neticeleri itibariyle en kıymetlisidir. Çünkü, Diyanet; neşriyatla kendisini koruyacak, müdafaa edecek ve tekamül imkanları bulacaktır¹⁸⁴.

Başgil'in de belirttiği gibi, tâlim ve tedris, neşir ve telkin hakkı, din hürriyeti açısından çok önemlidir. Çünkü burada din, ferdin hayatını dizayn etmekten çıkmış, cemiyet hayatını dizayn etmek istemektedir. Cemiyet hayatını düzenlemek isteyen dine karşı; başka etkin felsefî fikirler ve inanç sistemleri tarafından itiraz vardır. Dinin, sadece fert planında kalmasını istemektedirler. Bu durum halli, toplumda oluşan din ve karşıtı görüşlerin tartışmasını sona erdirecektir.

Başgil, politikacıların dinî neşriyattan korkmasının sebebini şu şekilde açıklamıştır: 'İlmî ve hasbî olması şartıyla dinî neşriyat ruhları fetheder. Bundan dolayıdır ki politikacılardan, diyanete düşman olanların en çok korktukları ve bu sebeple baskıya vurmak istedikleri hak da dinî mahiyetteki neşriyat hakkıdır'¹⁸⁵.

ad- Dinin emirlerini yerine getirme hakkı: Din hürriyetinden doğan hakların sonuncusu, dinin emirlerini yerine getirme, yasa ve yasaklarına itaat edip bağlanma hakkıdır¹⁸⁶.

c- DİN HÜRRİYETİ'NİN HUDUDU

Bu hakların içeriğinde görüldüğü gibi, Başgil, dinî inânç ve amellerin serbestçe ve o dinin emrettiği şekilde, fertlerin yerine getirmesi en doğal hakkıdır. Başgil, insanların, diğer haklarında olduğu gibi, din hürriyeti hakkında da bir hududun olması gerekli olduğuna inanmıştır. Başgil bunu, şöyle izah etmiştir: 'Her içtimâî müessese gibi, hayat ve münasebetlerin zaruretlerine uyularak, din hürriyetinin nizamlanması icap etmektedir. Cemiyetin hatta bizzat dindarların emniyet ve

¹⁸⁴ A.g.e. , s. 120-125.

¹⁸⁵ A.g.e. , s. 126.

¹⁸⁶ A.g.e. , s. 136.

selameti bunu emreder'¹⁸⁷. Bundan dolayı cemiyette her hangi bir şekilde karışıklığın ve anarşinin olmaması için, din hürriyetinin hudutlanması gerekir.

İnsanların, temiz din duyguları kullanılarak istismar edilebilir. Başgil, din hürriyetinin istismar edilmemesi için devlete düşen vazifeyi şöyle izah etmiştir: 'Kötülükleri ve kötü emellerin, meydan almasını önlemek, ammenin menfaat ve selâmetinin korucusu sıfatıyla devlete düşen vazife, devletin kanun yoluyla bu hakları hudutlaması lazımdır'¹⁸⁸.

Başgil'e göre, din hürriyetinin kanun ile hudutlanabilmesi mümkün olan cephesi, ibadetten başlar: 'İbadet ve ayinler ferdi fiil olmaktan çıkarda, içtimâî bir hareket vasfı alırsa, bu taktirde, her içtimâî fiil gibi, Laik devleti alakalandırır'¹⁸⁹. Başgil, bu konuda ölçüyü şöyle koymuştur: 'Dindarın secdegahına devlet kuvvetleri ayak basamaz'¹⁹⁰.

Ancak, Başgil'in ibadetlerin hudutlanması hakkındaki ifadeleri net değildir. Tam anlamıyla, bu hakların hudutlanması konusunda, açıkça görüşlerini ifade etmemiştir. Sadece üstünde durduğu en önemli nokta; devletin, dindarın secdegâhına girmemesidir. Dinî meydana getiren unsurların, yani amel ve imanın ayrılmasını reddeden Başgil, cemiyet hayatında, "umum asayişe muhalif bir durum olmadıkça, beraberce ibadet edilebilir" şeklindeki ifadeleri ile de belirsiz bir durumun içine düşmüştür. Çünkü bu durum, iki tarafça da istismar edilebilir. Yani fert te, devlet te istismar edebilir.

Başgil, tâlim ve tedris hakkında ise, hudutlamaktan ziyade, gerçek anlamda din adamlarının yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Nasıl fen ve sosyal ilimlerde, gerçek bilim adamlarının yetiştirilmesi gerekiyorsa, din konusunda da bilginlerin yetiştirilmesi, tutulabilecek önemli yol olduğuna inanmıştır.

Başgil, neşir hakkında ise, devletin bütün fikir akımlarına eşit mesafede olması gerektiğini ve bu bağlamda, neşir hakkında da aynı ölçünün korunması gerektiğini savunmuştur.

¹⁸⁷ Ali Fuat Başgil, "Din Hürriyeti ve Hududu", Yeni Sabah, 31 Mayıs 1950.

¹⁸⁸ Gös. yer.

¹⁸⁹ Başgil, Din ve Laiklik, s. 144.

¹⁹⁰ A.g.e., s. 147.

Dinin emirlerini yerine getirme hakkının hududu konusunda, göz önünde tutulması gereken gerçek, dinin sadece inançtan ibaret olmamasıdır. Aynı zamanda muayyen bir ibadet şekli vardır. Bununla beraber din sadece, insanın değil, cemiyet hayatını da dizayn etmek ister. İşte tam bu noktada din ile devlet karşı karşıya gelmektedir. Başgil'in bu konuyu halli ise: 'Makul olan, dinî usûl ve hukuku müslüman ferdin, takip ve taktirine bırakmak ve bu usûl ve hukukun, devlet hukuku ile mücadeleye girmesine meydan vermemektir'¹⁹¹. Başgil en başta, dinin unsûrlarından olan, amel ve iman ayrılamayacağını söylemiştir, şimdi ise mücadeleye girmeden, bu meselenin halledilmesini istemiştir.

İbadet konusunda olduğu gibi, Başgil bu konuda da net değildir. Din ile laik hukuk arasında, ılımlı bir payda aramıştır. Yani müslüman, fert planında din hakkında ne yapması gerekiyorsa yapsın, fakat devletin hukukunun başladığı yerde, laik hukukun hakimiyetine inanması gerekmektedir. Başgil, ne dinin büyüklüğünden, fert ve cemiyet hayatındaki yerinden vaz geçmiştir, ne de hukuka bağlı devlet nizamından vaz geçmiştir. İkisi arasında mutedil bir anlayışın hakim olmasını istemiştir. Başgil'e göre bunun formülü ise; laik sistemin gerçek şekilde uygulanmasıdır.

d- İLİM- DİN MÜNASEBETLERİ

İlim, insan zekasının erişip doğruluğunu ispat ettiği kati, yani hiç bir surette de değişmeyen neticelere dayanan bilgi demektir. İnsanın, iki vafından birisinin tecelli etmesidir. Akıl nimetinin, dünya adına ulaşabileceği en son noktadır. Yani insan zekasının inkişâfıdır. Akıl bu vasıflardan birini oluşturur. Diğer de insanın mânâ yönüdür. Yani ruh vafıdır. İnsanın mânâ yönünde ki inkişafı ise, fikir veya bir inanç sistemiyle tecelli etmektedir. Gerçekte de, insanı insan yapan, bu iki vafın aynı anda gerçekleşmesidir. Bu iki vasf insanın özünü oluşturur. Yani en başta, bu iki vafın beraberliği vardır. Ayrılması da mümkün değildir.

Başgil'in özellikle bu konuyu işleminin sebebi, din ve ilimin aynı özden çıkan bir bütün olduğunun ispatıdır. Yani ilim ve din arasında herhangi bir şekilde mücadele olamaz görüşünün savunması vardır: 'İlim, iyilik ve güzellik için harekete

¹⁹¹ A.g.e. , s. 160.

gelen bir irade ile birleşmedikçe, insan elinde hayırlı bir rehber ve mürşit olmamaktadır. Terakki ve inkişafın, insan ve cemiyet hakkında hayırlı neticeler vermesi için ilimin, ahlâkî iradeyle birleşmesi, madde ve cismin, ruh ve mânâ ile birlikte ve muvazeneli bir şekilde gelişmesi şarttır. Bunun için ise, ferdin ancak maddi ve mahsus alemin üst tabakalarında bulunabileceği yüksek bir inan ve ideale bağlanması lazımdır.¹⁹²

İlim ve din arasındaki benzerlikler, sadece insanın özünde bulunan değerlerden değil, sistem bakımından da beraberlikleri vardır. Başgil bunu şöyle ifade etmiştir: ‘İlim de neticelerinde, din gibi bir inanç sistemidir. Şu farkla ki, ilmî inanç tecrübe, müşâhede ve muhâkeme ile neşet ettiği halde, dinî inânç, sezislerden, hislerimizin akışından ve içimizin yalvarışından teşekkül etmektedir. İlim, zekâdan; din ve imân, his ve irâdeden doğmaktadır. Binaenaleyh ilim, dine maddenin tahmin ettiği kadar yabancı değildir.’¹⁹³ Başgil’in de belirttiği gibi, ikisi arasında ki benzerlikler mücadeleyi değil tesânütü gerektirir.

Zaman ilerledikçe, ilmi gerçekler ortaya çıktıkça, ilim ve din arasındaki mesafe değil açılmak, kalmamaktadır. Başgil: ‘İlim ilerledikçe ve nuru daha geniş kitleleri aydınlattıkça, dinin gerileyeceğini ve dinin görüşlerini, iflas edeceğini sananlar yanılmışlardır. Bilakis, ilmin ileriye doğru attığı her adım ve her yeni buluş, düşünen insanlığı, dini akidelere, biraz daha yaklaştırmakta ve Allah’ın büyüklüğünü, biraz daha yakından görmektedir.’¹⁹⁴ demiştir.

Başgil, bugünkü zamanda, büyük dinlerle, ilim arasındaki münasebetlerin bozukluğunun sebebini şöyle açıklamıştır: ‘Eğer bugünün büyük dinleri, ilmin terâkkileri karşısında müşkül durumda iseler, bunun başlıca sebebi; İlim ve felsefe yapmaya kalkışmış olmaları ve suretle rollerin ve tabî sahaların hududunu aşmış bulunmalarıdır.’¹⁹⁵ Başgil’in söylediği hudut meselesi doğrudur, ancak mesele din ile ilim meselesinden ziyade, insanlığın ikisi arasında ciddi bir denge kuramamasındandır. Bir zamanlar insanlar maddeye tapar hale gelmiştir. Bir

¹⁹² Ali Fuat Başgil, “Din ve Hayattaki Rolü”, Yeni Sabah, 20 Mayıs 1950.

¹⁹³ Başgil, Din ve Laiklik, s. 66.

¹⁹⁴ A.g.e., s. 77.

¹⁹⁵ A.g.e., s. 232.

zamanlar da, din moda olmuş, insanlar din adına, bin bir çeşit yobazlık örnekleri sergilemişlerdir. Ancak insanlık tarihinde çok az zamanda, madde ile mânâ arasında denge kurulabilmiştir.

2- LAİKLİK

Latince aslından alınmış Fransızca bir kelimedir. Lügat manâsıyla, ruhanî olmayan kimse, dinî olmayan şey, fikir, müessese, sistem ve prensip demektir. Başgil, laikliği şöyle tanımlamıştır: ‘Her şeyden evvel, devletin memlekette mevcut mâruf ve müesses dinlere karşı tarafsızlığı ve her hangi bir din ve mezhebin iç nizamına ve ibadet ahkâm ve erkanına hiç bir suretle müdahale etmemesidir’¹⁹⁶.

a- LAİKLİK VE FERT HAYATI

Başgil’e göre din hürriyetinin teminatı, ancak laik bir devlette olabilir. Tam anlamıyla laikliğin uygulanması şartıyla, laik sistemde, din hayat bulacaktır. ‘Bu hürriyeti, hem dinî, hem de siyâsi taassuba karşı korumak için alınacak tedbir, bir kelime ile laikliktir. Geçen devirleri bir tarafa bırakalım, bugün içinde yaşadığımız devirde ve bugünkü Avrupa realiteleri karşısında, din hürriyeti ancak laik bir devlette gün görüp yaşayabilir’¹⁹⁷.

Laiklik, sadece devlet hayatına dair bir prensiptir. Bununla beraber laiklik, ferdin hayatını düzenleyemez. Çünkü fert, hususi hayatında laik olamaz. Başgil, Laikliğin sadece devlet hayatına dair bir görüş olduğuna inanmıştır: ‘Laiklik, sırf devlet hayatına ait bir hareket ve faaliyet prensibidir. Binaenaleyh ferdin hususi ve mânevi hayatı ve ailesi içindeki vaziyeti ile tenakuza girmez ve dindarlığı asla nefyetmez. İnsan iş ve münasebetler hayatında laik olur, yani işin ve münasebetlerin devletçe vâzedilen konularına göre hareket eder, diğer taraftan ferdi ve hususi hayatında dindar olarak yaşar’¹⁹⁸. Ancak, din sadece ferdin hususi hayatını tanzim etmez, aynı zamanda cemiyet hayatını tanzim eder, işte tam bu noktada, Başgil’in belirttiği, iş ve münasebetler hayatında, din kuralları ile laik

¹⁹⁶ A.g.e. , s . 18.

¹⁹⁷ Ali Fuat Başgil, “*Laiklik Nedir?*”, *Yeni Sabah*, 7 Haziran 1950.

¹⁹⁸ Başgil, *Din ve Laiklik*, s . 174.

kurallar arasında bir çatışma yaşanır. Yani dine, sen git ferdin hususi hayatını, laikliğe de, sen git ferdin iş ve münasebetler hayatına müdahale et denilemez.

Başgil'in, laiklik meselesinde, içine düştüğü çelişkilerden bir başkası da, dinî sadece bir vicdan meselesi olarak görmesidir: 'Laiklik, münasebetler hayatına dair olan dinî kâide ve kanunların resmîyetten kalkması, bunların devlet müeyyidesini kaybederek, hususi hayattan çekilip vicdanlarda yer almasıdır'¹⁹⁹. Daha önce kendisi, dinin cemiyet hayatındaki önemini belirtmişti. Ancak, laiklik konusunda dinin, cemiyet hayatındaki kurallarından vaz geçmiş, ferdin sadece hususi hayatında dini yaşabileceğini savunmuştur. Yani Başgil'e göre fert ikiye ayrılmıştır.

Başgil, devlet ve fert hayatında, dini ve laik kuralların yerini şöyle belirlemiştir: 'Laiklik, din ve devletin birbirinden ayrılması; dinin mâna ve ruh âleminde ve ferdin hususi hayatı ile ailesi hâreminde, devletin de madde ve cisim âleminde ve cemiyetin umumi hayatında hükümrân olması demektir. Laik devlette din, vatandaşın ruhunda ve ahlâkiyatında, hususi ve mânevi hayatında, devlet ise, cisminde ve umumi münasebetlerinde hüküm süreceğine göre, ferdin ruh ve cismi birbirinden ayrılmış ve iki ayrı kumanda merkezine bağlanmıştır'²⁰⁰. Bu durum insanın tabiatına aykırı bir noktadır. Yani insanın özünü parçalayamayız. Madde ile mânâ beraber tecelli eder. Başgil, din bahsinde anlattıklarını unutmuş gibi, insanın iki ayrı kumanda merkezine bağlamasını istemesi, fikirlerindeki çelişkiyi göstermektedir.

İlk başta da söylediğimiz gibi, kişileri ve hadiseleri değerlendirirken, devrinin şartları içinde tahlil edilmesi gerekir. Başgil'in böyle bir tezi savunmasının sebebi ise, dinsizliğin moda olduğu bir zamanda, dini tekrar hayata sokmak istemesidir. Bunun ise başlangıcı, hususi hayattır. Kendisine göre, bu konuda çelişki yoktur. Burada istediği, fert ve cemiyet hayatında itidâl ve muvazeneli bir hayatın tahakkuk etmesidir. Ne din laikliği, ne de laiklik dini insan hayatından çıkarmasıdır.

b- LAİKLİK, İTİDAL MUVAZENE SİSTEMİDİR

Başgil'e göre; Laiklik, itidâl muvazene sistemidir. Ancak, bu sistem içerisinde, vatandaşın din hürriyeti ve buna bağlı hakları korunabilir. Laiklik, devletin dine ve

¹⁹⁹ A.g.e. . s. 177.

²⁰⁰ A.g.e. . s. 178.

dinin devlete bağlanması sistemlerinin, her ikisine aynı derecede muarız ve her ikisini de nefyeden üçüncü bir itidal ve muvazene sistemidir. Bu sistemde, ne devlet dine, ne de din devlete bağlanır. Sadece din ve devlet birbirinden ayrılır. Ve her biri diğerine karşı, muhtar vaziyet alır. Devlet, ne din bezirganlığı yapar, ne de din düşmanı kesilir. Buna mukabil, din de ne devlet müşavirliğine, nede siyâset kahyalığına kalkışır. Vatandaşın din hürriyeti ve buna bağlı hakları, ancak böyle bir itidal ve muvazene havası içinde, gün görüp yaşayabilir²⁰¹.

Başgil, hem dinin devlete bağlanmasına, hem de devletin dine bağlanmasına karşıdır. Çünkü bu iki sistem de suiistimale açıktır. İnsanın belirleyici olduğu her sistem ve yönetim, suiistimale açıktır. Daha önce kendisinin demokrasi mevzunda söylediği gibi, bu olay da bir terbiye melesidir. Onun için, laik sistem, din hürriyetinin uygulanması açısından mükemmeldir diyerek hadiseyi çözmüştür. Ancak, hadise günümüze değin hâlâ sıcaklığını korumakta ve hadiseye ciddi çözüm aranmaktadır. Diğer konularda da olduğu gibi bu hadise de, fiiliyât ve nâzariyat farkı ortaya çıkmaktadır.

Başgil, laik rejimde mâbedin siyâsete karışmaması gerektiğini vurgular: ‘Mâbet siyâsete karışamaz, devlet faaliyetlerine direktif veremez, hükümet politikasını dine uygunluk bakımından tenkit ederek, dindarları aleyhe teşvik edemez. Hülâsa din adamları birer politikacı kesilemez. Buna mukabil, devlette diyanete karışamaz, hükümet adamları, dini kendi emellerine ermek için, birer merdiven olarak, kullanamaz ve hepsi birer fahri ve fuzuli din müçtehidî rolü alamaz’²⁰². İki kurumun birbirine müdahale etmemesi ve politika maşası olmaması açısından, Başgil’e göre laiklik, itidâl muvazene sistemidir.

Bununla beraber, hükümet ve mâbedin ortak hedeflere varması, ülkenin huzuru açısından çok önemlidir. ‘Birbirinden ayrılan, din ile devlet, mâbet ile hükümet birbirine karşı lakayt ve yabancı kalamaz. Hele bunlar birbirine karşı rakip ve düşman vaziyeti asla alamaz. Zira iyi düşünülürse, mâbedin ve hükümetin son ve en yüksek hedeflerinden biri de; Cemiyet, dolayısıyla ferttir. Her ikisi de, insan ferdinin iyiliği, huzur ve emniyetli bir şekilde rahat içinde yaşaması içindir. Mâbet

²⁰¹ Başgil, “Laiklik Ne Demektir?”, Yeni Sabah, 7 Haziran 1950.

²⁰² Başgil, Din ve Laiklik, s. 188.

bu hedefe ferdin iç alemini, hükümet ise dış münasebetlerini tanzim etmek suretiyle yürür²⁰³.

Laik sistemde, beklenen ve özlenen en önemli hadise, hükümetle mabedin, birlik ve beraberlik içinde ferdin huzurunu sağlamasıdır.

c-TÜRKİYE'DE DİN- DEVLET MÜNASEBETLERİ

Başgil, Türkiye'de Din- Devlet münasebetlerini üç devir üzerinde incelemiştir:

aa- Dine bağlı devlet sistemi; Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan, daha doğrusu Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in halife ünvanı almasından itibaren, 19. Yy'ın birinci yarısı sonlarına kadar devam eden devir.

ab- Yarı dinî devlet sistemi; 1839'da Gülhane Hatt-ı' nın ilanından, 1924'te şimdiki Diyanet İşleri Reisliği teşkilatının kurulmasına kadar süren devir.

ac- Devlete bağlı din sistemi; 1924'ten içinde yaşadığımız zamana kadar olan devir²⁰⁴.

Bu üç sistem, Başgil'e göre mahsurludur. Özellikle devlete bağlı din sisteminde, ısrar edilmesinin yanlışlığını vurgulamıştır. Çünkü bu sistemde, din politikacıların metâi haline gelmiştir.

Türkiye'de devlete bağlı din sisteminin kurulması, sırayla şöyle gerçekleşmiştir. Önce 1920'de Şer'îye Vekaleti'nin kurulması, ardında da 1924'te Şer'îye Vekaleti'nden, Diyanet İşleri Reisliğine geçiştir. Yani bu teşkilatın kurulmasıyla, bütün teşkilat ve personeliyle birlikte, hükümet eli ve emri altına girmiştir.

Başgil'e göre devletin Laik olabilmesi için: 'Şer'îye Vekaleti'ni ilga eden 429 sayılı kanunun tadil edilmesi ve bu kanunla doğrudan doğruya hükümet emrine verilen Diyanet İşleri Teşkilatına, üniversiteler kadar olsun bir muhtariyet tanınması, dini gaye ile tesis olunan İslamî vakıfların tesis olunarak, maksat ve gayeye tahsis olunması ve yüksek din adamı ve alim yetiştirecek, dini öğretim müesseseleri kurulması icap ederdi. Bir devletin laik olması için, karar ve hareketlerinde dini mülâhâza ve prensiplere yer vermemesi, yalnız bu kadarla kalması da kâfi değildir. Aynı zamanda Diyanet Teşkilatına da, muhtariyet

²⁰³ A.g.e. , s . 185-186.

²⁰⁴ A.g.e. , s . 192.

tanınması, yani bu teşkilatı kendi sahasında, karar ve faaliyetinde serbest bırakılması şarttır'.²⁰⁵

Türkiye'de, tam anlamıyla laikliğin oturabilmesi için önce devletin, dine olan müdahalesinden vaz geçmesi gerekmektedir. Başgil'in de belirttiği gibi, bu durumda gerçek anlamda bir din hürriyetinden bahsetmek mümkün değildir. Laik sistemde din hürriyetinin tahakkuku, devletin ve dinin kendi sahalarına çekilmesine bağlıdır.

d- DIYANET'İN MUHTARİYETİ MESELESİ

Başgil'e göre, Türkiye'de laikliğin oturamamasının en önemli sebeplerinden biri de, Diyanet Teşkilatı'nın devletin elinde bulunmasıdır. Yani Diyanet Teşkilatı'nın hükümet emri altında tutmaktan vaz geçmesi gereklidir. Başgil: 'Madem devlet laiktir, o halde din ve devlet işleri birbirinden ayrılarak, biri Diyanet, diğeri de siyâset sahasında kalması lazımdır. Laiklik esası üzendeki bir devlette, artık dini teşkilatı hükümet emri altında tutmakta bir mana ve mantık yoktur'²⁰⁶ demiştir.

Başgil'e göre, Türkiye'nin laiklik meselesinde içine düştüğü durumdan kurtulmanın başta gelen çaresi: 'Evvel emirde, yüksek bir İslam İlahiyat Enstitüsü kurmakta ve burada yüksek ehliyetli, diyânet mütehassısları yetiştirdikten sonra, bu adamların idaresi altında ve muhtariyet esası üzerinde, Diyanet İşlerimizi yeni baştan teşkilatlandırmakta görüyoruz'²⁰⁷ diyerek meseleyi halletmek istemiştir.

Başgil, şayet bu mesele halledilmezse, çok önemli bir meseleyle karşı karşıya kalacağımızı belirtmiştir: 'Diyanet buhranı, eğer tez elden giderilmesine çalışılmazsa, Türkiye'yi Komünizm pençesine düşmekten kurtaracak hiç bir kuvvet tasavvur edemem'²⁰⁸ diyerek haklı endişesini belirtmiştir.

Ayrıca, bu mesele istismara açıktır. Özellikle din hürriyeti açısından bakıldığında, politikacıların istismarına uğraması, Başgil'e göre büyük tehlikedir:

²⁰⁵ Ali Fuat Başgil, "Devlet İçinde Din Sistemi ve Laiklik". Yeni Sabah, 10 Haziran 1950.

²⁰⁶ Başgil, Din ve Laiklik, s. 221.

²⁰⁷ A.g.e., s. 225.

²⁰⁸ A.g.e., s. 228.

‘Mesele bizde, her renk politikacılar tarafından istismara çok müsaittir. Din hürriyetinin siyâsi yönden arz ettiği en büyük tehlike budur. İstismarı önlemenin tek çaresi, Diyaneti laik esası üzerinde, personeli ve teşkilatıyla birlikte politika dışı yapmaktır. Bunun için, Diyanet Teşkilatı’nı şuurlu ve muhtar bir benlik haline sokmak lazımdır’²⁰⁹.

Başgil, Diyanet Teşkilatı’nın muhtar hale getirilmesi için bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Çünkü, muhtariyet meselesinin hayata geçirilmesi, laikliğin anlaşılması açısından önemlidir.

Başgil, Diyanet Teşkilatı’nın muhtar hale getirilmesinin önemini, şu umumi hükümler altında incelemiştir.

1- Diyanet İşleri Teşkilatı; İlmî, idarî ve malî muhtariyete haiz hükmî bir şahıs olup, bu kanunda gösterilen uzuvlar marifetiyle temsil olunmalıdır. İslam dininin ibadetleri ve İslamî tâlim ve terbiye ile ilgili bütün teşkilat ve müesseseler Diyanet İşleri Reisliği’ne bağlıdır. Diyanet İşleri Reisliği’nin merkez teşkilatı İstanbul’da bulunmalıdır.

2- Diyanet İşleri Reisliği ile ona bağlı teşkilat ve müesseselerde vazife görenler, siyâsi partilere girememeli; siyâsetle uğraşmamalı ve hükümet işlerine karışmamalıdır.

3- Diyanet İşleri Teşkilatı kendi gelir ve gider bütçesini, bu kanunda gösterilen ilgili uzuvlar mârifetiyle kendisi tânzim ve kabul etmelidir. Diyanet İşleri Teşkilatı bütçesinin gelirleri, eskiden beri mevcut dinî vakıflara yeniden yapılan bağışlar, para yardımları ve dinî tesislerdir. Diyanet İşleri Teşkilatı bütçesinin giderleri, maaş, inşâ, tamir, tesis, telif ve tercüme; tâlim ve terbiye gibi dinî hizmetler karşılığı masraflardır.

4- Vakıflar Umum Müdürlüğü, bütün teşkilatı ve müesseseleriyle ve bütün varı, geliri ve gideriyle, bu kanun neşri tarihinden itibaren Diyanet İşleri Reisliği’ne bağlanmalıdır.

5- Diyanet İşleri Reisliği’ne bağlı teşkilat ve müesseselerde dinî vazife görenler, bu sıfatla ve vazifeleri itibariyle Diyanet İşleri Reisliği emrindedir. Bu

²⁰⁹ Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri, s. 155.

kimseler kanunların Devlet memurlarına tanıdığı himaye ve imtiyazlardan istifade etmeli ve Devlet memurları maaş ve ücret baremine muvazi bir şekilde, Diyanet Reisliği'nce, tanzim olunacak bir barem üzerinden maaş ve ücret almalıdırlar.

6- Diyanet İşleri Reisliği'ne bağlı teşkilat ve müesseselerde vazife görenlerin tayin ve terfileri ile, vazifelerine son verilmesi ve Diyanet İşleri Reisliği emrine alınması; emeklilik maaşı keyfiyetleri, bu hususlarda devlet memurları hakkında tatbik olunan kanun hükümleri esas tutularak, Diyanet İşleri Reisliği'nce tespit olunmalıdır.

Başgil, muhtar bir Diyanet Teşkilatı'nın, merkez ve taşra teşkilatının sınırlarını şöyle çizmiştir.

1- Diyanet İşleri Merkez Teşkilatı: Reislik, Diyanet şurası, Baş müşavirlik, Yüksek müşavere heyeti, Baş müfettişlik, Varidat ve evkaf, Tedris ve neşriyat, İmar, Muhasebe ve Zat işleri müdürlükleriyle, Hukuk müşavirliği ve İnzibat meclisini ihtiva etmelidir.

2- Vilayetlerde ve mümkün olan Kazalarda; Diyanet İşleri başında Müftü, Diyanet meclisi, Diyanet işleri meclisi, inzibat meclisi ve ayrıca vilayet merkezlerinde bir Müftü müşaviri bulunmalıdır.

Başgil'in, muhtariyet çerçevesinde Diyanete bağlı kurulacak mekteplerle ilgili hükmü şöyledir: Vilayet ve kazaların ve imkan nispetinde nahiye ve köylerin müftülüklerce tespit olunan, camilerde veya müstemilatında (Diyanet Mektepleri) açılmalıdır. Bu mekteplerde, reşit olmayan küçük çocuklara ve büyüklere mahsus olmak üzere, ayrı ayrı gün ve saatlerde, serbest din bilgisi dersleri verilmelidir. Dersler, İslam Enstitüsü'nden, mezun yetiştirinceye kadar ehliyetli din adamı olmakla maruf kimseler tarafından okutulmalıdır.

Başgil, mekteplerin üstünde, İlahiyat Enstitüsü'nün kurulmasını, böylece gerçek anlamda din adamı yetiştirilmesi taraftarıdır: Din hadimi, hocası ve alimi yetiştirmek üzere, İstanbul'da ve icap eden başka yerlerde Diyanet İşleri Reisliği'ne bağlı muhtar birer (İslam İlimleri Enstitüsü) kurulmalıdır. Enstitünün her devresi yatılı ve meccani olmalıdır²¹⁰.

²¹⁰ Başgil, Din ve Laiklik, s. 315.

Başgil'in kaleme almış olduğu proje, Diyanetin muhtar bir hal alması ve Devlete bağlı din sisteminden kurtulmak içindir. Böylece Din, tek bir çatı altında toplanarak, her hangi bir şekilde, kim tarafından olursa olsun, suiistimallere kapatılacaktır. Bu muhtariyet meselesinin tam anlamıyla gerçekleşmesi neticesinde, Başgil'in ifadesiyle "itidal bir sistem" olan gerçek laikliğe geçilecektir.

e- TÜRKİYE'DE, LAİKLİĞİN ANLAŞILAMAMASININ SEBEPLERİ

Türkiye'de laikliğin oturmuyuşunun en önemli sebebi, anlaşılamamasıdır. Hristiyanlık dininin, hüküm sürdüğü bir ülkenin şartlarından çıkan laiklik, Müslüman bir ülkeye uydurulamamıştır. Çünkü o yıllardaki Hristiyanlık akideleriyle, Müslümanlık arasında önemli farklar vardır. Bunlardan en önemlisi, Hristiyanlık akidesinin, o dine mensup insanlar tarafından tahrif edilmesidir. Hal böyle olunca ilerki zamanlarda, insanlar değişikliğe uğramış olan bu dinî hayattan çıkarmak için laiklik kavramını geliştirmişlerdir. Hristiyanlığı baz alan böyle bir ölçüyü, otantik olan İslam dinine tatbik etmek ve burada laikliğin oturmasını beklemek oldukça güçtür.

Başgil bu durumu şöyle izah eder: 'Bu kelime bize meşrutiyet yıllarında girmiş ve o zaman (la dini) diye tercüme edilmiştir. Gariptir ki laiklik kelimesi, bizde elli senelik bir ömre malik olmasına rağmen, halkımızın büyük bir ekseriyetin de hâlâ layığıyla anlaşılamamıştır. Çünkü Hristiyanlığın aksine, Müslümanlıkta rahipler ve ruhaniler diye ayrı ve imtiyazlı bir sınıf yoktur. İslamiyet'te kavim ve kabile, soy ve sop imtiyazı olmadığı gibi, şahıs ve sınıf imtiyazı da yoktur. İslamiyet, bütün Müslümanların, hukukta, şeref ve imtiyazda eşitliği kaidesine dayanır. Bu kaidenin tek bir istisnası vardır o da, "Allah indinde en makbul ve mümtaz olanınız, ibadet ve taatleriyle Allah'a en yakın olanınızdır", mealindeki ayetin müjdelediği Müslümanlardır. İki din arasındaki bu esaslı ve tarihi ayrılık sebebiyledir ki, Müslüman Türk, laikliği anlamakta güçlük çekmektedir'²¹¹.

Hakikatte, İslamiyet'in koyduğu kuralların, Başgil'in de belirttiği gibi, insanların her konuda eşit olmaları ölçüsünün, Hristiyanlık dininde bulunmaması

²¹¹ A.g.e. , s. 164.

nedeniyle, Hristiyanlık dünyasında ortaya çıkmış bir kavramın, İslam Dünyasında yerleşmesinin zorluğu doğaldır.

f- DİN HÜRRİYETİ VE LAİKLİK PRENSİBİ, 1961 ANAYASASI'NA NASIL GİRMELİDİR

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nden sonra, gündemin en önemli konularından biri Anayasa meselesidir. Başgil, MBK hükümetinin, yeni bir Anayasa yapılması talimatı vererek oluşturulan Anayasa komisyonuna; Din hürriyeti ve laiklik prensibinin, Anayasa'ya ne şekilde girmesi gerektiği hakkındaki görüşlerini açıklamıştır. Böylece, Türkiye'de laiklik oturabilir ve kişinin din hürriyeti garanti altına alınmış olabilirdi. Başgil, bu düşüncelerini şöyle maddelemiştir:

1- Devlet ve din, her biri kendi sahasında dahil olan işlerde muhtar ve müstakildir.

2- Türkiye Cumhuriyeti'nde mevcut ve müesses bütün din ve mezhepler müsavi olarak kanunun himayesi altındadır.

Umumî ahlâk ve âdaba aykırı olamamak ve amme nizamını bozmamak şartıyla, herkes mensup olduğu din ve mezhebin naslarını ve teamülleri gereğince, o din ve mezhepte yerleşmiş dil, usul ve erkan üzere ibadet etmekte; gerek tek başına, gerek topluca, o din ve mezhebin ayinlerini icra etmekte serbesttir.

Hiç kimse, her hangi bir dinî akide ve kanaatlerinden ve bunları açıklamasından dolayı rahatsız edilemez.

3- Hiç kimse, her hangi bir din veya mezhebi benimsemeye, o din ve mezhebin emir ve icaplarını yerine getirmeye hiçbir şekilde zorlanamaz.

Çocukların, on altı yaşlarını bitirmelerine kadar, dini terbiyelerini ana, babaları, serbestçe tayin eder.

4- Hiç kimse her hangi bir din veya mezhebe mensup olduğundan veya hiç bir din ve mezhebe mensup olmadığından dolayı rahatsız edilemez.

Türkiye Cumhuriyeti'nde mevcut ve müesses din ve mezheplerden başka, yeniden her hangi bir şekilde din ve mezhep, tarikat, gizli teşekkül veya cemiyet kurulamaz.

İlga edilmiş olan tarikatlar yeniden tesis edilemeyeceği gibi, bunların ayinlerini icraya mahsus tekke ve zaviyelerde yeniden açılmaz.

Türkiye Cumhuriyeti'nde mevcut ve müesses din ve mezhep mensuplarının sırf dini ihtiyaçlarını elbirliği ile karşılamak ve yardımlaşmak gayesiyle kuracakları cemiyetler, umumi surette cemiyetler hakkındaki kanun hükümlerine tabîdir.

Devlet, gerek çeşitli din ve mezhep mensupları ve gerek hiçbir din ve mezhebe mensup olmayanlar arasında çıkan ihtilafları kanun hükümleri dairesinde yatıştırmak için gereken tedbirleri alabilir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde mevcut ve müesses din ve mezhep mensuplarını, dini duygularından dolayı sözle ve yazıyla yahut karikatür gibi ifade vasıtalarıyla incitecek hareketlerde bulunmak yasaktır.

5- Umumî ahlâk ve âdaba aykırı olmamak ve amme nizamını bozmamak şartıyla, herkes mensup olduğu din veya mezhebin akide ve esaslarını, sözle ve yazıyla yaymakta ve okutmakta serbesttir.

Dini neşriyat, umumî neşriyat dışında ayrı bir kanuna, murakabe ve tâhdide tabii tutulamaz.

6- Her hangi bir din ve mezhebin akide ve esasları, her hangi bir partinin veya siyasi bir kanaatin lehinde veya aleyhinde, övme veya küçük düşürme şeklinde propaganda vasıtası yapılamaz.

Müslim veya gayri Müslim Diyanet makamları emrinde, maaşlı veya ücretli, dinî bir vazife görenler, bu vazifeleri devam ettiği müddet içinde, her hangi bir partiye veya siyâsî bir teşekküle aza olamazlar.

7- Türkiye Cumhuriyeti'nde, İslam Dinine ait işler, Diyanet İşleri Reisliği'ne bağlıdır.

Türkiye Diyanet İşleri Reisliği, beş senelik bir gelişme devresi sonunda, ilmi, dinî ve idarî hususlarda muhtariyete haizdir.

Gelişme devresi içinde, Diyanet İşleri Reisliği, Başvekalete bağlı olarak idare edilir.²¹²

Sonuç olarak; Din ve laiklik mevzusunda Başgil'in fikirlerini özetlemek gerekirse:

²¹² Başgil. İlmin Işığında Günün Meseleleri. s . 131.

1- Allah inancı bir memleket için çok önemlidir. Bu şuurun kaybedilmesi, milletlerin bu idealden yoksun olarak yaşamaları, milletlerin istikametlerini kaybetmelerine neden olmuştur.

2- İnsanlar her devirde din ve maneviyat kuvvetine muhtaç olmuşlardır.

3- Din ile devlet arasında, her hangi bir rekabet ve düşmanlığın olması mümkün değildir.

4- Türkiye’de 1924’ten beri dinin devlete bağlanması sistemi vardır.

5- Din ve vicdan hürriyeti, Anayasa’ya konduğu günden itibaren sırf kağıt üzerinde kalmıştır. Uygulanamamıştır.

6- Başgil; Dinin, insanın hususi hayatına, laikliğin iş ve münasebetler hayatına, hakim olmasını istemiştir. Ve böylece din, sadece bir vicdan meselesi haline gelmiştir. Başgil’in bu fikri savunmasının sebebi, din ile devleti barıştırmanın yolunun ancak laiklikten geçebileceğine inanmasındandır. Burada bir çelişkinin olduğunu daha önce belirtmiştik, ancak Başgil’in yaşadığı dönem göz önünde bulundurulursa, bunu iyi niyetle karşılamak lazım gelir.

7- Laikliğin oturması açısından, Diyanet Teşkilatı’nın, muhtar bir vaziyet alması gerekmektedir.

Maddeler halinde saydığımız bu fikirler, Başgil’in din ve laiklik hakkındaki düşüncelerinin özetidir. Her zaman olduğu gibi Başgil’in en önemli endişesi, fert ve cemiyet hayatının huzurunun sağlanmasıdır. Bunun için, laiklik bir itidal sistemdir.

3- İSLAM KONGRESİ VE BAŞGİL’İN DÜŞÜNCELERİ

Mayıs 1952 yılında, Pakistan’ın Karaçi kentinde toplanan İslam Kongresi’nde, Ali Fuat Başgil, İslam Birliği kurulması hakkında fikirlerini açıklamıştır. Bu konuyla ilgili önemli konuşma yapmıştır. Müslüman milletlerin birleşmesi gerektiğine inanan Başgil’in bu konuşması şöyle olmuştur: ‘Müslüman milletler, niçin birleşmesin ve dört yüz milyonluk bir insan ve iman bloğu vücuda getirmesin? Burada yalnız bizim için değil, dünya sulhu içinde fayda vardır. Bugünkü İslam Dünyası için, sadece varlığını muhafazadan başka ne bir ideoloji harbi, ne de bir toprak kavgası mevcut değildir. Binaenaleyh, Müslüman milletlerin birleşmesi sulh için ve insanlığın selâmeti için teminattan başka bir şey değildir.

Bu birleşmenin gerçekleşebilmesi için şartlar mevcuttur; Bizim yapacağımız şey, tarihi ve manevi bağları kuvvetlendirmek, ırk, lisan ve milli menfaat aykırılıklarının menfi tesirlerini bertaraf etmek üzere müşterek bir İslam şuuru yaratmak için imkan vasıtalarını aramak ve bulmaktır²¹³.

Başgil, İslam birliğinin kurulabilmesi için şu noktalar üzerinde durmuştur:

1- Propaganda: Dünya Müslümanları el ele verip birleşmesi lazım geldiğini ve bunun yalnız siyâsi değil, hemde ahlâki bir zaruret olduğunu, her Müslüman memleketin gerek halkını, gerekse hükümet ve politika adamlarını inandırmak.

İslam Birliği fikrini yaymak, açmak, aşlamak ve münakaşa etmek üzere Müslüman memleketlerin her birinde, milli ve mahalli gazete ve mecmua, eser ve risale neşredilmeli, toplantılar tertip edilerek, nutuklar, konferanslar verilmelidir. Bu işleri teşkilatlandırıp gayeye uygun bir usûl dairesinde, sevk ve idare etmek üzere (İslam Birliği Neşriyat Merkezi) vücuda getirilmeli ve Müslüman memleketlerde bu merkezlerle alakalı “İslam Birliği Neşriyat Bürosu” kurulmalıdır.

2- Müslüman Milletler tanışmalı ve anlaşmalıdırlar: Başgil’e göre, bunun için gerekli olan üç şart vardır:

a- Müslüman Milletler arasında bir gümrük ittihadı kurulmalıdır.

b- Müslüman memleketler arasında, seyahatleri teşvik etmeli ve azami derecede kolaylaştırmalı; pasaport ve döviz işlerini en kolay ve en basit haddine indirilmelidir.

c- Müslüman Milletler arasında geniş ölçüde talebe mübadelelerine girişilmelidir.

Başgil bu konuşmalarında, Müslüman Milletler arasında birleşmeyi, siyâsi yönden ziyade, ticârî, içtimâî ve harsî münasebetlerde, temin edilmesinin önceliğini vurgulamıştır.

3- Müslüman Milletlerin iktisâdî kalkınmaları ve karşılıklı anlaşmaları: İslam Dünyası’nın ilerlemesi için, iktisâdî ve ticârî faaliyetlerini arttırmaya ve hususiyle sanayi sahasında ilerlemeye muhtaçtır.

²¹³ Ali Fuat Başgil, “Müslüman Milletler Kongresi, Konuşmaları”. İslam Nuru, S. 18, İstanbul 1952, s .20.

Kalkınma ve ilerleme bahsinde remzimiz; ilimde, teknikte ve çalışma metotlarında, garbın telakkilerini almak ve benimsemek, fakat bunun ötesinde milli ve Müslüman kalmak gereklidir.

Müslüman Milletler arasında, müşterek menfaat esasına dayanmak üzere ticari anlaşmalar vücuda getirmek çok yerinde olur. İktisâdî menfaatlerde anlaşılan memleketler, siyâsî noktalarda çok çabuk anlaşır ve birleşirler.

4- İslam Külliyesi meselesi: İslam Birliği fikrini tahâkkuk sahasına çıkaran imkan ve vasıtalardan biri de, Müslüman Milletlerde, yüksek İslamî ilim ve kültür vahdeti tesis etmek; bunun içinde Müslümanların yardımlarıyla bir “İslam İlimleri Külliyesi” vücuda getirmektir diyen Başgil, İslam ilimlerinde kendi asli vahdetini bulmak mânâsında, toptan bir Rönesans ihtiyacının doğduğunu, dinsizliği sistemli bir şekilde neşredenlere karşı, inandığımız ve canımız gibi sevdiğimiz İslamiyet’in ve modern bilgi silahıyla mücehhez olarak, kendisini müdafaa ve mensuplarını himaye etmesi lazım gelmektedir, sonucuna varmıştır²¹⁴.

Başgil burada, İslam dininin akidelerinde, yapılması gereken bir Rönesans’tan değil, insanların düşüncelerinde yapılabilecek yenilikten bahseder. Müslümanlar arasında kurulacak birliğin, Avrupa Topluluğu’na benzer nitelikte olmasından yanadır. Özellikle İslam Dünyası’ndaki bölünmüşlüğü yok edilmesi açısından, İslam İlimleri Külliyesi’nin kurulmasının önemli olduğunu belirtir.

İslamcılığı andıran bu ifadeleri, Başgil, adı geçen kongreden başka hiç bir yerde ifade etmemiştir. Başgil İslam dini ile ilgili düşüncelerini de sadece “Diyanetin Muhtariyeti Meselesini” izah ederken anlatmıştır²¹⁵.

D- MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK

1- MİLLET

Aynı topraklar üzerinde yaşayan, aynı kökten gelen, tarih, töre çok defa da dil ve din ortaklığı bulunan insanların tümüne millet denir. Millet, devleti oluşturan en

²¹⁴ Ali Fuat Başgil, “Müslüman Milletler Kongresi, Konuşmaları”, *İslam Nuru*, S. 19, İstanbul 1952, s. 19.

²¹⁵ Başgil; İslam Birliği fikrini, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sadece adı geçen kongrede dile getirmiştir. Bunun dışında, 1962 yılından itibaren, Yeni İstanbul gazetesinde yayınladığı bazı yazılarında bu konuya

önemli yapı taşıdır. Bir devletin oluşabilmesi için milletin olması gerekir. Bu bağlamda millet; aynı topraklar üzerinde, ortak paydalarda buluşan insan gurubudur. Başgil'e göre millet: 'Sınırları belli bir ülke üstünde yaşayan, aynı bir anadili konuşan, çok kere aynı dine mensup olan ve uzak yakın ataların şahsında yaşamış, acı tatlı günlerin hatıralarını taşıyan insanlar arasındaki ruh kaynaşması ve gönül birliğidir'²¹⁶. İşte insanları millet yapan en önemli unsur o gönül birlikteliği ve aynı kültürü paylaşmalarıdır.

Bütün insanların, dünyada tek başlarına fert olarak yaşaması mümkün değildir. Önce bir cemiyette, oradan da hareketle bir milletin içinde yaşamaya mecburdurlar. Çünkü fert, tek başına ihtiyaçlarını karşılayamaz, tabii bazı ihtiyaçlarını karşılayabilir, fakat millet haline gelmeden müşterek ihtiyaçlarını karşılaması mümkün değildir. Bundan dolayı, ferdi kendi köşesine çekilmiş bir vaziyette dünyaya aldırmadan, hayatını sürdürmesi mümkün değildir. Aile müessesesi olduğu müddetçe ferdin millete dönüşmesi olağandır.

Milleti, 'Müşterek kan meydana getirir, milleti müşterek dil yoğurur ve yapar, millet birliğini vücuda getirmekte müşterek ülkenin rolü, millet birliğinin teşekkülünde siyâsi faktörlerin ve müşterek menfaat duygularının rolü milleti meydana getirir'²¹⁷. Yani millet, ülke, kültür, tarih, dil, din ve menfaat birlikteliğidir.

Milliyet

Yukarıda da belirttiğimiz gibi insanlarda, aile fikri olmasaydı millet olamazlardı. Ferdi, kendi milletine çeken düşünceye de milliyet denir. Başgil, bir ruh haleti ve gönül işi olarak milliyeti şöyle tanımlamıştır: 'İnsanı kendi nevine, yani millet grubuna çeken ve o gruba bağlayan manevî bir bağdır. Milliyet "bizim" dediğimiz grup fertlerini birbirine düğümleyen gönül bağıdır'²¹⁸.

Milliyet; hukuk bakımından, 'ferdi milli devlete bağlayan vatandaşlık bağıdır. Bu bağın nasıl doğduğu ve kimlerin vatandaş sıfatı aldığı, her devletin vatandaşlık

değirmiştir. Ancak, "İslam Birliği" başlığı altında makale kaleme almamıştır. İslam dini ile ilgili düşüncelerini "Din Bahsinde" ayrıntılı bir şekilde aktardık.

²¹⁶ Ali Fuat Başgil, "Milliyetçilik Bahsi", *Yeni İstanbul*, 14 Haziran 1964.

²¹⁷ Ali Fuat Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku*, Fasikül II, s. 142-143.

²¹⁸ Başgil, "Milliyet Nedir?", *Yeni İstanbul*, 24 Haziran 1964.

kanununda gösterilmiştir. Sosyoloji bakımından milliyet, bir neve mensup olma duygusudur²¹⁹. Fert mensup olma duygusuyla yaşar ve o duygu onu güçlü kılar.

2- MİLLİYETÇİLİK

Kendi milletine has şeyleri üstün tutma, Milletin hareket hürriyetini sınırlandırabilecek her türlü birleşmeye karşı çıkarak mücadele veren bir akımdır. Modern anlamda, 1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkmış bir düşünce hareketidir. İrk, dil, din ve kültür bağları, dolayısıyla milli bir topluluk meydana getirdiklerinin bilincine varan kimselerin oluşturduğu akımdır. Kısaca milletini sevmek ve onun hizmetinde olmak demektir.

Başgil; Milliyetçi, mensup olduğu milletin dilini, dinini, tarihini ve temiz geleneklerini seven ve onun mukaddes saydığı şeyleri takdis eden insandır,²²⁰ şeklindeki tarifıyla, Milliyetçiliğinin ölçüsünü belirtmiştir. Başgil kendi Milliyetçiliğini şöyle tarif etmiştir: ‘Benim Milliyetçiliğim ne ırkçılıkla birbirine karışır, ne de garbın ilim ve medeniyetinden bol bol faydalanmamıza engel olur. Milliyetçilik, millet adı verilen geniş bir gönül birliğine bağlanır’²²¹ diyerek ırkçılığı reddetmiştir.

Her ne kadar insanlar, kültür milliyetçiliğini savunsalar da milliyetçiliğin ırk unsurunu bir türlü bastıramamaktadırlar.

Başgil’e göre, İnsanın kendini milletine temiz duygularla bağlamış olduğu Milliyetçiliğin, bizim tarihimizde üç merhalesi vardır:

1. Merhalesi; Osmanlı Devleti’nin yıkılış döneminde meydana gelen Türkçülük fikir akımıdır.

2. Merhalesi; Milli Mücadele sırasında milletin uyanışına vesile olan safhadır.

3. Merhalesi; 1937’de Anayasaya girerek, içtimâi siyâset prensibi olan safhasıdır²²².

Bununla beraber insanların Milliyetçilik duyguları, gösterilen üç merhalede farklı boyutlardadır. Birincisinde, Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü durumdan

²¹⁹ Başgil, Esas Teşkilat Hukuku, s. 143.

²²⁰ Başgil, “*Milliyetçiliğin İdeolojisi*”, Yeni İstanbul, 3 Temmuz 1964.

²²¹ Başgil, “*Milliyetçilik Bahsi*”, Yeni İstanbul, 30 Kasım 1963.

²²² Başgil, Esas Teşkilat Hukuku, s. 146.

kurtarmak gayesiyle ortaya atılmış bir fikir akımıdır. Buna göre, Türklerin murahhas olduğu bir sisteme geçilme çabası vardır. İkincisinde ise, milleti tek bir gaye etrafında toplayıp, milleti düşmanlarına karşı ateşleyici rolü vardır. Üçüncüsünde de, millette, farklı içtimâî duyguları geliştirmek için devlet politikası olarak uygulanan durumdur. Burada, insanların milletlerine olan temiz bağlarının, farklı zamanlarda, farklı durumlarda aldığı merhaleleri gösterilmiştir.

Başgil aynı zamanda, Türk milliyetçisinin muhafazakar, hatta dindar olduğunu vurgulamış, Türklüğü'nü Müslümanlığı'na borçlu olduğuna inanmıştır: 'Türk Milliyetçisi; muhafazakar hatta dindardır, Müslümanlığına bağlıdır. Filhakika yükseltici Müslümanlık ve dindarlık, Milliyetçinin iki esaslı vasfıdır. O Müslümanlığa bağlıdır, çünkü bilir ki Türk milleti aziz vatan toprakları üzerindeki varlığını ve Türklüğünü her şeyden evvel Müslümanlığına borçludur'²²³. Milliyetçilik, maneviyatçılığı beraberinde getirmiştir. Çünkü, aynı maneviyata inanma milliyetçiliğin gereğidir.

Başgil'e göre Türk milleti, sırf kendi ülkesi üstünde, yalnız yaşayan bir millet değildir: 'Milliyetçinin nazarında, bugünkü Türk milleti, sırf kendisini düşünen ve dört yanı kapalı bir egoizm içinde yaşayan bir millet değildir. O bilakis, bir tarafta ırktaş sıfatıyla dünya Türklerine, bir taraftan da dindas sıfatıyla dünya Müslümanlarına sınıksız bağlıdır. Ve bu iki yönlü bağlılık, Türk milleti için tükenmez bir manevi feyiz ve kuvvet kaynağıdır'²²⁴. Türk milletinin bu alem şümul yönü sayesinde, milliyetçilik te geniş sahalara yayılmıştır.

Sonuç olarak Başgil Milliyetçiliği; Milletini seven ve onun hizmetinde olan anlamında görmüş, milliyetçiliğin müspet yönüne işaret etmiştir. Ve kendisini Milliyetçi, Maneviyatçı, Hürriyetçi, Terakkici ve Muhafazakar olarak nitelendirmiştir. Başgil, milliyetçiliği kan ve menfaat gibi sırf maddi elamanlarda görmemiştir. Milliyetçiliği gönül birliği ve manevi muhit olarak görmüştür. Bundan dolayı kendisini, yalnız milliyetçi olarak değil, aynı zamanda maneviyatçı olarak görmüştür.

²²³ Ali Fuat Başgil, "Milliyetçi İdeolojinin Aktif Yönü", Yeni İstanbul, 5 Temmuz 1964.

²²⁴ Gös. yer.

E- TÜRKÇE MESELESİ

Türkiye’de, 1940’lı yıllarda Türkçe meselesi ortaya çıkmıştır. Bir devlet politikası olarak dilde yenileşme adı altında, dil tahrif edilmiş, içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Başgil, yapılan bu hatalar yüzünden, Türkçe meselesi adında bir eser kaleme alarak, *dilimizin nasıl tahrif edildiğini izah etmeye çalışmıştır*. Ayrıca, kültürün en önemli parçası olan ve milletimizi ayakta tutan bu unsurun önemini de anlatmıştır.

‘Son zamanlarda, milli dilimizde ihdas edilen buhran devam etmekte ve gittikçe kesif bir hal almaktadır. Mektep, kanun, mahkeme ve her çeşit resmiyet yoluyla zorla tutturulmaya çalışılan uydurma dil, daha şimdiden nesiller arasında korkunç bir ayrımcılık yaratmış ve milletin mânevi bünyesinde, iyileşmesi güç yaralar açmıştır’²²⁵.

Devrin hükümet adamları tarafından, zorla ve kanun yoluyla bir milletin bin yıllık birikimi olan diline yapılan bu hareketler, Başgil ve bir çok insanı hayretler içinde bırakmıştır: ‘Türkçe’imizin, hükümet zoru ve kanun yoluyla içinden çıkılmaz tenakuzlara saplandığı ve bir traji komik mesele haline konulduğu bugün, artık herkesçe ve her sınıf halkça bilinen şeylerdir. Memleket dili Türkçe’imiz, tarihin hiç bir devrinde ve hiç bir diyarında rastlanmadık bir hükümet hatasının kurbanı olmaktadır’²²⁶. Dilde yapılmak istenilen bu uydurmacılık faaliyeti, maalesef bir ihanet derecesine kadar varmıştır.

Başgil, bütün bu yapılanları anlattıktan sonra, Türkçe’nin tarihsel tanımını yapmıştır: ‘Bu milletin bir tek dili vardır; yerli ve yabancı muhtelif dil elemanlarının, tarih kazanında kaynaya kaynaya helmelenip, hamur olmasından meydana gelen ve her büyük milletin dili gibi, iç ve dış mantığının icaplarına göre, yavaş fakat devamlı bir tekamül süzgecinden geçerek, süzüle süzüle bugün berraklığını bulan memleket dili Türkçe’imiz’²²⁷ meydana gelmiştir.

Başgil, her gün yeni bir kelime icat ederek, hükümet adamlarının gözüne girmek isteyen sözde dilcilere, en keskin eleştirilerini yapmış, kısa zamanda

²²⁵ Ali Fuat Başgil, *Türkçe Meselesi*, İstanbul 1948, s. 1.

²²⁶ A.g.e. . s. 9.

²²⁷ A.g.e. . s. 7.

akıllarını başlarına almalarını tavsiye etmiştir. Uydurma dilcilere, ilmî sorular yönelterek, bundan kasıtlarının ne olduğu öğrenmek istemiştir: ‘Ruhiyatçı ruh, tarihçi tarih icat eder mi? Hayret ediyorum ki, yirminci asrın ortasında bizler, daha Aristo zamanında halledilmiş basit bilgi meselelerine cevaplandırmak zorunda kalıyoruz. Hayır dostlarım! Hesapçı adet, hendeseci şekil icat etmediği gibi, dilcide dil icat etmez’²²⁸. Bütün dilciler hadlerini bilmelidirler. Özellikle dil gibi bütün milleti ilgilendiren bir meselede, kendi bildiklerini yapamazlar.

Uydurma dilcilerin başı sayılan Nurullah Ataç’ın, dil konusundaki ısrarını, ‘deliliğe kadar götüren bir ruh hastalığı ve kuru inatçı bir taassup’,²²⁹ şeklinde tenkit etmiştir. Başgil, dilcilerin bu inadına ve hükümet politikalarına bir türlü anlam verememiştir.

Başgil, Fransızların bile, ihtilalden sonra her şeyi attıklarını, fakat Fransızca’ya dokunmadıklarını söyleyerek, bizim hükümetimizi ve dilcilerini Türkçe’ye olan düşmanlıklarını anlamak istemiştir. Esasen Fransız ihtilalcileri, eski rejimden kalma neler varsa hemen hepsini söküp çöplüğe attıkları halde, Fransızca’ya el uzatmaktan çekinmişlerdir. Çünkü bu Millet; Dilini, uğrunda kan döktükleri millet ve vatan ülküsünün cismi ve canı telakki etmişlerdir²³⁰. Fakat bizim hükümet adamlarımız ve dilcilerimiz, milleti ayakta tutan bu unsuru tamamen değiştirip, millet beraberliğini sarsarak yok etmek istemişlerdir.

Başgil’e göre, kanun yoluyla milletin dilini ortadan kaldırmak isteyen insanlar, bir o kadar da memleketin ilim ve irfan hayatına da zarar vermişlerdir: ‘Hükümetçe girişilen ve bu memleketin modern ilim ve irfan hayatının genişlemesini, en az bir asır geciktirecek olan dil davasının mevzu ve gayesi, millet mefhumunu bile kökünden kazımaya giden halin’²³¹ sebebi anlaşılmış değildir.

Sonuç olarak Başgil, kanun yoluyla dil değiştirmek gibi, muazzam bir hükümet tasarrufu, acaba hangi bir maslahatın icabına, mantık ve lüzumuna dayanmaktadır

²²⁸ Ali Fuat Başgil, “*Geme Türkçe Meselesi*”, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1945.

²²⁹ Başgil, *Hatıraları*, s. 132.

²³⁰ Başgil, *Türkçe Meselesi*, s. 22.

²³¹ Başgil, “*Türkçe Meselesi*”, *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1945.

sorusuyla, dilde yapılan yanlışlıkların mesnedini öğrenmek istemiştir. Babıaliceyi kovacağız, Osmanlıca'yı Türkçeleştireceğiz ve halk dilini, ilim ve adalet dili yapacağız gibi söylemlerle de, hiç bir yere varılamayacağına inanmıştır. 'Dil işi, hükümet ve politika işi ve kanun mevzuu değildir. Memleket teşrî heyetinin, tek taraflı bir görüşüyle ve hedefi belli olmayan bir politikanın sözcülüğünü yaparak, milletin dilini değiştirmeye hakkı yoktur'²³² diyerek, hükümete karşı dil konusunda açık tavrını koymuştur.

Nesilleri yok edecek bu cereyanın, bir an önce sona erdirilmesini, yazılarıyla halka duyurmuştur. Milleti millet yapan en önemli unsurlardan, dilimizi yok etmek isteyenlere karşı Başgil, mücadele ederek bir milliyetçilik örneği göstermiştir.

F- TÜRK İNKILABI VE ATATÜRK

Ali Fuat Başgil, kendisine yapılan haksız "Atatürk düşmanı" isnatlara karşı cevap vermiştir. O hiç bir zaman, Atatürk düşmanı olmadığını, her zaman Atatürk'ü iyi duygularla hatırladığını ifade etmiştir. Biz de zaten bunun böyle olduğunu; hem tek parti zamanı kısmında, hem de burada anlattık.

İnkılap, bir halden bir başka hale geçmek, millet hayatında bir devri kapayıp, yeni bir devir açmak demektir. İnkılap iki şekil almaktadır.

1- Siyâsî, hukukî ve sosyal ana esaslar kalmak şartıyla, bir hükümetin ve idarenin yapmış olduğu inkılaptır. 'Buna kadro inkılabı denir. Netice itibariyle bir ıslahattır. Buna, memleketimizde meşrutiyet inkılabını örnek verebiliriz. Meşrutiyet inkılabı Cumhuriyet inkılabına zemin hazırlamıştır'²³³.

2- Diğer bir çeşit inkılapta, sadece kadro değişmesiyle kalmaz, siyâsî, sosyal bütün cemiyet hayatında köklü değişiklikler yapar. Bu değişmeler bir zaruretin ifadesi olabilir. Ancak bu inkılap yeniden kurmazsa, ihtilal anarşiye dönüşür.

'Evvela memleketimizde vücuda gelen değişiklikler ve yenilikler hiçten ortaya çıkmış ve rasgele yapılmış değildir. Türkiye'miz bir buçuk asra yakın bir zamandan beri, içinde yuvarlandığı tarihi ve sosyolojik vukuatın bir müntehası olmuş ve

²³² Ali Fuat Başgil, Türkçe Meselesi, s . 27.

²³³ Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri, s . 162.

yüksek bir ülküye doğru uzanmıştır. Bu ülkü, milletçe hürriyet ve istiklal ve (bütün cihanda medenî bir heyeti içtimâiye) haline gelmek olmuştur²³⁴.

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'ndan Mondros Mütarekesi ile yenik çıkması üzerine, milletimizin elinde kalan son toprak parçası Anadolu'yu, İtilaf Devletleri'nin işgal etmelerine karşı verilen mücadelenin sonunda, Anadolu'da yeni bir devlet kurulmuştur. İşte bu devletin ve Türk inkılabının mimarı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Atatürk inkılabı, Türk milletine yeni ve medenî bir hayat yolu açmıştır.

Atatürk'ün milli mücadele öncesi ve sonrası, millete olan inancı, bu inkılabın gerçekleşmesine sebep olmuştur. Milletimizin büyük ümitsizliğe düştüğü bir zamanda, 'Milleti yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır'²³⁵, direktifini vermesinde ve milletin azmini ve iradesini harekete geçirmesinde, büyük rol oynamıştır.

Sonuç olarak Başgil, Atatürk'e olan inancını ve vefasını şu cümleleriyle ifade etmiştir: 'Türk'ün yakın tarihinde en büyük bir şahsiyetini anmayı ve ona Türk nesillerinin minnet ve şükranlarını iletmeyi, vatanî ve millî bir borç biliriz. Bir milletin büyüklerine karşı saygı ve minnet beslemesi, hem büyüklüğünün delili, hem de millî ve insanî bir vazifedir'²³⁶. Başgil'in bu ifadeleri, Atatürk'e olan bağlılığının göstergesidir.

G- 27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ VE MENDERES

1950 yılında resmi olarak tek parti dönemi kapanmıştır. Bu dönemi kapatan ve iktidar koltuğuna oturan Demokrat Parti'nin, on yıl süren iktidarına, 27 Mayıs 1960 Askeri darbesi sona erdirmiştir. 1950 seçimlerinin sonucunda meydana gelen Demokrat Parti iktidarı, 1923'ten beri gelen CHP iktidarına son vererek, Cumhuriyet tarihimizde siyâsi, ekonomik ve sosyal olarak yeni sayfalar açmıştır.

Başgil, 1962 yılında gittiği İsviçre'de, Atatürk Türkiye'si ve Atatürk inkılapları hakkında, bilgiler verirken, "27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri" adlı Fransızca bir eser

²³⁴ A.g.e. . s. 164.

²³⁵ Ali Fuat Başgil, "Eserin Mimarı", Yeni Sabah, 16 Ağustos 1960.

²³⁶ Başgil, İlmin Işığında Günün Meseleleri. s. 168.

de kaleme almıştır. Eser, batı basınında ve ilim çevrelerinde büyük bir ilgi ve hayranlıkla karşılanmıştır. Hadiseleri ayrıntılı bir şekilde izah ederek, neden 27 Mayıs gelindiğine cevap aramıştır. İşte hatıra niteliği taşıyan bu eserde, ihtilalin gerek müşahhas, gerekse derin sebepleri dikkatli bir şekilde anlatılmıştır.

Türkiye'yi, 27 Mayıs Askeri darbesine götüren en önemli müşahhas sebepleri, Menderes hükümetinin yapmış olduğu dört hatadan ibarettir.

1. Hata; 1954 yılında, muhalefet partilerinden biri olan Millet Partisi'nin kapatılması, sonra da keyfiliğe giden bir tarzda hapse atılan liderine karşı çevrilen entrikalar.

2. Hata; Muhalif basına karşı girişilen baskı hareketleri, bilhassa gazetelerin tanınmış yazarlarının tevkif edilmesi.

3. Hata; 1954 seçimlerinden sonra Kırşehir vilayetinin kaza haline getirilmesi.

4. Hata; 6-7 Eylül olayları.²³⁷

Başgil'e göre, 27 Mayıs Askerî Darbesi'nin derin sebepleri de vardır: 'Bu hükümet darbesinin derin sebepleri, Demokrat Parti hükümetinin yaptığı bazı hatalardan ziyade, memleketin iki büyük partisinin çatışmasında ve bunların liderlerinin birbirine karşı duyduğu düşmanlıkta aramak lazımdır'.²³⁸ Aradaki bu düşmanlıklar, o zamanki askerlere yakın olarak bilinen CHP' nin işine gelmiş, seçimlerde deviremediği Demokrat Parti'yi, askerin yardımıyla devirmişlerdir.

Başgil'e göre, DP mensupları, DP' nin iktidarıyla, Türkiye'ye tam anlamıyla demokrasinin geldiğini zanneden iktidar adamları, 'Sanki İngiltere yahut İsviçre gibi eski bir demokrasi ülkesinde icrayı hükümet ediyorlarmış gibi, kendi emniyetlerini ihmal ettiler'.²³⁹ Hata ve gevşeklikle karışık ihtiyatsızlıklarının bedelini çok ağır ödemişlerdir.

Sonuç olarak Başgil, Menderes hükümeti ve 27 Mayıs Darbesi'nin tam anlamıyla destekçisi olmamıştır. Gerektiği zaman eleştirilerde bulunarak, muhalif olduğunu belli etmiştir. Menderes hükümetinin yapmış olduğu hatalara karşı,

²³⁷ Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, s. 26.

²³⁸ A.g.e. , s. 27.

²³⁹ A.g.e. , s. 169.

yapılan darbeyi desteklemiştir. Ancak, sonucunda Demokrat iktidarının Başbakanı Menderes'in, Bakanları Polatkan ve Zorlu'nun asılmalarına karşı çıkmıştır.

H- BUHRANLARIMIZ

Başgil, bir sosyolog gibi 1940'lı yılların Türkiye'sini ele alarak milletimizin içine düştüğü, milli, manevi ve ahlâki buhranlarını inceleyerek, buna bir hal çaresi aramıştır. Milletin içine düştüğü, "Madde" bataklığının, Türk milletinde büyük yaralar açtığına inanmıştır. Bunun için devrin bazı gazetelerinde, bu konuda milleti uyandırmaya çalışmıştır.

Başgil, Türkiye'mizin geçirmekte olduğu buhran; 'her şeyden evvel, mânevi ve ahlâkidir. İçtimâi ahlâkımız maalesef bozuktur. Zaten memlekette hüküm süren ahlâk buhranı, geniş bir ölçüde mantık ve sağduyu buhranının neticesidir'²⁴⁰. Madde tek başına, insanı tatmin etmeye yetmemektedir. İşte bundan dolayı, insan hayatında mânânın eksik olması, insan hayatını sakat bırakmıştır.

Başgil, bugünkü buhranın sebebini maddecikte bulmaktadır: 'Bugün insanlık, medeniyet tarihinin hiç bir çağında yaşamadığı bir devir yaşıyor ki, bu felsefi ifadesi ile maddeciliktir, hatta şehvani maddeciliktir. Felaketin kaynağı budur. 20. Asır insanlığı, o delirtici maddecilik yolunda devam ettikçe, maddeyi mabutlaştırıp, servet, kudret ve şehvete taptıkça, felaketler tevali edecek, buhranlarımızın arkası gelmeyecektir'²⁴¹. Başgil'in bu teşhisi ile, madde karşısında ezilen insanlığın ne kadar zavallı olduğunu göstermektedir. İnsanlık yeryüzündeki mutluluğu, sadece maddeye sahip olmakta bulacağını zannetmiştir, ancak buna karşın madde, insanlığın benliğine sahip olmuştur.

'Medeni dünyamızın her şeyi var. Yalnız bir şeyi eksik ki, buda ruh ve ruhun gıdası olan idealdir. Bitmez tükenmez buhranları doğuran ana sebep budur. Bugün insanlığı bunaltıp boğan, buhran ne siyâsidir, ne maddi ve ne de iktisâdidir. Hakikatte bu buhran, ruhi ve bunun doğurduğu inan ve ideal buhranıdır'²⁴².

²⁴⁰ Ali Fuat Başgil, "İnsan Haklarından Kopan Fırtına", Vatan, 21 Ekim 1946.

²⁴¹ Başgil, "İdeal Buhran", Zafer, 19 Aralık 1950.

²⁴² Gös. yer.

Başgil, insanlığın bu buhranlarından kurtulması için çıkış yolları göstermiştir: ‘Çıkmazdan kurtulmanın tek çaresi, yeni bir inan ve ideale kavuşmaktır. Eğer bugünkü karanlık dünyamız, yeni bir ideal nuruyla aydınlatılmaz ve milletler cihanşümul bir inan mihveri etrafına yerleşmez de, egoist maddecilikte ısrar eder giderse, korkarım ki insanlık kuyruğunu kemiren esatiri canavar gibi, kendi kendini yiyip mahvedecektir²⁴³. Yeni bir inan ve ideal ile, insanlığın kendi derininde, yükselmesi, maddeyi sadece vasıta olarak görmesine bağlıdır.

Başgil, dünya huzurunun temelini şöyle izah etmiştir: ‘Miyop maddeciliğin yerini, yüksek bir ruh kültürü ve şehvani aşk ve ihtirasın yerini, insanlık sevgisi ve ideali alması, dünya huzurunu ve emniyetini getirecektir’²⁴⁴.

Başgil’in bu konudaki en güzel değerlendirmesi şöyledir: ‘Bir memlekette yalancılık, sahtekarlık, dolandırıcılık mükafat aldıkça, yani ahlâksızlık devam ettikçe, ilmî, fikrî hülâsa medenî ilerlemeye imkan yoktur’²⁴⁵. Ölçüsü ve sonucuyla insanlık buhranının ulaştığı nokta, çok tehlikeli bir durum arz etmektedir.

Başgil, içtimâî ahlâk konusunda, özellikle muharrir ve münevverlerimizde oluşan zaafın, çok büyük tehlike olduğunu göstermiştir: ‘Bozukluk muharrir ve münevver geçinenlerimizde korkunç bir hadde varmıştır. Ve asıl felaket buradadır. Nemmamlık, şantajcılık, bu bozukluğun neticeleri itibariyle en tehlikelisidir’²⁴⁶.

Sonuç olarak; insanlığı mahveden bu buhranın halledilmesi, maddenin dizginlenmesine ve insan yaşamında mânanın geliştirilmesine bağlıdır. Başgil, bu konunun, Türkiye’mizin en önemli konusu olduğunu ve halledilmezse bizi uçuruma götüreceğini ifade etmiştir. Yüksek ruh kültürü, insanlık sevgisi ideali, kurtuluşun çaresidir. Daha öncede belirttiğimiz gibi, insan hayatında madde, sadece ideale ulaşmak için bir vasıtaadır. Şayet, madde insan hayatında gaye halini alırsa, insanlığın buhranlardan kurtulması mümkün değildir. Bu durum fert hayatından cemiyet hayatına kadar, bütün insanlığı tehdit etmektedir.

²⁴³ Gös. yer.

²⁴⁴ Ali Fuat Başgil, “İdeal Buhran-2”, *Zafer*, 21 Aralık 1950.

²⁴⁵ Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, s. 136.

²⁴⁶ A.g.e. . s. 199.

I- EĞİTİM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Ali Fuat Başgil'in hukukçu, sosyolog ve siyâsi kimliğinden başka eğitimci yönü de vardır. Örgün ve yaygın eğitimden farklı, psikolojik anlamda eğitime yeni bir anlayış getirmiştir. Özellikle insanın, hayatta başarısız olduğu yönlerini tespit edip, bu konuda ne yapılması gerektiğini gençlere göstermiştir. Başgil, geleceğin büyükleri olan gençleri bilgilendirmek gayesiyle, içeriği zengin ve önemli bir eseri olan, "Gençlerle Başbaşa" yazmıştır.

Başgil, bu konuyla ilgili önce, Muvaffak olma yolunun düşmanlarını göstererek, bize yabancı olmayan, fakat bir türlü tam tanıyamadığımız, düşmanlarımız hakkında bilgi vermiştir.

a- Muvaffak olma yolunun tehlikeleri ve düşmanları şunlardır.

1- Muvaffakiyetin ilk düşmanı tembelliktir. Tembellik, insan karşısına çıkıp ta, mertçe savaşı bir düşman değildir. Bilakis, eski peri hikayelerindeki kahramanlar gibi, şekilden şekile girerek ve bin bir hileler kullanarak alt etmeye çalışan bir namerttir. Tehlikenin büyüklüğü de buradan gelmektedir.

Tembelliğin adı havailiktir. Bir adı gevşeklik, bir adı hoppalık ve züppelik, bir adı uyuşukluk, üşengeçlik, keyfine düşkünlüktür. Tembellik herkesin karşısına her zaman aynı kılıkla çıkmaz. O, mesleksiz aktör gibi daima rol değiştirir. Bazen samimi ve iyiliği sever bir dost tavrını alır. Bazen meşru bir mazeret kılıfına girer, hasta olur, yorgun düşer ve herkesi haline acındırır. Bazen iş yapar görünür. Onun kandırıcı bir felsefesi, safsata ilmeklerinden örülmüş bir edebiyatı vardır²⁴⁷.

Bugün değilse, hiç bir zaman kuralı, insan iradesini harekete geçiren ve tembelliği öldüren en önemli silahtır. Gençlerin aklını çelen, tembelliğe karşı sürekli uyarılması gerekmektedir. Başgil'in de belirttiği gibi, tembellik rolünü iyi bilen bir aktördür.

2- Muvaffakiyetin diğer düşmanı arkadaştır. Arkadaşın kötüsü, bir gencin başına gelebilecek kötülüklerin en kötüsüdür. Tembellik, senin içindedir ve sana senin ağzınla konuşur. Arkadaşın kötüsü ise, sana kendi ağzını kullanır ve seni tembellikten daha çabuk kendine bağlar. Kötü arkadaşın yaman felsefesi vardır.

²⁴⁷ Ali Fuat Başgil, Gençlerle Başbaşa, s. 18.

Sana her fırsatta, -Gençliğini yaşa kardeşim, bu gençlik her zaman ele geçmez, eğlenmene bak, der²⁴⁸.

Arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim deyiminde olduğu gibi, bir arkadaş insanın aynasıdır. Arkadaşlıkta, iyilikte kötülükte beraberdır. Bundan dolayı, tembellikten sonra insanın muvaffakiyet yolundaki, ikinci düşmanı arkadaştır.

3- Muvaffakiyetin diğer düşmanı da kötü örneklerdir. Bunlar takıp takıştırmakla, kiminin ayağına çelme takmak, kiminin gözüne kül atmakla, servete mevki ve şöhrete kavuşmuş insan kılığındaki parazitlerdir.

Her kötülük gibi, kötü örneklerin de içlerinin kötülüğünü kusan, zehirli bir lisanı ve felsefesi vardır. Bu felsefenin mihveri, “egoizm” denilen sırf kendini düşünürlüktür. Muvaffakiyet prensibi de (her ne suretle olursa olsun) mutlaka ulaşmaktır. Namuslulukla alay ederler. Namusluluk, insanın vicdanı ile başbaşa kaldığı zaman, ona verecek utandırıcı hesabı olmamak demektir. Bu ise mesut olmanın ve iç huzuru ile yaşamamanın ilk ve zaruri şartıdır²⁴⁹.

İnsan oğlu her zaman, kendine iyiyi örnek almalıdır. Boş hayallerin, haksız kazançların ve sevgisizliğin arkasında olmamalıdır.

İnsanın bu yukarıda saydığımız düşmanlara karşı koyacak iki silahı vardır. İradeli olmak ve çalışmak. İşte gençlerimizde olması gereken iki meziyet budur. İnsan hedefe koşarken, iradesi ve çalışkanlığıyla yoğrulmalı, düşmanlarını yenmesini bilmelidir.

b- Muvaffak olmanın şartları

Muvaffak olmanın ilk şartı iradeli olmaktır. İradeli bir kimsenin yanına ne tembellik, ne de kötü arkadaş yaklaşabilir. İnsan zekası ve bilgisiyle değil, ancak iradesiyle insandır. Daha iyi düşünürsek, iradeli olmak, sadece maddi ve içtimâî mânâda bir muvaffakiyet değil, mesut olmanın bile temel taşıdır. Saadet, define gibi tesadüf kazması darbesiyle bulunuveren bir nimet değildir. O ne şanstır ne mevkii ve servettir. Saadet, irademizin kuvvetiyle zapt edilebileceğimiz bir kaledir.

²⁴⁸ A.g.e. . s. 20.

²⁴⁹ A.g.e. . s. 21.

Ahlâki irade; Aklımızın düşünüp, karar verme ve yapılması aynı derecede mümkün olan, muhtelif hareket tarzlarından birini beğenip tercih etme kudretidir.²⁵⁰

c- Terbiyenin Ruh ve Karakter üzerinde, etkisi olup olmadığını araştıran Başgil, şu sonuca varmıştır: ‘Huylarımızın hepsi, ne aynı cinstendir, ne de aynı amillerin eseridir. Bir kısım huylarımız esasen fitri ve bünyevidir. Bu kabil huylarımız, ya irsidir veya uzvidir. Bu huyları, ya daha dünyaya gelirken beraber getirmekteyiz. Yahut da, mizacımızın bir eseri ve neticesi olarak yüklenmekteyiz. Nihayet bir kısım huylarımız da tamamıyla mükteseptir. Bunları daha ana kucğından itibaren ailemizden, mektep ve mahalle gibi, içtimâi muhitten ve meslek hayatımızın icaplarından almakta, birer ikişer öteden beriden toplayıp, ruhi benliğimize mâl etmekteyiz.

Başgil, irsi huyların kökten değıştirilebileceğine inanmıştır. Mizaçtan doğan huylar, güç olmakla beraber değıştirilebilir. İtiyatla elde edilen ve tamamıyla müktesep olan huyları ise, sıkı bir irade kontrolüne ve nefis mücadelesine tabi tutarak, tashih edip değıştirmek daima elimizdedir²⁵¹.

Terbiyenin ruh ve karakter üzerinde önemli etkisi olduğunu ispatlayan Başgil, irade sayesinde, geçilemeyecek güçlük yoktur inancındadır. Bu iradenin terbiyesi de, say ve gayrettir.

1- MEKTEPLERDE DİN DERSİ MESELESİ VE DİNİ EĞİTİM

1950’li li yıllarda Türkiye’de, mekteplere din dersi konulması tartışmasında Başgil, konunun hukuki boyutlarına göre değlendirmeler yapmıştır. Mevcut Anayasaya göre, çocuğun dini terbiyesini tayin anne babanın hakkıdır, maddesine istinaden hadiseleri değlendirmiştir.

Medeni kanunun 266 maddesinde: ‘Çocuğun dini terbiyesini tayin, ana babanın hakkıdır. Mektepte; çocuğa, ana babanın razı olmayacağı bir şekilde, muayyen bir din lehinde, telkinde bulunmayacağı gibi, laiklik perdesi arkasından, dinsizlikte telkin edilemez. Çünkü, medeni kanun bunu emreder’²⁵². Ancak anne ve baba

²⁵⁰ Ali Fuat Başgil. “İrade Nedir? İradeli Olmak Ne Demektir?”. Cumhuriyet, 1 Şubat 1945.

²⁵¹ Başgil. Gençlerle Başbaşa. s. 54-55.

²⁵² Başgil. “Mekteplerde Mecburi Din Dersi ve Vicdan Meselesi”. Zafer, 30 Ekim 1950.

muayyen bir dinin öğretilmesi konusunda, devletten kendisine yardımcı olunmasını isteyebilir.

İşte bu durumda devlet, anne babaya yardımcı olmak zorundadır. ‘Mademki ana babalar, çocuklarına dini terbiye vermek ve onları hayat yolunda din maneviyatıyla teçhiz etmek hakkına maliktirler, o halde böyle bir terbiye vermeyi, bilfiil temin etmek değil, mümkün kılmak ve bu hususta ana babalara yardım etmek de devletin vazifesidir’²⁵³.

Başgil, yukarıda bu konu hakkında hukukî olarak, kimlere görev düştüğünü izah etmiştir. Ancak, bunu da sağlıklı bulmamıştır. Çünkü bu konuda, uygulamalarda ayrımcılık yapılmıştır. Bu ayrımcılık şöyledir: ‘Eğer bugün, gayri Müslim vatandaşlar gibi Müslüman halkımız da, kendi vasıtalarıyla çocuklarına din dersi ve terbiyesi verebilme imkanına malik olabilselerdi; o halkın da, dini tedrisat yapan din hocası yetiştirip din kitapları yazan ve okutan müesseseleri bulunsaydı; Rumlar, Ermeniler ve Museviler gibi, onunda dinî vakıfları gayesine uygun bir surette, muhtar bir diyanet teşkilatı elinde ve emrinde olsaydı; yirmi beş sene evvel yıkılan, dinî tâlim ve terbiye müesseselerinin yerine, modern ve mükemmel müesseseler kurulup ta, bunlar mahsullerini vermiş, bu sayede, bugün neslin özünü kemiren, din terbiyesi noktasında ve maneviyat buhranı hüküm sürmemiş olsaydı, laik mektepte mecburi din dersine taraftar olmazdım. Çünkü, evvela, laik mektebin hakkıyla din dersi vereceğine kâni değilim. Saniyen diyânetin politika metâi olmaktan, behemehal bir an evvel kurtulması taraftarıyım’²⁵⁴.

Görüldüğü gibi, Başgil, modern ve mükemmel olmak şartıyla ve en önemlisi, suiistimale yer vermeden din terbiyesi ve tedrisatı meselesinde, halkın kendi müesseselerini kurup, bu ihtiyaçlarını baskıdan uzak, bizzat kendilerinin vermesi taraftardır. Gayri Müslim vatandaşlara tanınan bu ayrıcalığın, Müslüman halka da tanınması gerekmektedir.

Başgil, yukarıdaki şartların oluşturulmasından sonra, dini terbiyenin önemini şöyle izah etmiştir: ‘Dini terbiyenin ve Allah sevgisinin huy ve ahlâk üzerindeki paha biçilmez tesirine, tecrübe ve müşahedelerim arttıkça, daha kuvvetle

²⁵³ Göş. yer.

²⁵⁴ Ali Fuat Başgil, “Mekteplerde Mecburi Din Dersi ve Vîcdan Meselesi-2”, *Zafer*, 5 Kasım 1950.

inaniyorum. Allah sevgisinden ve duygusundan uzak bir terbiye, fayda ve menfaat düşüncesine dayanır. Fakat din terbiyesi, hasbi ve ulvidir. Bu terbiye insanı yüceltir, iyiliği ve adaleti, hiç menfaat düşüncesine sapmadan sevdirebilir.²⁵⁵

2- HAYATTA MUVAFFAK OLMANIN KANUNLARI

Başgil, gençlerin çalışma hayatında ve umumiyetle muvaffak olmaları için bazı prensipler ortaya koymuştur:

1- Çalışmak için müsait gün ve saat bekleme. Her gün ve saat çalışmaya müsaittir.

2- Bir günde ve bir zamanda yapman lazım gelen bir işi ertesi güne bırakma. Zira her günün işi ayrıdır.

3- Başladığın bir işi yapıp bitirmeden başka bir işe başlama. Yarıda kalan iş başlanmamış demektir. İşinde ve dersinde her hangi bir fikri ve noktayı küçümseyerek ihmal edip geçme. Küçük ihmalden bazen büyük zararlar doğduğunu unutma.

4- Gece yatağına uzandığın zaman, o gün ne yaptığını ve yarın ne yapacağını kendine sormadan uyuma.

5- Her şeyden evvel, ana dilini iyi konuşmayı ve yazmayı öğren. İnsan için faydalı olan kendi anadilidir.

6- Bir işe öfkeli ve sinirli iken karar verme. Bekle öfken geçsin. Zira öfke ile kalkan zararlar oturur.

7- Kimsenin yüzüne karşı söylemediğini arkasından söyleme ve bil ki arkadan konuşma korkaklığın en iğrenç şeklidir.

8- Kimsenin cahilliğini yüzüne vurma. Bil ki insanları en çok kızdıran ve gücendiren, cahilliklerinin yüzlerine vurulmasıdır.

9- Bir kimseye söz vermeden evvel iyi düşün. Fakat verdiğin sözden dönme. Sözden dönmek yalancılığın en çirkinidir.

10- Daima olduğun gibi görün, görüldüğün gibi ol. Olduğundan fazla görünmek isteyen, karşısındakilere kendisinin ahmaklığını göstermiş olur.

²⁵⁵ Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, s. 55.

11- Kimseye karşı kin tutma ve kimsenin muvaffakiyet ve saadetini kıskanma, fakat imren sen de öyle bir muvaffakiyet ve saadete erimeye çalış. İmrenmek terakkinin şartıdır. Kin ve kıskançlık ise, iç ferahlığın, sağlık ve saadetin iki azgın düşmanıdır.

12- Gençliğinde iyi arkadaş kazan. Yaşlılıkta kazanılan arkadaşlık sağlam olmaz. Zira paslı teneke lehim tutmaz.

13- Büyüklere hürmet et. Ta ki büyüdüğün zaman sen de küçüklerden hürmet göresin.

14- Ana baba ahı alma. Ana baba ahının zehrini içen kurtulamaz.

15- Kusurlarını kendin gör ta ki onları tamir ve ikmal edebilesin .

16- Kendine yapılmasını istemediğin bir muameleyi başkasına yapma. Ta ki başkası da sana karşı aynı şekilde hareket etmesin.

17- Başkalarından gördüğün kötülük , seni iyilik yapmaktan alıkoymasın . İyilik ibadettir , kötülükte mahsuplaşmak .

18- Alçak gönüllü ol . Mütevazı insan , meyve ağacına benzer . Meyve dalının yere eğilmesi meyvesinin çokluğundandır.

19- Kendinden üsttekilere değil , kendinden alttakilere bak , rahat edersin .

20- Hayatın ve tutacağın yol hakkında tereddüde ve kararsızlığa düşüp de bir ışık aradığın zaman , fikrini ve reyini soracağın kimseyi iyi seç . Düşün ki , isabetsiz bir fikirden hareket ederek verdiği karardan bütün ömür boyunca pişmanlık duymak mümkündür . Fakat isabetli bir fikirden aldığın ışık da bütün ömrünce yolunu aydınlatır.²⁵⁶

Başgil, yukarıda saydığı bu önemli düsturları okuyucu unutsun diye değil, kulağına küpe yapsın diye yazmıştır. Hakikatte insanın hayatta muvaffak olabilmesi için bu deyimleri hakkıyla anlaması lazımdır. Ta ki muvaffakiyeti yakalayabilsin.

²⁵⁶ A.g.e. , s . 65.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştirdiği en büyük ilim ve fikir adamlarından biri olan Ali Fuat Başgil'in, kişiliği, şahsiyeti ve fikri yapısı hakkında şu sonuçları çıkarmak mümkündür.

1- Ali Fuat Başgil, doğruluğu ve nezaketinin yanında engin kültürü sayesinde, her yerde kabul görmüş bir kişiliğe sahiptir. Özellikle öğrenimini Fransa'da yapması hasebiyle, Batı kültürünü tam anlamıyla bilen bir kişidir. Bununla beraber; kendi milli benliğini unutmadan, Batı ilmî ile kendi kültürümüzün değerlerini beraberce yoğurarak kazandığı içtimâî ve hukukî bilgileriyle, toplumu aydınlatmıştır.

2- Başgil, tam anlamıyla istikrar adamıdır. Her zaman söylediği fikirlerinin arkasında olan, ilk söylediği ile son söylediği arasında tezat olmayan bir fikri şahsiyeti vardır.

3- Demokrasi, hürriyet ve adalet konularında üstünde durduğu tek nokta, ferdin hak ve hürriyetleridir. Başgil'in fertçi görüşleri, fikri yapısının en önemli özelliğidir. İnsanların her ne şartla olursa olsun, hür olması taraftarıdır. Bu hürriyeti, hakkaniyetle muamele olan adaletle birleştirerek, Demokratik bir rejimin tesisi için bir ömür boyu mücadele etmiştir.

Başgil'e göre Demokrasi; İnsan ferdi ve cemiyeti için en ideal rejimdir, görüşünden yola çıkarak, demokrasinin bir terbiye meselesi olduğuna inanmıştır.

Başgil, çok partili hayata geçiş sürecinde, fikirleriyle yeni kurulan DP' ye, demokrasinin kavranması açısından yol göstermiştir.

4- Başgil, tek partiye karşıdır. Özellikle 1938 sonrası İnönü devrinin politikalarını, sert bir dille eleştirmiştir. Atatürk'ün engin görüş ve sezişine karşın, İnönü'nün inatçı ve hırslı politikalarını, milletin çıkarları açısından tasvîp etmemiştir. Bu dönemde, tek parti yönetimini eleştirenlerin başında gelmiştir. Bu eleştirilerin altında yatan gerçek, insan ferdini politikalarıyla dumura uğratan içtimâî devletçiliğin, koyu bir şekilde uygulanmasıdır. Yukarıda da söylediğimiz

gibi Başgil'in fertçi görüşleri, bu koyu devlet ikle çatışma halindedir. Başgil, bu konudaki eleştirilerini siy set i ağızıyla değil, ilim adamı üslubuyla yapmıştır.

5- Başgil, din ve laiklik konusunda net değildir. Dinin büyüklüğünden ve içtimâi hayatındaki yerinden vaz geçemeyen Başgil, laiklik mevzunda ferdin hususi hayatında dindar kalabileceği, fakat iş ve münasebetler hayatında, laik hukuk düzenine uyması gerektiğine inanmıştır. Bu nokta, Başgil'in çelişkiye düşmesine sebep olmuştur.

Ancak her zaman söylediğimiz gibi, kişileri ve hadiseleri değerlendirirken yaşadığı devrin şartlarını göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bağlamda Başgil, dinin büyüklüğünden bahsederek laik hukuku da tartışma içine sokarak, bir anlaşma zemini aramaktadır. Başgil, hakiki din hürriyetin yaşandığı yer olarak gerçek laikliği göstererek, suiistimallerin önlenmesi açısından, Laikliğin itidal bir muvazene sistemi olduğuna inanmıştır.

Türkiye'de laikliğin oturtulabilmesi için, devlete bağlı din sisteminde vaz geçilerek, Diyanet Teşkilatı'na muhtar bir statü kazandırılmasını istemiştir. Ayrıca din hürriyeti açısından, 1961 Anayasası'na, laikliğin belirli şekilde tanımlanarak girmesini savunmuştur.

6- İnsan hak ve hürriyetleri açısından 1924 Anayasası'nın tadil edilmesi gerektiğine inanmıştır. 27 Mayıs Askerî Darbesi'nden sonra kurulan Anayasa Komisyonu'na girmeyi arzu etse de, alınmamış, sadece komisyona bu konuda yol göstermiştir.

7- Başgil'in dilci olmamasına rağmen, dile karşı 1940'lı yıllarda yapılan politikaları sert bir şekilde eleştirmiştir. Milli kültürümüzün en önemli bir parçası olan dilimizin, Türkçeleştirmek adı altında, milleti birbirini anlamaz bir hale sokan politikacılara, bu işin üzerlerine vazife olmadığını ifade etmiştir. Başgil, dilimizin kendi şartlarında, zaman içinde gelişmesi taraftarı olmuştur.

8- Başgil, milletini seven ve bu  ğurda çalışan tam bir milliyet idir. Milliyetçiliği müspet yönden anlayarak, aynı zamanda milliyet inin maneviyatçı olduğu görüşündedir. Ayrıca Türk milliyetçilerinin muhafazakar, hatta dindar olduğunu da vurgulamıştır.

9- DP iktidarının yapmış olduğu keyfi politikaları benimsememiştir. 27 Mayıs ların yargılamalardan sonra, gerçekleştirdikleri idamları da onaylamamıştır.

10- İnsanların, maddeye taptıkları bir devirde, mânevi ihtiyaçlarımızın da olduğunu hatırlatarak, insanların içine düştüğü madde bataklığından kurtulması için çare arayan bir kişidir. İnsan egosunu dizginleyen, mânevi görüşleriyle de cemiyete yol göstermiştir.

11 - Eğitim görüşleri ile gençlerin hayatta muvaffak olmaları için, önlerindeki engellerin nasıl aşacaklarını anlatmıştır.

12- Her devirde iktidarlara hakkaniyet ölçülerinde eleştirerek, onlara yol göstermiştir. Ne tek parti zamanındaki hatalı politikaları, ne de Demokrat iktidarının hatalarını alkışlamıştır. Her zaman hatanın ve haksızlığın karşısında, dimdik ayakta mücadelesini yapmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinin gergin havasında bile, yapılan hataları söylemekten çekinmemiştir. Bu yüzden hapse girmekten bile korkmamıştır. Hiç bir zaman iktidarlara, istediklerini Başgil'e söyletememiştir.

Başgil, dürüstlüğünün, engin kültürünün ve fikri istikrarının sonucunu, siyâsi yaşamında da görmüştür. Her zaman aranan ve parti listelerinden aday olması için teklif götürülen bir kişidir. 1961 ve 1965 seçimlerinde böyle olmuştur. Milletın menfaatini kendi menfaatlerinin önünde görece kadar hamiyetperver bir insandır.

13- Başgil'in, Türkiye'de popüler olması, 1961 yılında gündeme gelen Cumhurbaşkanlığı adaylığı ileldir. CHP hariç, devrin bütün partileri, Başgil'in Cumhurbaşkanı olmasını istemişlerdir. Ancak, MBK'nın baskısı sonucu, bu adaylıktan vaz geçmiştir. Sıtkı Ulay'ın "Ya Cumhurbaşkanlığı adaylığından vaz geçersiniz, yada Etlik'te gömölürsünüz" şeklinde ki tehdit içeren sözleri, hadisenin boyutunu anlamamız için yeterlidir.

Günümüzde pek bilinmese de Ali Fuat Başgil; 50 yıl önce, bugün de yaşadığımız pek çok temel meseleyi kendi ufkıyla kolay bir şekilde halletmiş, Batıdan gelen fikirleri, kendi kültürünün içinde eriterek, yeni bir anlayış geliştirmiş olan bu insanı, taktir etmek gerekir ve elzemdir.

BİBLİYOGRAFYA

- ARSLAN, Ali, *Darülfünundan Üniversiteye*, İstanbul 1995.
- ARMAOĞLU, Fahir, *XX. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)*, 2 Cilt, İstanbul 1991.
- AYBARS, Ergün, *Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi*, İzmir 1994.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, 3 Cilt, İstanbul 1985.
- BAŞGİL, Ali Fuat, *Din ve Laiklik*, 6. Baskı, İstanbul 1996.
- *Demokrasi Yolunda*, İstanbul 1961.
- *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, (Derleyenler, Ali Hatiboğlu, İsmail Dayı), İstanbul 1960.
- *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, (Çevirenler, M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın), İstanbul 1966.
- *Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri*, 1. Fasikül, İstanbul 1957.
- *Türkiye Siyasi Rejimi ve Anayasa Prensipleri*, 2. Fasikül, İstanbul 1960.
- *Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri*, İstanbul 1946.
- *Hatıraları*, 2. Baskı, İstanbul 1990.
- *Türkçe Meselesi*, İstanbul 1948.
- *Gençlerle Başbaşa*, 29. Baskı, İstanbul 1997.
- BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1979.
- BOZDAĞ, İsmet, *Değişim Şafağı*, İstanbul 1993.
- ERASLAN, Cezmi, *II. Abdülhamit ve İslam Birliği*, İstanbul 1992.
- GÖKALP, Mehmet, *Haksızlıklar Karşısında Susmayan Alim: BAŞGİL*, İstanbul 1963.
- HALİM PAŞA, Sait, *Buhranlarımız*, 2. Baskı, İstanbul 1993.
- KARPAT, Kemal H, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1996.
- KARATEPE, Şükrü, *Darbeler Anayasalar ve Modernleşme*, İstanbul 1993.
- KOÇAK, Cemil, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Ankara 1986.

- LEWIS, Bernand, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çeviren: Metin Kıratlı), Ankara 1991
- MERT, Nuray, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, İstanbul 1994.
- ÖZTUNA, Yılmaz - GÖKDEMİR, Ayvaz, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, İstanbul 1987.
- SARAY, Mehmet, *Atatürk'ün Sovyet Politikası*, İstanbul 1990.
- SELİM, Ahmet, *Din-Medeniyet ve Laiklik*, İstanbul 1991.
- TAŞDELEN, H. Musa, *Siyaset Sosyolojisi*, İstanbul 1997.
- TÖKİN, F. Hüsrev, *Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi düşüncenin Gelişimi*, İstanbul 1965.
- TÜRKEŞ, Alparslan, *Bilinmeyen Yönleriyle 27 Mayıs ve Gerçekler*, İstanbul 1995.
- UÇAR, Şahin, *Tarih Felsefesi Yazıları*, Ankara 1994.
- YAZICIOĞLU, Hulusi, *Bir Din Politikası Laiklik*, İstanbul 1993.
- YEŞİL, Ahmet, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, Ankara 1988.

FAYDALANILAN GAZETELER (1940-1967)

Büyük Doğu

Cumhuriyet

Dünya

Hürsöz

Kudret

Son Posta

Tasvir

Vatan

Yeni İstanbul

Yeni Sabah

Zafer

